

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DİOGENES LAERTİUS VE ŞEHREZURİ’NİN FELSEFE TARİHİ
YAZIM TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tahir KÖKLÜKAYA

Danışman: Doc. Dr. Şenol KORKUT

TOKAT - 2023

ETİK SÖZLEŞME

JÜRİ KABUL VE ONAY

İÇİNDEKİLER

	Sayfa.
ETİK SÖZLEŞME	ii
İÇİNDEKİLER	i
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DİOGENES LAERTİUS VE ŞEHREZURİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	7
1.2 DİOGENES LAERTİUS	7
1.2 ŞEHREZURİ	10
BÖLÜM 2: İKİ KİTAPIN ON FİLOZOF ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI	17
2.1. SOLON.....	18
2.2. PİSAGOR	25
2.2.1. Hayatı ve ailesi	25
2.2.2. Eserleri	28
2.2.3. Görüşleri.....	29
2.3. ANAKSAGORAS.....	38
2.3.1. Ailesi ve Hayatı	39
2.3.2. Görüşleri.....	41
2.4. ZENON	47
2.4.1. Görüşleri.....	49
2.5. EMPODEKLES.....	52
2.5.1. Görüşleri.....	57
2.6. DEMOKRİTOS	63
2.7 SOKRATES	71
2.7.1 Ailesi ve Hayatı	71

2.7.2. Kişiliği	74
2.7.3 Mahkemeye Verilişi ve İdamı	79
2.8. PLATON	86
2.8.1. Ailesi ve Hayatı	87
2.8.2. Eğitim Hayatı.....	90
2.8.3. Eserleri	93
2.8.4. Görüşleri.....	97
2.9. ARİSTOTELES	105
2.9.1. Ailesi ve Hayatı	105
2.9.2. Eserleri	113
2.9.3. Görüşleri.....	115
2.10. TEOPHRASTOS	121
SONUÇ	125
KAYNAKÇA.....	129
ÖZGEÇMİŞ	131

ÖZET

DİOGENES LAERTİUS VE ŞEHREZURİ’NİN FELSEFE TARİHİ YAZIM TARZLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Köklükaya, Tahir

Yüksek Lisans, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doc. Dr. Şenol KORKUT

Ağustos 2023, x + 129 sayfa

Bu çalışmada, Antik Yunan dönemi müellifi Diogenes Laertius ile İslam düşünürü Şehrezuri’nin eserleri karşılaştırılmıştır. Diogenes ve Şehrezuri, farklı zamanlarda ve kültürlerde yaşamış olsalar da dönemlerinin önde gelen isimleri olarak ön plana çıkmışlardır. Diogenes Laertius’un Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri isimli eseri ile Şehrezuri’nin Nüzhetü’l-Ervah isimli eserinin birbirinden farklı ve benzer nitelikleri, iki müellifin felsefe tarihi yazım tarzlarını ortaya koymak amacıyla incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda iki eserde ortak olarak ele alınan on filozof seçilmiştir. Bu filozoflar şu şekilde sıralanabilir; Solon, Pisagor, Anaksagoras, Zenon, Empodekles, Demokritos, Sektates, Platon, Aristoteles, Teophrastos. Bu çalışma kapsamında on düşünürün, aile yaşamlarına, eğitim yaşamlarına, görüşlerine ve en önemlisi de eserlerine yer verilmiştir.

Diogenes eserini oluştururken tam bir filolog araştırmacı tutum içerisinde olmuş, kendisine Antik Yunan filozofları hakkında ulaşan bilgileri önemli önemsiz şeklinde ayırt etmeden, eleştiri süzgecinden geçirmeden aktarmış, filozofların yaşamlarına dair enteresan birçok bilginin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Şehrezuri ise eserinde, İslam inancıyla çelişen filozoflara ait görüşlere yer yer eleştirilerini sunmuş, genel itibarıyla ise İslami bakış açısıyla filozofları müslüman bir karaktere büründürmüştür.

Diogenes ve Şehrezuri’nin eserlerinin karşılaştırılması, farklı dönemlerde ve kültürlerde ortaya çıkan felsefi düşüncenin evrensel özelliklerini ve çeşitliliğini göstermektedir. Bu nedenle de bu çalışma, Diogenes ve Şehrezuri’nin sunmuş olduğu filozofların düşüncelerini daha iyi anlamak ve felsefi düşünce tarihimize yeni bir perspektif kazandırmak isteyen okuyucular için faydalı olacaktır.

Anahtar kelimeler: Felsefe Tarihi, Antik Yunan, Filozoflar, Diogenes, Şehrezuri.

ABSTRACT**COMPARİSON OF THE PHİLOSOPHY HİSTORİOGRAPHY OF DİOGENES
LAERTİUS AND ŞEHREZURİ**

Köklükaya, Tahir

Master's Thesis Degree , Department of Philosophy and Religios Scientific

Advisor: Doc. Dr. Şenol KORKUT

August 2023, x + 129 pages

In this study, the works of the ancient Greek period author Diogenes and the Islamic thinker Şehrezuri were compared. Although Diogenes and Şehrezuri lived in different times and cultures, they came to the fore as the leading names of their time. The important features of the works are explained through ten different philosophers. These philosophers can be listed as follows; Solon, Anaxagoras, Socrates, Plato, Aristotle, Theophrastus, Pythagoras, Empedocles, Zeno, Democritus. Within the scope of this study, the family life, educational life, views and most importantly, the works of ten thinkers are included.

While creating his work, Diogenes was in a philological researcher attitude, conveyed the information he received about the Ancient Greek philosophers without distinguishing them as important or unimportant, without filtering them critically, and provided many interesting information about the lives of philosophers to reach our day. Şahrezuri, on the other hand, in his work, presented some criticisms of the views of philosophers that contradicted the Islamic belief, and in general, he transformed the philosophers into a Muslim character with an Islamic point of view.

Comparing the works of Diogenes and Şehrezuri shows the universal characteristics and diversity of philosophical thought that arose in different periods and cultures. For this reason, this study will be an important resource for readers who want to understand better the thoughts of Diogenes and Şehrezuri and who want to bring a new perspective to our philosophical history thought.

Key Words: History of Philosophy, Ancient Greece, Philosophers, Diogenes, Şehrezuri.

GİRİŞ

Bir alanda inceleme veya araştırma yapılacağı zaman araştırmacının ilgilenmek zorunda kalacağı meseleler arasında, bu bilim dalının doğuşu, bunda etkili olan faktörler, bilim dalının öncüleri, onun değişiminde ve geliştirilmesinde etkili olan isimler, tarihte karşılaştığı problemler en başta yer almaktadır. Bu sayılan noktalarda sahip olunacak yeterlilik bilimsel çalışmalar için zemin oluşturmaktadır.

Tarih bilgisi her alanda önemli bir husus olup bilim insanlarının çalışmalarına ışık tutar mahiyet arz etmektedir. Çünkü genel olarak bilimlerin seyri kümülatif bir seyir izlemektedir. Felsefe için de geçerli olacak şekilde bütün bilimlerin bir tarihi bulunmaktadır. Her ne kadar felsefenin seyri yapısı gereği bilim gibi kümülatif bir seyir izlememiş olsa dahi dönemlerinin birbiri ile bir şekilde ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü belli başlı felsefi akımlar kendisinden sonraki dönemleri etkisi altında bırakabilmektedir. Felsefenin, doğuşu, yayılması, olgunlaşması, çürümesi ve yeniden başka bir şekilde doğuşu olarak düşünülebilecek bir tarihi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra felsefenin öğreticilerinin, geliştiricilerinin ve karşıtlarının incelendiği bir tarihi de bulunmaktadır. Ayrıca felsefenin dinle ve bazen devletle dışsal bir ilişkiyi içeren bir tarihinden bahsedilebilir.¹

Konusu ne olursa olsun tarihin, ilgili olduğu alanla ilgili olguları, önyargısız, tarafsız ve herhangi bir fikri destekleme amacı gütmeyen ortaya çıkarması gerekmektedir. Bununla birlikte bir konunun tarihinin yerli yerince ortaya çıkarılması o konuya yönelik sahip olunması gereken kavrayışla çok yakından ilgilidir. Yani konunun kendi öz nitelikleri ve değişkenlerinin bilgisindeki bir eksiklikle yapılan tarih çalışması yarım kalmış olacaktır.² Ancak her felsefi sistemin kendi içerisinde diğerlerinden oldukça farklı argümanlara, kavramlara ve spekülasyonlara sahip olması bahsettiğimiz kavrayışı zorlaştırmaktadır. Çünkü söz konusu felsefenin filozofun zihnindeki yapısının dışsal bir bakışla, olduğu gibi algılanması pek mümkün değildir. Kaldı ki halen antik filozofların belli kavramlar hakkındaki görüşleri sürekli olarak bireysel çalışmalarla yeni değerlendirmelere tabi tutulmaktadır.

Felsefe tarihi varoluş sorununa çözümler getirme veya deneyim dünyasını insan için anlaşılır kılma amacı güden çeşitli girişimlerin birbirleri ile bağıntılı bir

¹ Hegel, *Felsefe Tarihi: Thales'ten Platon'a Grek Felsefesi*, çev; Doğan Barış Kılınç (İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018), 29.

² Hegel, *Felsefe Tarihi*, 19.

açıklamasını vermeye çalışan bir bilim dalı olarak karşımıza çıkar.³ Felsefe ile ilgilenen veya bu alanda çalışmalar ve araştırmalar yapmak isteyen kişilerin ilk etapta felsefe tarihini merak etmeleri kaçınılmaz bir durumdur. Felsefenin ortaya çıkması, bunda etkili olan faktörler ve rol oynayan isimler her zaman araştırmacılar için önemli olmuştur. Araştırmacı geçmişte aynı konular veya benzer problemler üzerinde fikirler beyan etmiş olan düşünürlerin yol göstericiliğinden faydalanarak güncel olanı açıklamak ister.⁴ Şöyle ki günümüzde halen tartışılan -özellikle ontolojik- çeşitli meseleler yaklaşık 2000 yıl önce de sorgulanmış ama günümüze göre daha farklı paradigmlar ile ele alınmıştır. Felsefe ile alakalı bu tarihsel serüveni incelemek isteyen kişilerin başvuracağı kaynaklar arasında muhakkak ki felsefe tarihi grubunda yer alan eserler yer almaktadır.

Güncel felsefe tarihi kitapları incelendiğinde felsefe tarihinin M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren ele alındığı görülmektedir.⁵ Bazı felsefe tarihçileri başlangıç tarihi olarak daha evvel bir tarihi 8. yüzyılı esas almaktadır.⁶ Felsefenin başladığı yer olarak, günümüzde Türkiye'nin Ege kıyılarında yer alan eski adıyla İonya bölgesinde bulunan, bugün Balat olarak bilinen Milet ifade edilmektedir.⁷ Yaklaşık olarak felsefe tarihi 2600 yıllık bir dönemi ele almaktadır. Bu tarih kesiti ele alınırken kendi içerisinde benzer özelliklere sahip ve diğerlerinden farklılıklar gösteren bazı dönemlere ayrılmıştır. Bunlar İlk Çağ felsefesi, Orta Çağ felsefesi, modern felsefe ve çağdaş felsefe olarak isimlendirilen dört dönemdir. Tabi ki bu dönemlerin birbirinden keskin sınırlarla ayrılabilirdiği ve sahip olduğu özelliklerin tüm öğelerinde tam olarak tespit edilebildiği söylenememekle birlikte dönemler arasındaki geçişi ifade eden bazı ara dönemler bulunmaktadır.⁸

İlk Çağ felsefesi olarak isimlendirilen felsefe tarihinin ilk dönemi, literatürde Antik Felsefe veya Yunan Felsefesi olarak da isimlendirilmektedir. Yunan felsefesi isimlendirmesinin nedeni, gerçek anlamda felsefenin ilk tohumlarının burada yeşermiş olması ve felsefenin konuları ile ilgili basit de olsa ilk argümanların burada yaşayan filozoflardan çıkmasıdır.⁹ Felsefe tarihi ile ilgili günümüzde en önemli kaynaklar arasında yer alan *Metafizik* isimli eserinde Aristoteles, felsefenin başlatıcısı olarak

³ Frank Thilly, *Bir Felsefe Tarihi*, çev. Nur Küçük, Yasemin Çevik (İstanbul: İdea Yayınevi, 2010), 19.

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 15.

⁵ Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 16.

⁶ Macir Gökberk, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998), 11.

⁷ Ahmet Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi-1*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), 21.

⁸ Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 16.

⁹ Thilly, *Bir Felsefe Tarihi*, 25.

Miletli Thales'i anmıştır.¹⁰ Thales'le birlikte anılan ve onun öncesinde yaşamış Yedi Bilge olarak isimlendirilen bazı düşünürler de felsefenin temelleri açısından önemlidir. Söz konusu dönemde Çin, Hindistan, Mısır ve İran gibi bir çok bölgede Zerdüş (M.Ö. 628-551), Konfüçyüs (M.Ö. 551-479), Siddhartha Gautama (M.Ö. 563-54) gibi önemli düşünürler yaşamışlardır. Yunan filozofları işte bu farklı coğrafyalardaki farklı kültürlerin ve düşünürlerin ürettikleri bilgilerden yararlanarak bu bilgiyi farklı noktalara taşımışlar, bilgiyi pratik fayda amacı gütmeyen, bizzatı bilginin kendisini önemli görerek, rasyonel düşünceyi ortaya çıkarmışlardır.¹¹

İlk Çağ felsefesi felsefe tarihi içerisinde Helenik ve Helenistik Dönem olarak iki kısma ayrılmaktadır. Helenik dönem Thales'le başlatılıp Aristoteles'in ölüm tarihi olan M.Ö. 322 yılına kadar devam eden dönemdir. Helenik felsefenin baş aktörü olarak görülen Sokrates'den önceki filozoflar, Presokratikler olarak isimlendirilir. Presokratikler varlık üzerine derin düşünceler etrafında teoriler üretmiş olan doğa filozoflarıdır. Sokrates ise varlık felsefesinden pratik hayata yönelerek ahlak ve siyasetle ilgili olarak felsefi çalışmalar yapmıştır. Sokrates'in öğrencileri olan Platon ve Aristoteles bu dönemin son önemli temsilcileri ve felsefe sisteminin kurucuları olarak kabul edilirler.¹²

Helenik felsefe döneminde Atina'da tek merkezli olarak felsefi faaliyetler gerçekleşirken, Helenistik felsefede ise Atina, İskenderiye ve Roma gibi çok merkezli faaliyetler gerçekleşmiştir. İki dönemi birbirinden ayıran en öne çıkan şey teoriden pratik felsefeye geçiştir. Bu dönemde, felsefenin etik alanına yoğunlaşmış olan Epikürosçu, Stoacı ve Septik olarak üç okul ön plana çıkmıştır.¹³

Plotinus'la birlikte ortaya çıkan, Hristiyan düşünür Augustinus'un da içinde yer aldığı Yeni-Platonculuk, felsefe tarihinde İlk Çağ felsefesinden Orta Çağ felsefesine geçiş döneminde yer almaktadır. Orta Çağ felsefesi tarihsel süreç içerisinde İlk Çağ felsefesi gibi özgür ve seküler bir felsefe olarak görülmemiştir. Bu süreç daha çok Batı kaynaklarında dinin felsefe üzerindeki etkisinden dolayı verimsiz bir süreç olarak değerlendirilmekte ancak İslam felsefesi için Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd gibi önemli filozofların ve düşünürlerin yetiştiği altın çağ olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Hristiyan ve İslam felsefesi olarak iki felsefeden söz edilebilir.¹⁴

¹⁰ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996), 91.

¹¹ Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 29.

¹² Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 21.

¹³ Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 18.

¹⁴ Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 19.

Yukarıda yer alan felsefe tarihine dair özet bilgilere günümüzde ortaya koyulan felsefe tarihini anlatan sistemli ve kapsamlı birçok eserden kolaylıkla ulaşılabilmektedir. Felsefe tarihi yazımının da elbette bu noktaya gelirken geçirmiş olduğu aşamalar bulunmaktadır. Eski tarihlerde bu işi kendine görev edinen bazı isimlerin yapmış oldukları çalışmalar, günümüzdeki örnekleri ile kıyaslandığında profesyonellik anlamında belki düşük notlar alacaklardır. Bununla birlikte onlar olmasa da şimdiki eserlerin ortaya çıkamayacağı bir gerçektir. İşte bu eserler arasında Diogenes Laertius'un *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adlı kıymetli eseri yer almaktadır. Bu alanda diğer bir eser *Nüzhetü'l-Ervah'dir ve diğer eser kadar kadim bir eser olmasa da İslam felsefe literatürü içerisinde felsefe tarihi ile ilgili önemli bir eserdir.*

Çalışmamızda bu iki eserin karşılıklı incelemesi yapılmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Felsefe tarihi grubuna dâhil olabilecek ve içerisinde ilginç detaylar barındıran Diogenes Laertius'un *Filozofların Yaşamları, Öğretileri ve Değişleri Üzerine* eseri ile Şehrezuri'nin *Nüzhetü'l-Ervah* isimli eserinin karşılaştırılması çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. İki eser gerek ele aldıkları filozoflar gerekse filozofları ele alış şekilleri bakımından incelemeye tabi tutulmuştur. Müelliflerin kendileri de ana konu olarak incelenmese dahi eserlerin daha iyi anlaşılabilmesi adına kısa tanıtımlarının sunulması yine araştırmanın konuları arasındadır.

Filozofların Yaşamları, Öğretileri ve Değişleri Üzerine adlı yapıt ve *Nüzhetü'l-Ervah* Türkçe 'ye yakın bir tarihte çevrildiği için, Antik felsefeye dair Türkçe 'den oluşan felsefe literatüründe daha önce herhangi bir şekilde işlenmemiş birçok bilgi barındırır ve bu alanda Türkçe felsefe yazınına da oldukça katkı sunacak bir içerik arz eder.

İki eserde ortak olarak sunulan isimler Yunan filozofları ve bilge olarak isimlendirilen bazı şahsiyetlerdir. Ele alınan düşünürler Solon, Pisagor, Anaksagoras, Zenon, Empodekles, Demokritos, Sektates, Platon, Aristoteles ve Teophrastos'dan oluşur. Bu isimlerin hayat hikâyeleri, doğum-ölüm tarihleri, meşhur söz ve tavsiyeleri, diğer filozoflarla ilişkileri, haklarında ortaya atılan iddialar, eserleri vb. birçok mesele karşılaştırma esnasında çalışmanın temelinde yer almıştır. Eserlerin yapısal ve dizinsel özellikleri, dikkate aldıkları değerler, bakış açıları da yine çalışmada önemli olmuştur.

Araştırmanın Problemi ve Amacı

Diogenes Antik dönemde, Şehrezuri ise Orta Çağda yaşamıştır. İki müellif de eserlerini derleme usulü ile oluşturmuştur. Derleme bilgilerle oluşturulmuş iki eserin birbiri ile bağlantısı olup olmadığının sorgulanması araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca kültürel olarak farklı ortamlarda ve farklı zaman dilimlerinde yaşamış, aynı tarzda eser kaleme alan iki müellifin ortaya koymuş oldukları ürünlerin karşılıklı yorumlanması bakış açılarını ortaya koymak bakımından önemlidir.

Şehrezuri'nin felsefe tarihi yazımında, antik Yunan filozoflarına İslami hikmetin bir parçası olarak mı baktığı, kendisinden önceki Müslüman filozofların sunduğu antik Yunan felsefi mirasın getirdiği birikimden mi bir bakış sunduğu veya bu iki bakışı hiç gündemine almayıp beslendiği kaynaklara nesnel bir usulle mi yaklaştığı oldukça önemlidir. Çalışmamız boyunca somut örneklerle bu unsurlar yer yer irdelenmiştir.

Araştırmada aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmaktadır.

1. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* ve *Nüzhetü'l-Ervah* isimli eserlerin sundukları veriler ve tarzları itibarı ile benzer ve ayrılan noktaları nelerdir?
2. Şehrezuri, tarihsel olarak Diogenes'den sonra yaşamış olması itibarıyla Diogenes'in eserinden haberdar mıdır? Şehrezuri Diogenes'i felsefe tarihi ile ilgili eserinde kaynak olarak kullanmış mıdır?
3. Eserlerde yer alan bilgiler, filozoflar hakkında günümüzde genel kabul gören bilgilerle örtüşmekte midir?

Araştırmanın Yöntemi

Karşılaştırmaya tabi tuttuğumuz felsefe tarihine dair bu iki eser, günümüzdeki felsefe tarihi kitaplarında olduğu gibi analitik ve sistematik bir seyir izlememektedir. Eserlerde ele alınan filozofların öğretilerinin sistematik bir şekilde işlenmesinden ziyade, filozofun özel ve ilmi hayatına (hocaları, öğrencileri, toplumla ilişkisi) dair biyografik unsurlar ön planda tutulmuştur. Sistematik olmamak ile kastedilen şey eserlerde filozofların hayatları, öğretileri ve sözlerinin tasnifli ve konu bütünlüğüne sahip bir sunumunun yapılmayıdır. Nitekim eserler farklı kaynaklardan alıntılarla oluşturulmuş derleme yapıdadırlar.

İlk etapta filozofların düşünce ve felsefe dünyasındaki konumları incelenmiş, haklarında ulaşılabilen bilgiler aktarılmıştır. Sonrasında iki eserdeki ortak olarak ele alınan filozoflar tespit edilmiş ve bu filozofların nasıl ele alındığı karşılaştırma yöntemi

ile incelenmiştir. Müelliflerin eserlerinden yer yer doğrudan alıntılarla orijinal metinlerden faydalanılarak filozofları keşfetme şansı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu karşılaştırma yapılırken filozofların hayatlarına ve görüşlerine dair güncel literatürden alıntılarla da bazı açıklamalar getirilmiştir.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Diogenes Laertius'un "*Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*" isimli eseri ile Şehrezuri'nin "*Nüzhetü'l-Ervah ve Ravzatü'l-Efrah*" isimli eseri üzerinden bir karşılaştırma yapılmıştır. Söz konusu eserlerin karşılaştırması ortak olarak en fazla ele alınan filozoflardan 10 tanesi seçilerek yapılmıştır. Sadece söz konusu eserler göz önünde bulundurulmuş ve filozoflar hakkında verdikleri bilgiler nazarı dikkate alınmıştır. Müelliflerin tüm eserlerinden yola çıkılarak filozoflara dair değerlendirmelerin sunulması araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca bu çalışmada benimsediğimiz usul gereği, kitapların içeriğindeki aynı filozof ve öğretilerine dair bütün öğeleri en ince ayrıntılarına kadar incelemek bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. Bunların yanı sıra araştırmanın eserlerin orijinal nüsha veya metinlerinden değil de çevirilerinden faydalanılarak yapılması, orijinal metinlerle çeviri arasında olması muhtemel uyumsuzlukları barındırması sebebiyle, araştırmanın sınırlılıkları içerisinde yer almaktadır.

BÖLÜM 1: DİOGENES LAERTİUS VE ŞEHREZURİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu bölümde Diogenes ve Şehrezuri'nin hayatı ve eserlerine dair genel bilgiler verilmiştir. Diogenes'in hayatı hakkında bilgi bulunmadığı için daha çok eseri ile felsefe dünyasında uyandırdığı etkiden ve öneminden bahsedilmiştir.

1.2 DİOGENES LAERTİUS

Diogenes'in hayatına dair kaynaklardan hemen hemen hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Lakin eseri felsefe dünyasında çok kıymetli görülerek kaynak olarak kullanılmış ve eser felsefe çevrelerinden olumlu olumsuz birçok değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Diogenes Laertius'un yaklaşık olarak M.S. 2. yüzyılın sonu ile 3. yüzyılın başı arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Diogenes'in önemi, hakkında bilgi bulunmayan ve eserleri günümüze ulaşmayan veya çok az bir kısmı ulaşan İlk Çağ filozoflarının metinleri ve yaşamları hakkında eserinde bilgiler veriyor olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁵ Diogenes'i önemli yapan bu eserin adı “*Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*”dir. Diogenes'in bu eserinden başka bir eserin bulunup bulunmadığı ise bilinmemektedir.

Diogenes söz konusu bu eserde M.S. 3. yüzyıla kadar önde gelen filozofları biyografileri, sözleri ve görüşlerine dair ilginç detaylarla ele almıştır. Kitabında genellikle filozofların yaşamlarına ve bunlara dair dedikodu mahiyetindeki olan bazı bilgilere yer vermesine karşın kimi zaman filozofların öğretilerine ilişkin sunmuş olduğu önemli bilgiler ile dönemin felsefe dünyasına ışık tutmaktadır. Eserinde ağırlıklı filozofların hayat hikâyelerine yer verdiği görülür.¹⁶ Her filozofun yaşamı ile öğretisi arasında içsel bir bağ ve ilişki olduğundan, bir filozofun hayatını incelemek aynı zamanda felsefe tarihi yapmak demektir.

Eserin güvenilirliği hakkında çok şey söylenmiş olsa dahi Yunan filozofları hakkında birçok bilgiye ulaşma noktasında tek kaynak olmak özelliği bakımından eser felsefe dünyası için paha biçilemezdir. Eser felsefenin başlangıcından M.S üçüncü

¹⁵ Abdülbaki Güçlü, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002), 398.

¹⁶ Güçlü, *Felsefe Sözlüğü*, 398.

yüzyıla kadar yaşamış ünlü filozofları ve bilgeleri ilginç detaylar vererek ele alan derleme bir eserdir. Tabi ki Diogenes'in bu derlemeyi yaparken faydalandığı kaynaklar bulunmaktadır.

İlk Yunan filozoflarının eserleri tüm görüşlerinin bir arada yer aldığı sistematik eserler olarak günümüze ulaşamamış, yalnızca *fragmentler* (parçalar) halinde sonraki dönemlere aktarılabilmektedir. Fragmentler sonraki dönemlerde bazı yazarların eserlerinde alıntılar olarak görülebilmektedir. Hermann Diels önemli bir işe imza atarak bu kıymetli fragmentleri müstakil bir eserde bir araya toplamıştır. Felsefe tarihi için önemli olan ve günümüze ulaşan diğer önemli kaynaklar ise Aristoteles (Özelikle *Metafizik* eseri) ve Platon'a ait olan eserlerdir. Daha sonraki dönemde yer alan Seneca, Epiktetos, Cicero, Plotinos gibi isimlerin eserleri de felsefe tarihi için değerli eserlerdir. Aristoteles'in öğrencilerinden olan Teophrastos da bir felsefe tarihi eseri kaleme almış ama bunun büyük bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Buna rağmen Teophrastos, filozofların görüşlerindeki problemleri konu alan “*doksograflar*” adı verilen yeni bir türün başlatıcısı olmuştur.¹⁷

Bu yapıtlar içerisinde en eskisi olarak Theophrastos'un “*Physikai Doksai*” adlı eseri kabul edilmektedir. Bu eserin bazı bölümlerinin Antik dönemde kısaltma yoluna gidildiği ayrıca ona bazı yeni bölümlerin eklendiği, bu yeni derlemeye ise başka isimler tarafından bazı katkılarda bulunulduğu görülmektedir. Yapılan tüm bu katkılarla bu minvalde karşımıza çıkacak olan bir başka kaynak ise Aetius'a ait olan yine günümüze ulaşamamış olan bir eserdir.¹⁸ Söz konusu derlemeye katkılar sunanlar arasında Sararos, Ainesidemos, Sextus Empeirikos, Tertullianus vb. isimler yer almaktadır. Bütün bunlar felsefe alanında en eski kaynaklar olarak görülmektedir.¹⁹

Aetius'a ait söz konusu kaybolan eserden Plutarkhos tarafından yapılan alıntılarla, Hippolytos ve İoannes Stobaeus'un katkılar yaparak oluşturduğu en eski olarak nitelendirilebilecek bir “*placita*” bulunmaktadır. Ayrıca Stobaeus'a ait olan “*Eclogae Physicae*” isimli eser, Plutarkhos'da yer almayan metinleri de içeren, doğrudan Aetius'dan faydalanılmış bir eserdir. Bu kaynaklardan başka felsefi görüşler bakımından diğerlerine nispetle daha zengin içerikler arz eden Sofist Hippias ve

¹⁷ Gökbek, *Felsefe Tarihi*, 17.

¹⁸ Canan Şentura, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri-Önsöz*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 9.

¹⁹ Şentura, *Önsöz*, 10.

Gorgias'ın, kendilerinden önceki düşünürlerin görüşlerini derledikleri eserler bulunmaktadır.²⁰

Ayrıca Helenistik dönemde yazılmış, birbirini takip eden filozofları konu alan “felsefeciler zinciri” adlı eserler yer almaktadır. Bu eserler içerisinde günümüze ulaşan eserler ne yazık ki oldukça sınırlı sayıdadır. Bu kapsamda çalışması bulunan ilk kişi Sotion olarak kabul edilmektedir. Ayrıca felsefe metinlerinin hem aktarılması hem de anlaşılması için açıklamalar yapma görevini üstlenen Yeni-Platoncu Prokles ile Simplikios gibi yorumcular bulunmaktadır.²¹ Diogenes'in eseri ise bütün bu geleneklerin özelliklerini içinde barındıran bir mahiyet arzeder.

Diogenes'in hayatı hakkında kendi eserinde veya başka bir kaynaktan hiçbir şey bulunmamaktadır.²² Ancak Alanya'nın yaklaşık 25 km kuzeyinde yer alan antik bir kent olan Laerte isimli küçük bir yerde doğduğu bilinmektedir. Epikuros'a eserinde detaylı ve ayrı bir bölümde yer vermesinden yola çıkılarak bazı çevrelerce Epikuros'un görüşlerini benimsediği iddia edilse de yapıtın genelinin Aristotelesçi düşüncenin gölgesi altında kalması, kendi görüşünü eserde açıkça belirtmemiş olması vb. sebeplerle felsefi bir ekole bağlı olmadığı görüşü daha kabul gören bir görüştür.²³ Eseri yazarken göstermiş olduğu objektif ve bağımsız tutum da bu durumu destekler niteliktedir.

Eser incelendiğinde Diogenes'in, İyonya ve İtalya filozoflarını birbirinden ayırdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Diogenes birçok açıdan felsefe dünyasından haberdardır. Çünkü eserde felsefe okullarının kurucularını, öğrencilerini, felsefe gruplarını ve gelişme biçimlerini, bilgeleri ve filozofları tanıdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra filozofların aileleri, karakterleri, memleketleri, tanınma zamanları, görüşleri, ölüm zamanı ve şekilleri, eserleri, halkla yaşadıkları diyaloglar, vasiyetler, şiirler ve mektupları hakkında birçok noktada bilgiler sunmaktadır. Kimi bölümlerde kendi yazdığı şiirlere yer verirken, bazen tragedya yazarlarının yazılarını bazen ise filozofların kendi şiirlerini nakletmiştir. Genel olarak filozoflara ayırdığı bölümlerin sonunda aynı adı taşıyan kişiler hakkında kısa bilgiler vermiştir. Diogenes'in eleştirel olmayan filozof-filolog özellikleri taşıyan tam bir araştırmacı tutum içerisinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Diogenes kendisine ulaşan bilgeleri doğrudan önemli-önemsiz kriterine tabi tutmadan derleme yoluna gitmiştir. Bu durum eserin güvenilirliği ve ciddiyeti açısından

²⁰ Şentura, *Önsöz*, 10.

²¹ Şentura, *Önsöz*, 10.

²² Şentura, *Önsöz*, 10.

²³ Şentura, *Önsöz*, 10.

olumsuz bir durum olarak görülebilir. Eser içinde birçok dedikoduyu barındırması sebebiyle “Filozofların kirli çamaşırlarını merak edenler için bulunmaz kaynak” ifadesi kullanılmıştır.²⁴

Eser elbette Aristoteles’in *Metafizik* Birinci Bölümde yaptığı şekilde eleştirel mahiyette sıkı bir felsefe tarihi eseri değildir. Kuşkusuz Diogenes’den “modern” anlamda bir felsefe tarihi yazmasını beklemek de haksızlık olacaktır. Ancak bununla birlikte içerdiği bilgiler açısından yeri doldurulamayacak bir eserdir. Bu nedendir ki bu eser birçok filozof tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Mesela G. Vico “*Nuova Scienza*”²⁵ adlı eserinde, yine Nietzsche, Rousseau, Diderot çalışmalarında bu eserden alıntılar yapan isimlerdir. K. Marks ise “*Epikuros ile Demokritos Doğa Felsefeleri Arasında Ayırım*”²⁶ adlı doktora tezinde eser ana kaynak olarak kullanılmıştır.²⁷

Diogenes daha önce de objektifliğine vurgu yapıldığı üzere andığı filozofların fikirlerini yorumlayıp eleştirmemiş, yalnızca hayatlarını ve fikirlerini aktarmıştır. Diogenes bir filozofun probleminin ne olduğunu, niçin mevcut çözüm önerilerinden tatmin olmadığını, tartışıklarını niçin ve nasıl yaptığını açıklamaya kalkışmamıştır. Filozoflar hakkında halk arasında yayılan, mucizeler içeren efsanelere yer verdiği hatta bazen kendi kurgusunu da aktardığı görülmektedir.

Diogenes eserin ilk bölümünü giriş olarak düzenlemiştir. İlk yedi bölümünü İyonya okuluna, üç bölümünü ise İtalya okuluna ayırmış ve İyonyalı filozofları Anaksimender ve Pisagor’dan başlatmıştır. İyonyalı filozofları Sokrates’den sonrası için çeşitli gruplara ayırdığı görülmektedir. Eserde Thales’ten Epikuros’a kadar 300 yılı aşkın bir zaman dilimi incelenmektedir. Eserde 45 önemli ismin sunumu yapılmıştır. Diogenes bilgilerini yüzlerce kaynaktan özenle derlemiş ve anlatımlarını çok sayıda alıntıyla zenginleştirmiştir. Kaynak bakımından eser oldukça zengin olmakla birlikte genellikle bu kaynaklar ikinci elden kaynaklardır.

1.2 ŞEHREZURİ

Şehrezuri (tam adıyla Ebû Bekir Ahmed ibn Muhammed ibn Ali ibn Yusuf el-Şehrezûrî), 13. yüzyılda yaşamış bir İslam filozofu ve tarihçisidir. Şehrezuri'nin hayatı hakkında çok fazla bilgi olmamasına rağmen, eserleri aracılığıyla İslam felsefesi ve

²⁴ Şentura, *Önsöz*, 11.

²⁵ Giambattista Vico, *Yeni Bilim*, çev. Sema Önal, (Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2007), 365,397.

²⁶ Karl Marks, *Epikuros ve Demokritos Doğa Felsefeleri*, çev. Hüseyin Demirhan, (Ankara: Sol Yayınları, 2009)

²⁷ Şentura, *Önsöz*, 11.

tarihi üzerine yaptığı katkılar, onun önemli bir düşünür ve tarihçi olarak tanınmasını sağlamaktadır. Şehrezuri'nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, 13. yy'da, şu an Irak bölgesinde Hemedan ile Erbil arasında bulunan, çok sayıda âlimin yetiştiği bir şehirde, Şehrezur'da²⁸ dünyaya geldiği kabul edilmektedir.²⁹

Şehrezuri'nin hicri yedinci, miladi 13. asrın son çeyreğinde öldüğü bilinmektedir.³⁰ Bazı kaynaklarda Şehrezuri'nin 1299–1378 tarihleri arasında yaşadığına dair bilgilere rastlansa da bu bilgilerin gerçeği yansıtmaktan uzak olduğu kanaati hâkimdir. Bazı araştırmacılar tarafından *el-Şeceret el-İlâhiyye*'nin bir nüshasında müstensihin düştüğü şerhte eseri 1287 yılında yazmış olduğu belirtildiği için, bundan yola çıkarak 1298 yıllarında hala hayatta olması gerektiği bildirilmiştir.³¹

Şehrezuri, İsraki felsefenin kurucusu olan Şihabeddin Sühreverdi el-Maktül'e (ö.1191) derin bağlılığıyla tanınmaktadır.³² Sühreverdi'nin doğrudan öğrencisi olup olmadığı tartışmalı olan Şehrezuri, Sühreverdi'nin fikirlerine yürekten bağlı ve Sünni inanca sahip İsraki bir imaj çizmektedir.³³

Şehrezuri, İsrak anlayışını benimseyen filozoflardan tarih bakımından ilki sayılabilir.³⁴ İsraki felsefenin kurucusu olan Sühreverdi'nin sistemini takip eden Şehrezuri'nin hayatının seyrini, felsefi düşüncesinin şekillenişini evreleriyle tespit edebilmek zordur.³⁵ Çünkü Şehrezuri, hocası Sühreverdi'nin yaşamı hakkında oldukça detaylı bilgiler sunmasına karşın kendi hayatıyla ilgili eserlerinde herhangi bir bilgi vermemektedir.³⁶

Sühreverdi'nin Halep kalesinde hapiste olduğu dönemde Şehrezuri'nin de yanında bulunduğu dair bazı kaynaklarda yer alan bir iddiaya rastlanmaktadır. Ancak tarihi veriler bakımından bunun gerçeği yansıtmadığını söylemek mümkündür. Nitekim bazı araştırmacılar Sühreverdi'nin Halep kalesindeki hapsedildiği sırada Şemseddin isimli bir öğrencisinin de kendisiyle birlikte bulunduğu bilindiğini fakat bu kişinin

²⁸ Şehrezur adı geniş anlamda günümüzde Kerkük'ü de kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Azerbaycan okuluna yakın olarak ifade edilen Şehrezur adlı bu bölge, hicri altıncı asırda Türkmen hâkimiyetine girmiştir. (Aygün Akyol, *Şehrezuri Metafiziği*, Doktora Tezi., (Ankara Üniversitesi, 2009), 5.)

²⁹ Selçuk Güzel, “Şehrezuri'nin Siyaset Anlayışında Temel Kavramlar: Yardımlaşma, Sevgi ve Adalet”, *Mizanül-Hak İslami İlimler Dergisi* 43, S.6 (Haziran 2018), 46

³⁰ Aygün Akyol, *Şehrezuri Metafiziği*, 5.

³¹ Kemal Sözen, *Şehrezuri'nin el-Şeceret el-İlahiyye İsimli Eseri ve Türkçe Tercümesi Semeret el-Şecere*, Yüksek Lisans Tezi., (Marmara Üniversitesi, 1989), 2.

³² Aygün Akyol, *Şehrezuri Metafiziği*, 5.

³³ Kemal Sözen, *Şehrezuri'nin el-Şeceret el-İlahiyye*, 3.

³⁴ Güzel, “Şehrezuri,” 46.

³⁵ Aygün Akyol, “Şehrezuri ve Adalet Anlayışı”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, S.13 (Haziran 2008), 99.

³⁶ Aygün Akyol, *Şehrezuri Metafiziği*, 5.

Şemseddin Şehrezuri olduğunu söylemenin pek mümkün olmadığını bildirmektedir. Nitekim İmadüddin el-İsfehani'nin *el-Bustan el-Cami'li Tevarihi'z-Zeman* isimli eserinde sözünü ettiği bu öğrencinin kimliği tıpkı, konumuzu teşkil eden Şehrezuri'nin kimliği gibi belirsizdir.

Şehrezûri'nin İslam felsefesindeki önemi, Sühreverdi'nin ilk büyük yorumcusu ve İsraki felsefenin temel karakterine en bağlı filozof olmasından kaynaklanmaktadır. *eş-Şeceretü'l-İlahiyye* adlı eserinde, geçmiş felsefî akımlara yönelik sunduğu bilgiler, onun felsefe dünyasında bahsi geçen konulardan yakından haberdar olduğunu göstermektedir. Özellikle İsrakiliğin tasavvufî ve metafizik yönüyle ilgili yaptığı değerlendirmeler dikkate şayandır.³⁷ Şehrezuri Meşşai felsefesinin o zamanki dikkate değer problemlerini, İsraki bakış açısı ile değerlendirme yoluna gitmiş tasavvufun sistemli hale gelmesinde etkili bir isim olarak anılmıştır.³⁸

Bilindiği gibi Sühreverdi'den sonra İsraki felsefeyi başta Şehrezuri olmak üzere, İbn Kemmune, Kutbeddin Şirazi, Celaleddin Devvani, Emir Hüseyin Meybudi, Vedud Tebrizi, Necmeddin Mahmud Tebrizi, Gıyasüddin Mansur Şirazi, Molla Sadra'nın üstadı olan Mir Damad ve Molla Sadra gibi ünlü düşünürler devam ettirmişlerdir.³⁹ Şehrezuri'nin felsefe tarihi, mantık, tabiiyyat ve İlahiyyatla ilgili eserleri ile özellikle işrak felsefesi üzerindeki etkisinin genellikle Mir Damad dönemine kadar sürdüğü ifade edilmektedir.⁴⁰

Şehrezuri *Nüzhetül Eryah ve Ravzatü'l-Efrâh, er-Rumuz ve'l-Emsal, et-Tenkihât, Şerhu Hikmetü'l-İşrak, Medinetü'l Hukema ve Resailü's-Şecereti'l İlahiyye fî Ulûmi'l Hakaiki'r-Rabbaniyye* isimli eserleri kaleme almıştır. Şehrezuri *Resailü's-Şecereti'l İlahiyye fî Ulûmi'l Hakaiki'r-Rabbaniyye* isimli eserinde genel anlamda felsefe sistemini ortaya koymaya çalışmıştır.⁴¹

Şehrezuri felsefî düşüncesini ve fikirlerini ifade ederken İsraki felsefenin yöntemini benimsemiş ve hocası Sühreverdi'ye olan bağlılığını çeşitli şekillerde ifade etmiştir. Onun “*Şerhu Hikmetü'l-İşrak*”, “*Şerhu't Telvihât*” adlı eserleri de bunun bir göstergesidir. Şehrezuri'nin felsefî düşüncesinin temel kaynakları incelendiğinde, Platoncu, Yeni Platoncu, Pisagorcucu ve Eski Pers kültürünün öğelerini taşıdığı fark

³⁷ Aygün Akyol, *Şehrezuri Metafiziği*, 5.

³⁸ Zübeyir Ovacık, *Şehrezuri Felsefesinde Unsurlar Öğretisi*, Yüksek Lisans Tezi., (Marmara Üniversitesi, 2003), 4.

³⁹ Kemal Sözen, *Şehrezuri'nin el-Şeceret el- İlahiyye*, 3.

⁴⁰ Ömer Faruk Altıparmak, *Şehrezuri'de Tasavvuf-Felsefe İlişkisi*, Doktora Tezi., (Harran Üniversitesi, 1999), 46-47.

⁴¹ Güzel, “Şehrezuri,” 46.

edilebilmektedir. Şehrezuri İsrakiliğin ilk büyük yorumcusu olarak kabul edilmiş, zira daha sonraki pek çok düşünür Şehrezuri'nin çalışmalarından istifade etmiş, şerhlerine benzer şerhler kaleme almışlardır.⁴²

Meşşailikten ayrı bir akım olarak ortaya çıkan İsraki felsefe geleneği Sühreverdi sonrası iki gruba ayrılmış, bir tarafı İbn Kemmine, diğer tarafı ise Şehrezuri temsil etmiştir. Şehrezuri Sühreverdi'nin yukarıda belirtilen iki kitabına yazdığı şerhlerle ve diğer eserleriyle sadece İsraki felsefenin sembolik ve Meşşailik karşıtı unsurlarına vurgu yapmakla kalmamış, aynı zamanda bu felsefenin yapısına dair birçok katkıda bulunmuş, geliştirip daha ileri boyutlara taşınmasını sağlamıştır.⁴³

Şehrezûrî'nin siyaset düşüncesi incelenip tahlil edildiği takdirde ise genel anlamda Peripatetik felsefenin kurucusu kabul edilen Aristoteles'in yolunu izlediği görülebilmektedir. Özellikle adalet düşüncesi etrafında Aristoteles'in siyaset felsefesine dair sunmuş olduğu çıkarımları destekleyen bir çerçevede yer aldığı söylenebilir.⁴⁴

Resailü's Şecereti'l İlahiyye adlı eserindeki ifadelerinden Şehrezuri'nin bu kitabı olgunluk döneminde yazdığı ve bir nüshasındaki ferağ kaydına⁴⁵ göre 680 tarihinde tamamladığı anlaşılmaktadır.⁴⁶ Şehrezuri'nin ahlaka dair görüşleri kaynakları itibarıyla değerlendirildiğinde Yunan filozofları içerisinde yer alan Platon, Aristo ve Galen'in İslâm dünyasında kabul görmüş fikirlerinden; İslâm dünyasında ise Kindi, Ebu Bekir Razi, Farabi, İbn Miskeveyh ve Tusi'den etkilendiği ifade edilmektedir. Şehrezuri, önceki İslam filozoflarının yolundan giderek erdemleri nefsin kuvveleri ile ilişkilendirmektedir.⁴⁷ Özetle ifade edilecek olunursa Şehrezûrî'nin erdemi tanımlama ve sınıflandırma şekli değerlendirildiğinde İbn Miskeveyh ve Tusi ile birçok önemli ortak noktasının olduğu görülebilmektedir.⁴⁸

Şehrezuri ile ilgili yapılan değerlendirmelerde genel olarak Sünni söyleme sahip, İsrakilik mensubu bir düşünür olduğu ifade edilmektedir. Sahip olduğu 19 eserini genel anlamda İsraki bakış açısı ile kaleme almış olduğu görülür. Şehrezuri felsefe dışındaki

⁴² Akyol, "Şehrezuri ve Adalet", 100.

⁴³ Burhan Köroğlu, "İsraki Filozof Şemseddin Muhammed İbn Mahmud eş- Şehrezuri'nin Felsefi Sistemi ve İslam Düşüncesi İçindeki Yeri", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12, S.1 (Şubat 2014),95.

⁴⁴ Güzel, "Şehrezuri," 54.

⁴⁵ Ferağ kaydı ifadesi, müstensihler tarafından yazma eserlerin genellikle sonuna konulan ve metnin istinsahının bittiğini belirten kayıt için kullanılır.

⁴⁶ Köroğlu, "İsraki Filozof", 94.

⁴⁷ Fatih Aydın, "Şehrezuri'de İnsani Nefsin Yetkinliği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6, S.5 (Aralık 2017) 3103.

⁴⁸ Fatih Aydın, "Şehrezuri'de", 3105.

ilimlerle, bilhassa metafizikle ilgili değerlendirmelerine *Şeceretü'l İlahiyye* isimli eserinde yer vermiştir.⁴⁹

Şehrezuri'nin İsrakiliğe dair yorumları ve anlayışı, özellikle de *eş-Şeceretü'l İlahiyye* adlı eserindeki metafizikle ilgili değerlendirmeleri, İslam felsefesindeki en kapsamlı metafizik incelemelerinden birisini oluşturmaktadır.⁵⁰ Şehrezuri'nin düşünce dünyasında İsraki, Meşşai, tasavvufi pek çok etkiyi görmek mümkündür.⁵¹

Tüm bunlara rağmen Şehrezuri'nin en ünlü eseri *Nüzhetü'l-Ervah ve Ravzatü'l-Efrāh* adlı eseridir. Sachau gibi bazı batılı doğu bilimcileri müellifin Nüzhet'ül-Ervah'ı 1190/1214 yılları arasında kaleme almış olduğunu bildirmektedir.⁵² Bu eser, İslam filozoflarının biyografilerini ve felsefi görüşlerini içeren bir derlemedir. Felsefe tarihi ile ilgilenenler ve özellikle İslam felsefesi hakkında bilgi edinmek isteyenler için değerli bir kaynaktır. *Nüzhetü'l-Ervah*'ta, Şehrezuri'nin kendisine ait diğer eserlerine atıfta bulunduğu görülmektedir. Şehrezuri'nin bu eseri, İslam dünyasında felsefe tarihine dair önemli bir kaynak olarak kabul edilir.

Doğu bilimci W.Cureton, Şehristani'nin *el-Milel ve'n-Nihal* isimli eserinin arapça neşrine yazdığı önsözde *Nüzhet el-Ervah*'ın Şehristani'ye ait olduğunu belirtmiştir. Aynı hata farklı isimler tarafından da tekrarlanmış ancak daha sonra Alphonse Mingana bu hatanın farkına varmış ve eserin Şehrezuri'ye ait olduğu ortaya koymuştur. Ona göre şayet eser Şehristani'nin olmuş olsaydı, bu eserde Sühreverdi'nin hayatına dair verdiği bilgilerin yer alması mümkün olmazdı. Bu yanılmanın nedeni olarak Kâtip Çelebi'nin *Keşf ez-Zunun*'da Şehristani'ye atfettiği *Tarih el-Hükema* isimli eserle karıştırılmış olması görülebilir.⁵³

Şehrezuri *Nüzhetü'l-Ervah*'ta Empedokles, Pisagor, Sokrat, Platon, Aristoteles gibi Yunan felsefecilerini bazı görüşlerine katılmasa dahi hayırla yâd etmiş ve onların felsefeye ve insanlığa katkılarını ifade etmekten geri durmamıştır. Şehrezuri, tüm bu perspektiflere açık olmakla beraber, İslam'ı hikmetin temel kaynağı olarak görmüş, Hint ve Pers felsefesiyle ilgili öğeleri de bazı noktalarda felsefi düşüncesinde kullanmıştır. Bu durum Şehrezuri'nin nefis teorisi ve nur ve zulmet kavramları etrafında yaptığı açıklamalarında kendisini göstermektedir.⁵⁴

⁴⁹ Aygün Akyol, *Şehrezuri Metafiziği*, 7.

⁵⁰ Aygün Akyol, *Şehrezuri Metafiziği*, 2.

⁵¹ Aygün Akyol, *Şehrezuri Metafiziği*, 3.

⁵² Kemal Sözen, *Şehrezuri'nin el-Şeceret el-İlahiyye*, 2.

⁵³ Kemal Sözen, *Şehrezuri'nin el-Şeceret el-İlahiyye*, 2.

⁵⁴ Aygün Akyol, *Şehrezuri Metafiziği*, 6.

Nüzhet el-Ervah özellikle kendisinden önceki *Tabakat* yazarlarının eserlerinden çoğu kere isim verilmeden yapılan alıntılarla doludur. Özellikle Beyhaki'nin *Tetimme Sivân el-Hikme* isimli eseriyle ortak bir kaynaktan yararlandığı düşünülmektedir. Müellifin ayrıca İbn el-Kifti ve İbn ebi Useybia'dan da birçok alıntılar yaptığı düşünülmektedir. Ama bunun yanı sıra adı geçen kaynaklarda yer almayıp da Şehrezuri'de bulunan birçok biyografi göze çarpmaktadır. Şehrezuri, özellikle Porhyrius'un bugün kaybolmuş bulunan filozoflar tarihinden ve Amîrî'nin *Kitab el-Emed alâ'l-Ebed* isimli eserlerinden alıntılar yaptığını ve bunun kendinden önce geçen bilginlerin âdeti olduğunu söylemektedir.⁵⁵

Nüzhetül Ervah'ta insanlığın başlangıcından Hz Âdem'den, Şehrezuri'nin dönemine kadar yaşamış olan Antik Dönem düşünürlerinden ve İslam filozoflarından bahsedilmektedir. Giriş bölümünde insanlığın felsefe ile buluşma macerasını sunmaya çalışan müellif, filozoflar içinde ilk filozof olarak Hz Âdem'i anlatmaktadır.⁵⁶ Şehrezuri daha sonra Şit peygamberden bahsetmiş, sonrasında Empedokles, Hermeslerin Hermes'i, Asclepius, Pisagor, Sokrates, Platon, Aristoteles, Hipokrates başta olmak üzere Antik Çağ filozoflarından, Afrodisias'lı İskender ve Theophrastos gibi Hellenistik düşünürlerden, Serahsi, İbn Miskeveyh, İbn Sina, Sühreverdi el-Maktul ve Fahreddin Razi başta olmak üzere birçok İslam düşünüründen söz etmiştir.⁵⁷

Eser birisi Safavi hükümdarı Sultan Abbas'ın isteği üzerine Maksud Ali Tebrizi tarafından 1677 de, diğeri ise Ziyaeddin Dürri tarafından 1935 te olmak üzere iki kez Farsçaya çevrilmiştir. Nüzhet el-Ervâh, Hurşid Ahmed tarafından 1976 yılında Hindistan'da, Haydarabad, Asafiyye Kütüphanesi ve Salarcenk ve Manchester'de John Rylands Kütüphanesi'nde bulunan üç nüshası karşılaştırarak iki cilt halinde neşredilmiştir. Ne var ki eserin İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshaları incelenmemiştir.⁵⁸

Bununla birlikte *Nüzhetü'l Ervah* Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından yakın dönemde Türkçe'ye kazandırılmıştır. Eser, hem kendisinden önceki İslam kültürü içinde yetişmiş bilge ve filozoflar hakkında içerdiği bilgiler, hem de Antik Yunan felsefesi hakkında sergilenen malumatlar açısından, Türkçe'deki gerek felsefe

⁵⁵ Kemal Sözen, *Şehrezuri'nin el-Şeceret el-İlahiyye*, 4.

⁵⁶ Peygamberleri filozof olarak nitelendirme geleneği Şehrezuri'den önce Amîrî gibi isimlerde kendini gösteren "mişkât-ı nübüvvet" nazariyesinden ileri gelmektedir.

⁵⁷ Kemal Sözen, *Şehrezuri'nin el-Şeceret el-İlahiyye*, 5.

⁵⁸ Kemal Sözen, *Şehrezuri'nin el-Şeceret el-İlahiyye*, 5.

tarihi gerekse İslam felsefesi tarihi literatüründeki benzerlerine göre yer yer sıra dışı niteliklere sahiptir.

BÖLÜM 2: İKİ KİTABIN ON FİLOZOF ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölüm çalışmanın ana omurgasını oluşturmaktadır. Bu bölüm içerisinde Şehrezuri ve Diogenes Laertios'un eserlerinde ortak olarak en fazla üzerinde durulan 10 filozof ele alınacaktır. Belirlenen on filozof şu şekildedir: Solon, Pisagor, Zenon, Empodekles, Demokritos, Sokrates, Platon, Aristoteles, Teophrastos. Söz konusu 10 filozofun ele alınışında kronolojik sıralama esas alınmıştır. Diogenes ise eserinde kronolojiyi değil felsefe okullarını esas alan bir tasnifte bulunmuştur. Bölümler içerisinde filozofların mensup olduğu okullar, hayat hikâyeleri, eserleri, görüşleri vb. birçok nokta karşılaştırma sırasında veri olarak kullanılmıştır. Yer yer filozofların hayatlarına dair detayların ve filozofların görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi adına güncel felsefe tarihi çalışmalarından bilgiler sunulmuştur.

2.1. SOLON

Solon hakkında kaynaklardan edinilebilecek bilgiler oldukça sınırlıdır. Ulaşılabilen bilgilere göre Solon M.Ö. 640–588 yıllarında yaşadığı sanılan Atinalı bir siyaset adamıdır.⁵⁹ Güncel literatürde Solon yedi bilgeden⁶⁰ biri olarak, Thales, Lidya kralı Karun ve Kroisos’un çağdaşı kabul edilmektedir.⁶¹ Solon’un da isminin yer aldığı Yedi Bilgenin, yaşadıkları dönemde felsefi düşünceye geçişe zemin hazırladığı söylenmektedir. Mesela Solon’a ait olduğu düşünülen “Görünmez olanı görünür olana göre belirle.” sözü felsefi düşüncenin izlerini taşır mahiyettedir. Buna rağmen yedi bilge için söylenenler daha çok onların bilgi konularına uzak oldukları ve evren hakkında bir ilgiye sahip olmadıklarıdır. Yedi Bilge daha çok insanı ahlak açısından köklü bir şekilde araştırmış bilginlerdir. Bireyi daha çok toplumsal sorunlar çerçevesinde ele almışlardır. Solon da dönemindeki adaletsizliklerin ve sosyal problemlerin üzerinde durmuş, bu yönüyle etkili olmuş bir isimdir.⁶²

Solon 7. Yüzyılın son dönemlerinde baş gösteren sosyal huzursuzlukların önüne geçmesi amacıyla Atina’da ona şöhret kazandıran bazı kanunlar çıkarmıştır.⁶³ Atina’nın düzene kavuşamamasından ve tiranlığın ortaya çıkmasından endişelenen soylular bu konuda Solon’a yetki verilmesini sağlamışlardır. Deniz ticaretinden dolayı zengin olan bir aileye mensup olmasına rağmen Solon zengin soylular ile yoksullar arasındaki problemleri çözmeye çalışmıştır. Borç altında zor durumda olan köylülere bu durumdan kurtarmak için yasalar çıkarmıştır. Bunlar içerisinde tarımla uğraşanların borçlarının silinmesi, borçluluğun köleliğe dönüşmesi geleneğinin kaldırılması gibi yasalar yer almıştır. Dört yüzler Meclisini kurarak, soyluların oluşturduğu meclisin gücünü kırmayı amaçlamıştır. Sonuç olarak Solon bu ve benzer yasalar ile soyluluğa değil de gelire dayanan bir toplum oluşturmaya çalışmıştır.⁶⁴

⁵⁹ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, (İstanbul: İnsancıl Yayınları, 1997), 120.

⁶⁰ Antik Çağ’da ilk felsefe etkinliklerinin başlatıcısı olarak, Hesiodos’dan bir yüzyıl kadar sonra yaşamış olan Yedi Bilgeler görülmüştür. Farklı kaynaklarda sayıları ve isimlerine dair muhtelif bilgiler bulunmasına rağmen, Kleobulos, Atinalı Solon, Ispartalı Khilon, Lesboslu Pittakos, Prieneli Bias, Korinthoslu Periandros ve Miletli Thales isimleri Yedi Bilge içerisinde gösterilmektedir. Bu isimler dışında da bilge olarak kabul edilebilecek daha birçok isim bulunduğu ama Yunanlılarda kutsal olarak kabul edilen 7 sayısından ötürü böyle bir sınırlama getirildiği de varsayılmaktadır. Bknz: Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1977), 50-51. Yedi Bilge ile ilgili Diogenes ve Şehrezuri’nin verdiği bilgilere ileride değinilecektir.

⁶¹ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi 1*, 85.

⁶² Timuçin, *Düşünce Tarihi*, 121.

⁶³ Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi 1*, 131.

⁶⁴ Timuçin, *Düşünce Tarihi*, 93.

Diogenes'e göre Solon Eksekestides'in oğlu olup Salamisli'dir.⁶⁵ Şehrezuri ise Solon'un Execestides'in oğlu olduğunu ayrıca annesi tarafından Platon'un dedesi olduğu bilgisini vermektedir. Ona göre Solon, merkezi yönetimin Atina'ya geçtiği bir dönemde Atina'da yaşamıştır. Şehrezuri ayrıca Solon'un Thales, Pittacus, Periander, Khilon, Kleobulus ve Bias'ın içinde olduğu yedi bilgeden biri olduğunu söyler. Ancak Şehrezuri'ye ve onun elindeki bazı kaynaklara göre bilgelerin sayısına ve bu bilgelerin isimlerine dair farklı iddialar bulunmaktadır.⁶⁶ Aynı şekilde Diogenes de Şehrezuri'nin bilgiler içerisinde kabul edilen isimlerin değişkenliği hakkındaki söylemlerine katılarak onun saydığı aynı isimleri yedi bilge olarak sıralamıştır. Ayrıca Diogenes İskit Anakharsis, Khenailı Myson, Syroslu Pherekydes, Giritli Epimenides'in de bunlara eklenebileceğini hatta bazılarına göre tiran Peisistratos'un da bu listeye dâhil edilebileceğini söyler.⁶⁷ Diogenes felsefe tarihini ele alırken bu isimlerle başlayıp her biri hakkında sunumlar yaparken, Şehrezuri Hz. Âdem'le başlamış, bu isimler içerisinde sadece Solon'u incelemiştir.

Şehrezuri Solon'un kişisel ve fiziksel özelliklerine dair bazı bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre Solon'a yumuşak ve tatlı sözlü olduğu için Atina halkı tarafından "neşe saçan adam" lakabı verilmiştir. Ayrıca Şehrezuri Solon'u fiziksel olarak beyaz tenli, sarışın, mavi gözlü ve kemer burunlu, uzun ve seyrek sakallı, ince belli ve eğik omuzlu, sağ kolunda büyük bir ben bulunuyor şeklinde tasvir etmiştir.⁶⁸

Şehrezuri'nin anlatımıyla Solon Mısır'a giderek bir süre orada kalmış kâhinlerden pek çok hikmet dinlemiş, kapalı ve derin birçok ilim öğrenmiştir. Şehrezuri'ye göre Solon Peisistratus'un yönetiminden kaçarak yabancı bir diyarda 87 yaşında ölmüştür. Şehrezuri Ebü'l Muvaffak'dan nakille yüzük taşında "Seni bir şey için seven kimse, onun kaybolmasıyla kaybolur gider." sözünün işlenmiş olduğundan ve "Kişi her zaman öğrenci olmaya devam eder." şeklindeki eğitime verdiği önemi gösteren bir sözünden bahsetmiştir.⁶⁹ Ayrıca Solon'un salih amellerin bilgisini içeren öğütlerle dolu birçok kitap bıraktığını ifade etmektedir.⁷⁰

Diogenes'e göre o dönemde insanlar yoksulluk sebebiyle borçları için bedenleriyle hizmet etmektedir. Ödenemeyen borçlar yüzünden meydana gelen hacizler

⁶⁵ Diogenes Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Canan Şentura (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 31.

⁶⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah ve Ravzatü'l-Efrah: Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri*, çev. Eşref Altaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 422.

⁶⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 18.

⁶⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 424.

⁶⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 424.

⁷⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 422.

ve köleliğin kaldırılması uygulamasını ilk getiren kişi Solon olmuştur. İlk olarak Solon, babasından kalan yedi talantlık⁷¹ alacağını bağışlayarak, bu konuda öncülük yapmış ve borç affı adı verilen bir yasa çıkarmıştır. Solon bunun dışında birçok yasa çıkarmış ve bunları döner levhalar üzerine yazdırmıştır.⁷² Şehrezuri bu konuyla alakalı olarak Solon'un, sapkın olarak nitelendirdiği Dracon'un yasalarını kaldırarak Atinalılar için yeni yasalar koyduğunu, ama Phoenix'den gelen yasaları kaldırmadığı bilgisini paylaşmıştır.⁷³

Diogenes Solon'un, yurdu olan Salamis'in Atinalılar tarafından alınması için Atinalılar'ı Megaralılarla savaşma konusunda yazdığı elegeiasıyla⁷⁴ yüreklendirdiğini ve sonuçta Atinalılar'ın savaşa karar vererek savaşı kazandıklarını söyler. Söz konusu elegeiasını Diogenes şu şekilde aktarmıştır;

O zaman Atinalı değil, yurdumu değiştirip
Pahalegandrosu ya da Sikinoslu olaydım:
Nitekim insanlar arasında söylenti çabucak yayılacak:
İşte bu Attikeli, Salamise ihanet edenlerden.⁷⁵

Diogenes aynı şekilde Atinalıları Trakya Kherronesosu'nu⁷⁶ ele geçirmeye de Solon'un ikna ettiğini söyler. Solon Salamis'i ele geçirmelerini meşrulaştırmak amacıyla Atinalılar'ın gömdüğü şekilde insanların gömüldüğünü göstermek üzere Salamis'deki bazı mezarları açtırmıştır.⁷⁷ Şehrezuri ise bu konuda Solon'un dönemin ihtiyaçlarını dikkate alarak savaşlarda kavgaya tutuşacak cesareti veren şiirler ve Atinalıları düşmanlarına karşı savaşmaya teşvik eden bir kitap yazdığı bilgisini paylaşmıştır.⁷⁸

Diogenes'e göre Solon Homeros'a ait *Gemiler Listesi* isimli dizelere kendisi de bir dize eklemiştir. Bir başka bilgiye göre halkı Solon'un tiran olmasını istemiş ama Solon bunu kabul etmemiş, hatta tiran olma arzusundaki akrabası Peisistratos'a mecliste yaptığı konuşması ve yazdığı elegeialar ile engel olmaya çalışmıştır. Peisistratos egemenliğini elde ederek tiran olunca, Solon ona boyun eğmemiş, silahlarını orduya

⁷¹ Bir para ölçüsü olarak talent (talant), bir talent ağırlığında altın ve bir talent ağırlığında gümüşü ifade eder. Altın talent'in ağırlığı aşağı yukarı 60 kg ile 20 kg arasından değişkenlik gösterebilir.

⁷² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 32.

⁷³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 422.

⁷⁴ Elegeia, flavta eşliğinde söylenen şiirdir, yarı şarkı yarı okumadır. Bir mısra heksameter, bir mısra pentameter olan sıralardan katışık bir şiir çeşitidir. Elegeia ilkin İyonya'da doğmuştur. Ele aldığı konular türlü türlü; savaş, yas, insan ve hayat üzerinde düşünceler vs.

⁷⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 32.

⁷⁶ Gelibolu.

⁷⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 32.

⁷⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 422.

bırakarak vatanını terk etmeyi tercih etmiştir.⁷⁹ Solon sonrasında Mısır'a yerleşmiş, daha sonra Kıbrıs ve en sonunda Kroisos Krallığına⁸⁰ yani Lidya'ya gitmiştir.

Diogenes'in verdiği bilgiye göre Kroisos'un "Kim mutludur?" sorusuna Solon "Atinalı Tellos ve Kleobis ile Biton" cevabını vermiştir. Bazı kaynaklara göre bir gün Kroisos bütün süslerini takıp tahtına oturduktan sonra Solon'a bundan daha güzel bir manzara görüp görmediğini sorunca, Solon "Horoz, sülün ve tavuzkuşunu doğa daha güzel bir şekilde bezemiş." şeklinde karşılık vermiştir.

Diogenes'e göre Lidya'dan sonra Solon'un Klikya'ya giderek burada kendi adına nispetle Soloi denen kenti kurmuş ve buraya birkaç Atinalı'yı yerleştirmiştir. Diogenes bu kentten olanlara Solevler, Kıbrıs'tan olanlara ise Soloilu dendiğini söyler.

81

Diogenes, Peisistratos'un tiran olduğunu öğrenince, Solon'un Atinalılara hitaben, korkaklıkları sebebiyle başlarına tiran geldiğini yazdığı bir elegeiaya yer vermiştir.

Kendi korkaklığınız yüzünden belanızı bulduysanız bunun suçunu Tanrılara bulmayın. Bunları iktidara getirip siz büyüttünüz, bu yüzden de iğrenç köleliğe düştünüz. Her biriniz tek tek tilkinin izinden yürürsünüz ama bir araya geldiniz mi kafanız çalışmaz. Kandırıncı sözler söyleyen adamın yüzüne bakarsınızama yaptığı işi görmezsiniz.⁸²

Ayrıca Peisistratos'un Solon'a yazdığı kendisini savunan mektuba da yer vermiştir. Bu mektupta o tiranlığa soyunanın bir tek kendisinin olmadığını, ayrıca Kodrosoğullarının soyundan olduğu için tiranlığın hakkı olduğunu, ülkesindeki insanların demokrasiden daha iyi ve adaletli yönetildiklerini ve kendisinin Solon'un dostu olduğunu söylemektedir.⁸³

Diogenes Solon'un kamu yararına birçok yasa çıkardığını söyler. Örnek vermek gerekirse, ana babasına bakmayan ve baba mirasını saçıp savuran kişinin bazı yurttaşlık haklarından yoksun bırakılması ve isteyen herkesin aylak gezen insana yaşayışı hakkında hesap vermesi üzerine dava açabilmesi bunlardan bazılarıdır. Bu olgu toplumsal sivil kontrole dair bir ima taşır. Lysias'a⁸⁴ göre bu yasayı Drakon çıkarmış, bedenlerini pazarlayanların konuşma kürsüsüne alınmaması yasası Solon tarafından

⁷⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 33.

⁸⁰ Kroisos zenginliğiyle bilinen ünlü Lidya kralıdır. Yaygın görüşün aksine, dini kaynaklarında geçen Kârûn ile aynı kişi değildir. Kroisos MÖ 560-546 yılları arasında tahtta kalmıştır. Lidyanın son kralıdır.

⁸¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 34.

⁸² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 34.

⁸³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 34.

⁸⁴ Lysias Antik Yunanistan'da bir logograf (konuşma yazarı) idi . MÖ 3. yüzyılda Bizanslı Aristophanes ve Semadirek Aristarkus tarafından derlenen "İskenderiye Kanonu"na dâhil edilen on Attika hatipinden biriydi.

çıkartılmıştır.⁸⁵ Solon at yarışlarındaki ödüllerin yüksekliğini eleştirmiş bunun yerine savaşta ölenlerin ödülleri yüksek olması gerektiğini savunmuştur. Diogenes bu sayede Solon döneminde insanların savaşta cesaret konusunda yarıştıklarını söyler. Solon'a göre Homeros destanları daha iyi anlaşılabilmesi için sırasıyla okunmalıdır. Dieukhidas'a⁸⁶ göre Solon Peisistratos'dan çok Homeros'a ilham kaynağı olmuştur. Diogenes ayın 30. günü için ayın ilk ve son günü ifadesinin ilk kez Solon tarafından kullanıldığı bilgisini paylaşmıştır. Ayrıca Apollodoros'dan kaynakla yine ilk kez Solon sayesinde dokuz arkhon⁸⁷ bir araya gelerek görüşmüşlerdir.⁸⁸

Diogenes Solon'u tanıtırken ona ait bazı sözler ve ifadelere yer vermiştir. Bunlardan bazıları şöyledir; “Tiranların yanında güç sahibi olanlar bazen artıyı bazen eksiyi gösteren sayı boncukları gibidir. Haksızlığa uğramayanlar da haksızlık görenler kadar öfke duyarsa haksızlık ortadan kalkacaktır. Zenginlikten doygunluk, doygunluktan da şiddet doğar.”

Diogenes'e göre Solon tragedyaların sahnelenmesine lüzumsuz işler olduğu gerekçesiyle izin vermemiştir.⁸⁹ Diogenes'in anlatımıyla Solon, oğlunun ölümü üzerine çok ağlamış, ağlamakla bir şey elde edemeyeceğini söyleyen birine, zaten elinden bir şey gelmediği için ağladığını söylemiştir.⁹⁰

Şehrezuri de kendisine evlenme konusunda danışan birine Solon'un “Hangisini yaparsan yap pişman olacaksın.” şeklinde karşılık verdiğini aktarır⁹¹. Ama bu sözün Diogenes'in eserinde Sokrates'e nispet edildiği görülmektedir.

Diogenes'in yer verdiği bir şarkı sözünde, Solon, insanlardan sakınmak gerektiğini ifade etmektedir. “Her insandan kendini sakın, dikkat et, yüreğinde gizlice nefret besleyip güler yüzle karşında konuşmasın, iki yanlı dili kara ruhundan yankılanmasın.” Ayrıca Diogenes, Solon'a ait; yasalar, halka yönelik konuşmalar, kişiye yönelik öğütler, Salamis ve Atinalıların yönetimi üzerine yazdığına benzer

⁸⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 35.

⁸⁶ Megara'lı olan Dieukhidas, M.ö. IV. yy. da yaşamış bir yunan tarihçisidir; Diogenes Laertios'-un faydalandığı Megara (Megarika) adlı bir tarih kitabı yazarıdır.

⁸⁷ Arkhon antik Yunanistan'da oligarşik kökenli yöneticidir. MÖ. 1000'den itibaren rastlanabilen arkhonlar kent devletlerinde gücü ellerinde bulunduruyorlardı. Önceleri kralların yönetiminde söz sahibi olduğu antik Yunanistan'da yavaş yavaş kontrolü devralan arkhonlar, MÖ 8. yüzyıldan itibaren -Sparta hariç- ortadan kalkmaya başlamışlardır.

⁸⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 36.

⁸⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 37.

⁹⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 39.

⁹¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 426.

nitelikte beş bin dize olan elegeialar, iambalar ve epodlar gibi yazılar bulunduğunu haber vermektedir.⁹²

Diogenes Solon'un 46. Olimpiyatta tanındığını, Sosikrates'den⁹³ kaynakla bu tarihten üç yıl sonra Atinalıları yönetme görevinde bulunduğunu ve yasaları da bu zamanda çıkardığı bilgisi paylaşmaktadır. Diogenes Solon'un 80 yaşında Kıbrıs'da öldüğünü, ölümünden önce yakınlarına kemiklerini Salamis'e götürerek yakmalarını ve küllerini toprağa serpmelerini vasiyet ettiğini söyler. Diogenes tarafından Kratinos'un⁹⁴ eserinde yer alan bu vasiyeti doğrulayan bir bölüme atıf yapılmıştır.⁹⁵

Diogenes Solon'a ayırdığı bölümün sonunda Solon'un yazdığı bazı mektuplara yer vermiştir. Periandros'a yazdığı mektubunda Solon Periandros'a kurulan tuzaklardan ve bunlardan kurtulmasının yollarından bahsetmiştir. Epimenides'e yazdığı mektupta ise yasaların halk iyi yönetiliyorsa bir yararı olacağından, tiranlığa giren Peisistratos'a engel olunmadığı için halkın bu durumdan zarar gördüğünden bahsetmiştir. Bu mektup şu şekildedir; "Ne benim yasalarımın Atinalılara uzun boylu yararı dokunacak, ne de sen kenti arındırmakla yararlı oldun. Çünkü Tanrılarla yasa koyucuların kendi başlarına kentlere bir yararı yoktur. Ama halkı kendi anlayışlarına göre yönetenler yararlı olabilirler."⁹⁶

Dolayısıyla Solon yasaların tek başına sınırlı kaldığını, yasaya göre hareket edecek siyasi otoritenin de iyi ve adil bir yönetim öznesi olması gerektiğini, tiranlıkta ise yasaların kamunun yararına değil, zararına işlevsel olacağını savunmaktadır.

Solon aynı mektubun devamında hep doğruları söylemesine rağmen Peisistratos'un kendisinden daha çok güven verdiğini, hatta kendisinin delilikle suçlandığını sitemkâr şekilde dile getirmiştir. Diogenes'in eserinde yer verdiği başka bir mektup ise Peisistratos'a yazdığı mektuptur. Bu mektupta Solon Peisistratos'a hitaben, tiran olmadan önce aralarında dostluk olduğu için ondan kötülük görmeyeceğini, aslında tiran olmayı tercih ettiği için kendisine kızgın olduğunu söyler.

⁹² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 38.

⁹³ Rodoslu Sosicrates bir Yunan tarih yazarıdır. Rodos adasında doğmuş ve Diogenes Laertius eserde çok kez kendisine atıfta bulunmuştur. Aristippus gerçeklerin arkasındaki tek otorite olarak Sosicrates'e atıfta bulunması dikkat çekicidir. Bu nedenle Sosicrates'in Hermippus'tan sonra ve Atinalı Apollodorus'tan önce MÖ 200 ile 128 arasında yaşadığı sonucuna varılır. Sosicrates'in hem Athenaeus hem de Diogenes Laertius tarafından alıntılanan Filozofların Ardışıklığı'nı kaleme aldığı iddia edilir. Sosikrates ayrıca Girit tarihi üzerine bir eser de yazmıştır. Bahsi geçen eserlerin hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır.

⁹⁴ MÖ. 520-423 yılları arasında atınada yaşamış olan, politik komedi'nin kurucusu olan bir şairdir. Maalesef hiçbir eseri tam olarak günümüze ulaşmamıştır. Aristophanes gibi çağdaşı olan yazarlar eserlerinde kendisine değinirler.

⁹⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 38.

⁹⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 39.

Buna rağmen tiranlar içerisinde en iyisinin kendisi olduğunu ama tiranlığa destek vermiş olmamak adına Atina'ya geri dönmediğini mektupta dile getirmiştir.⁹⁷

Solon'un yazdığı başka bir mektup ise Kroisos'adır. Bu mektubunda; Peisistratos'un zorba tiranlığı altında yaşamaktansa Kroisos'un krallığında yaşamayı tercih edebileceğini fakat adalet ve eşitlikten yararlandığı bir demokratik ortamı arzu ettiğini, nihayetinde konduğu olmak için ziyaretine geleceğini söylemiştir.⁹⁸

Sonuç olarak Şehrezuri'nin Solon hakkında verdiği bilgilerin, onun ailesi, hayatı hakkında bazı detaylar ve sözleri ile sınırlı olduğu görülür. Buna karşın Diogenes Solon hakkında daha kapsamlı bilgiler vermektedir. Diogenes genel olarak Solon'un yasa koyucu yönünü ele almış, çıkardığı yasalarla ilgili bilgiler vermiştir. Kaldı ki zaten Solon tarihte çıkardığı yasalarla ün kazanmış bir isimdir. Ancak Şehrezuri'nin Solon'un bu yönünü çok dikkate aldığı söylenemez.

Diogenes ve Şehrezuri'nin Solon'un ailesi hakkında verdiği bilgilerin genel olarak örtüştüğü görülmektedir. İki müellif “yedi bilge” hakkında aynı minvalde açıklamalar yapmışlardır. Diogenes, Şehrezuri'den farklı olarak Solon'un bazı siyasi isimlere hitaben yazdığı mektuplara yer vermiştir. Bu mektuplarda ana tema Solon'un tiranlık karşıtı düşünceleri, diğer bazı siyasi meseleler ve yönetimle ilgili tavsiyeleridir.

⁹⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 40.

⁹⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 41.

2.2. PİSAGOR

Pisagor özelinde bir değerlendirme yapacak olursak Diogenes'in eseri, filozofun yetiştiği koşullar, eğitim-öğretim süreci, felsefi tedrisatı, öğrencileri ile ilişkileri ve yetiştiği toplumla ilişkilerine dair bilgiler bakımına daha zengin bir içerik sunmaktadır. Bu olgu, Dioegnes'in antik miras üzerinde oldukça zengin bir kaynakçaya sahip olduğunu gösterir. Ayrıca, müellifin yaşadığı dönemi nazar-ı dikkate aldığımızda, antik Yunan felsefesine dair işlediği kapsamlı malumatın sadece şifahi kaynaklardan veya dönemindeki felsefi bir okulun çevresinden kaynaklanmadığını gösterir.

Her iki müellifin de Pisagor'u ve ekolünü sunum şekli bu bağlamda oldukça ilginç bir karşılaştırma olmuştur. Çünkü Pisagor ve Pisagorculuk⁹⁹ her ne kadar Sokrat, Eflatun, Aristo, Epikür ve Stoacı filozoflar ve bu filozofların geleneğinde ortaya çıkan akımlar gibi antik Yunan felsefesinde üst perdeden bir filozof ve bir ekol olarak neşvü nema bulmamış olsa bile, Antik Yunan felsefesinin en önemli filozoflarından ve ekollerinden birisidir.

2.2.1. Hayatı ve ailesi

Pisagor'un babasının yüzük taşı yapımcısı olduğu, isminin ise, Mnesarkhos olduğu bilgisi her iki eserde de ortakken, Şehrezuri Pisagor'un babasının Sur halkından olduğunu ve bu şehir yabancı bir güç tarafından işgal edilince, Mneserkhos'un çocuklarıyla birlikte Samos'a yerleştiğini aktarır.¹⁰⁰ Diegones'in eserinde bulunmayıp, fakat Şehrezuri'nin eserinde zikrettiği bu türden ayrıntılar, bu filozofların hayat hikâyelerine dair yazılan modern felsefe tarihi literatürü açısından da oldukça önemlidir. Çünkü bu türden ayrıntılar çoğu kere modern bulgularla ve araştırmalarla da yer yer desteklenen bir içerik taşımakta, dolayısıyla felsefe tarihi yazımı açısından, Batılı bazı

⁹⁹ Pisagorculuk 2500 yıl önce Yunanistan'da ortaya çıkan Pisagorculuk okulu ismini matematikçi Pisagor'dan almaktadır. Pisagorculuk felsefi bir okul olmak yanında dini hüviyete sahip bir cemaati de temsil etmektedir. Tarihte "Haşhaşilik" benzeri maneviyatı kullanarak örgütlenen bazı grupların asıl amacı iktidarı ele geçirmektir. Pisagor okulu da zaman içerisinde tarikat haline gelir ve müritleri öyle sıkı kurallara tabi olurlar ki bu kurallara uymayanlar ölümle cezalandırılabilirler. Cemaat üyeleri hakikatin istisnai bilgisine "sır" ra sahip olduklarını zannediyorlar. Kendilerine has ritüellerle cemaat üyelerinin birbirine bağlılıkları daha da yoğunlaşıyor. Kendilerini diğer insanlardan üstün görerek alaya alıyorlar. Evlilik, işe girme vb bütün şahsi işlerinde artık cemaatin onayı ile hareket etmeye başlıyorlar. Bu grubun üzerindeki grup olan matematikçiler ise merkezi öğretiyi ve hedefleri tamamen bilen gruptur. İstenen güç elde edilince Kroton şehrinde önce ekonomiyi sonra da idareyi ele geçirme planları yapıyorlar. Ama hedeflerine halk tarafından çıkan isyan nedeniyle ulaşamıyorlar ve dağılıyorlar. Yakın zamana kadar ülkemizde faaliyet gösteren Fetö örgütü de tarihteki benzerlerini aratmayacak nitelikte yapılanma içerisine girmiş ama yıllarca gizlice odaklandıkları hedeflerine ulaşamamışlardır. Bkz. (Erol Göka, *İlk Haşhaşilerin Akıbeti*, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/erol-goka/ilk-hahailerin-akibeti-2030655>)

¹⁰⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 377-378, Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 200.

kaynaklara oranla, Müslüman müelliflerin tabakat kitapları güncel öneme haiz bir içerik arz etmektedir.

Diogenes Pisagor'un memleketine dair daha ayrıntılı bilgiler verir. Buna göre, Diogenes'in aktardığı şekli ile, Hermippos'a göre Pisagor Samoslu, Aristoksenos'a göre ise Tyrrhenialıdır ancak Diogenes Pisagor'un Samoslu olduğuna dair bilgiyi daha güvenilir bulur ve biyografiyi buna göre şekillendirir.¹⁰¹ Dolayısıyla Şehrezuri'nin Pisagor'un ailesinin kökenini dayandığı Sur şehri ve bu şehrin tarihine dair Diogenes'de herhangi bir öge yoktur.

Diogenes daha ileri bir aşamada Pisagor'un Samos'tan sonra Lesbos şehrine yerleştiğine ve burada dayısı Zoilos aracılığıyla Pherekydes'in¹⁰² öğrenciliğini yaptığından bahsederken, Şehrezuri'de yine bu bilgiye ulaşamamaktadır.¹⁰³

Diogenes'e göre Pisagor Pherekydes'in ölümünden sonra Samos'a dönmüş ve Hermodamas isimli birinin öğrencisi olmuştur.¹⁰⁴ Bu bilgiden Şehrezuri de bahseder. Ancak onun verdiği bilgilerde Samos'a dönmeden önceki hayatı hakkında Diogenes'in verdiği bilgilere göre farklılıklar vardır. Şehrezuri'ye göre Pisagor'u Samos'un yöneticisi Androgolos evlat edinmiş ve küçük yaşta edebiyat, dil ve musiki eğitimi almış, yaşı ilerleyince babası onu matematik, geometri ve astronomi öğrenmesi için Milet'te Anaksimandros'a teslim etmiş, böylelikle çeşitli hocalardan ders almıştır. En son Siros'un Delos şehrinde Suriyeli bilge Frekides'in yanına uğramış, onun ölümüyle beraber Samos'a dönmüş ve burada Hermodamas'tan ders almıştır. Bu bilgiler ise, Diogenes'de bulunmamaktadır.¹⁰⁵

Diogenes ve Şehrezuri, Pisagor'un iki tane kardeşinin olduğu konusunda ortak bilgi verir: Diogenes kardeşlerinin isimlerini Eunomos ve Tyrrhenos olarak anarken¹⁰⁶, Şehrezuri Eunostos ve Tyrrhenos olarak kaydetmektedir.¹⁰⁷

Diogenes'e göre Pisagor tahsil hayatının daha ileri bir aşamasında, Polykrates'in Mısır'lı bilge Amasis'e yazdığı tavsiye mektubuyla beraber Mısır'a gitmiştir. Diogenes, bu aşamada Antiphon adlı bir düşünce tarihçisinin eserine atıf yaparak, Pisagor'un Mısırlıların dilini öğrendiğini aktarmıştır.¹⁰⁸

¹⁰¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 377.

¹⁰² Kitapta birinci bölümde bu kişi hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

¹⁰³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 377.

¹⁰⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 377.

¹⁰⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 200.

¹⁰⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 377.

¹⁰⁷ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 200.

¹⁰⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 378.

Pisagor'un felsefi öğretisinin kökenleri açısından oldukça önemi haiz söz konusu Mısır seyahatinden Şehrezuri de bahsetmekte, fakat Mısır'a gidiş amacını Mısır'daki kâhinlerden bilgi almak olarak belirlemektedir. Bu nedenle Pisagor Mısır'daki kâhinlerle görüşebilmek için seyahatinden önce Polykrates'ten yardım istemiş, o da Pisagor için bir referans mektubu hazırlamıştır. Tavsiye mektubuyla Pisagor Mısır'a kâhinlerin yanına gitmiş, kâhinler tarafından imtihan edilmiş, imtihanı başarı ile geçmiş olmalı ki bu sanatın Mısır'daki erbabı olarak takdim edilen Amasis tarafından onurlandırılmış veya ödüllendirilmiştir.¹⁰⁹

Diogenes'e göre Pisagor Mısır bilgeliğine dair tahsilini tamamladıktan sonra Samos'a döndüğünde, Samos'ta tirancılığın iktidara geldiğini görmüş, muhtemelen burada eski bilimsel ortamı yakalayamayacağı düşüncesinden dolayı İtalya'nın Kroton şehrine yerleşmiştir. Pisagor burada iktidarı elinde tutan yöneticiler yani İtaliotlar'a yasa yapma konusunda danışmanlık yapmış veya bizzat kanun yapıcılık işlemlerini sürdürmüş, bu başarılı icraatleri sayesinde ise, öğrencileriyle beraber saygı görmüştür. Pisagor aristokratik bir yönetim olarak sunulan bu düzende devlet yöneticiliği açısından oldukça başarılı bir seyir izlemiştir.¹¹⁰

Şehrezuri'de Pisagor'un Mısır'dan Samos'a dönüşü ve buradaki Tiranlık yönetimi ile ilişkisi daha tafsilatlı aktarılmıştır. Buna göre Pisagor, bu yönetim altında, az sayıdaki öğrencileriyle beraber uzun süre felsefe ve hikmet tedrisatına devam etmiş, hatta Polykrates'in yönetiminde halkla ilişkiler görevinde bulunmuştur. Şehrezuri Pisagor'un Samos'tan Kroton'a gidişini, tirancı yönetimle bir anlaşmazlık veya tirancı yönetimin bir baskısı ile ilişkilendirmekten ziyade filozofun bireysel kararına ve tirancı bir yönetime bakışı ile ilişkilendirir. Şehrezuri'ye göre, 40 yıldan daha fazla süren tirancı bir yönetim altında, daha fazla yaşamının doğru olmadığını düşünen Pisagor, bu nedenle Kroton'a gitmiştir.¹¹¹ Dolayısıyla Şehrezuri, Pisagor'un Samos'ta yaşadığı bu döneme dair Diegones'e göre daha tafsilatlı ve önemli bilgiler ifade eder.

Antik Yunan felsefesinin, Yunan mitolojisi ile ilişkisi hem felsefi öğretiler hem de filozofların hayat hikâyeleri doğrultusunda oldukça işlevsel bir unsurdur. Bu babda Pisagor'un hayatı ile ilgili Diegones'te geçen bazı unsurlara, Şehrezuri'nin yer vermemesi oldukça ilginç bir durum olarak karşımıza çıkar. Diogenes, Herakleides'in Pisagor hakkında verdiği bu türden bir içerikten bahsetmiştir. Buna göre Pisagor'a antik

¹⁰⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 204.

¹¹⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 377-378.

¹¹¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 206.

Yunan söylencesinde Hermes'in oğullarından birisi olan, Herganautlar seferine haberci olarak katılan ve kendisine babası Hermes öldükten sonra mezarda bile herşeyi hatırlayacak bir hafıza verildiği şeklinde efsaneleştirilen Aithalides olarak bakılmıştır. Bu yakıştırma Pisagor'un yaşarken de öldüğünde de dünyadaki olup bitenler hakkında bir hafızaya sahip olma isteğine dair arzusu veya filozof hakkında bu türden bir üretilmiş bilgi ile mitolojisinin buluşturulmasına dair bir içerik arzeder. Daha da ötesi Pisagor'un ve ekolünün tenâsüh inancını benimsemesi bu türden bir buluşturmaya oldukça müsaittir.¹¹²

Diogenes'te geçen söz konusu içerik Şehrezuri'de yoktur. Bu durum Şehrezuri'nin veya kendisinden önceki İslami geleneğinin Yunan mitolojisine her alanda gösterdiği mesafe ile ilgili olmalıdır. Kadim miras üzerinde işlevsel olan İslami gelenek Hermes hikemiyatını oldukça önemsemekte ancak Hermes'in Yunan mitolojisindeki işleniş şekline oldukça kayıtsız kalmaktadır ki bahse konu husus da bununla bağlantılı olmalıdır.

2.2.2. Eserleri

Pisagor'un yazılı eser bırakıp bırakmadığı meselesi felsefe tarihinde oldukça tartışılan konulardan birisidir. Diogenes'e göre Pisagor'un yazılı eser bırakmadığı şeklindeki iddialar doğru değildir. Çünkü Herakleitos, Pisagor'un felsefi bilgelik konusunda dönemindeki bütün insanların fevkinde olduğunu, kendi bilgeliğini inşa ederek henüz hayattayken bir ekol sahibi olduğunu, dolayısıyla bu ekolün tedrisatı veya umuma arzettiği şekliyle bazı eserleri bizzat telif ettiğini ifade eder.¹¹³

Diogenes'e göre Pisagor *Eğitim*, *Devlet* ve *Doğa* isimli üç eserin sahibidir. Keza Herakleides Pisagor'a *Evren Üzerine*, *Kutsal Söz*, *Ruh Üzerine*, *Din Üzerine*, *Koslu Epikharmos'un Babası Helothales*, *Kroton* isimli eserleri atfeder. *Evren Üzerine* bir destan türü şeklinde üretilmiştir. *Gizemler Üzerine* isimli eser ise Pisagor'a kara çalmak için Hippasos tarafından yazılmıştır. Diogenes'e göre Krotonlu Aston'un eserlerinin biçoğu Pisagor'a atfedilmiştir.¹¹⁴

¹¹² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 378.

¹¹³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 379.

¹¹⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 379.

Şehrezuri, Pisagor'un, herhangi birisinin ismini zikretmeksizin 280 eser yazdığını ve bunların hâlihazırda İtalya'da arşivlendiğini söyler. Müellifin bu konudaki kaynağı ise Diogenes'in çağdaşı diyebileceğimiz bir filozof yani Porfirus'tur. ¹¹⁵

Diogenes'e göre Pisagor'un ahlaki öğretilerinin çoğunu Delphoi rahibesi Themistokleia'dan aldığı şeklinde bir iddia vardır. Bu iddiayı Aristoksenos dillendirmiştir. Khioslu İon ise, Pisagorun bazı eserlerini, Pisagorcular ile öğreti açısından birçok ortak yönü ve etkileşimleri olmuş efsanevi şarkıcı Orpheus'a maletmiştir. ¹¹⁶

Pisagor'un hayatı ve eserleri ile ilgili her iki müellifin verdiği bilgileri bu şekilde karşılatırdıktan sonra, şimdi Pisagor'un görüşlerini her iki müellifin nasıl ele aldığını inceleyebiliriz.

2.2.3. Görüşleri

Diogenes'e göre Pisagor insanın kendine yararlı olanı bilemeyeceğini iddia etmiş, bu nedenle duayı boş bir kuruntudan ibret görerek, okulunda dua etmeyi yasaklamıştır. Pisagor yeme ve içmede ölçülü olmayı tavsiye etmiş, bu konuda gösterilecek aşırılıklara müsamaha göstermemiştir. ¹¹⁷

Felsefe tarihinde bazı görüş ve sözlerin ilk defa hangi filozof tarafından dile getirildiği önemli bir sorundur. Bu bağlamda Diogenes'e göre Timaios'dan kaynakla "Dostların malları ortaktır ve dostluk eşitliktir." şeklindeki görüşü ilk defa dillendiren Pisagor'dur. ¹¹⁸ Şehrezuri de aynı şekilde "Dostların müşterek malları vardır ve bölünmemesi gerekir." sözünü ilk söyleyenin Pisagor olduğunu aktarır. ¹¹⁹

Pisagor'un okul içinde nasıl bir eğitim-öğretim yöntemi benimsediği oldukça müzakere edilen konulardan birisidir. Uygulanan bazı yöntemler bakımından Pisagor Okulu diğer okullardan ayrılmaktadır. Diogenes'e göre, öğrenciler, ilk beş yıl boyunca derslerini arada bir engel olmak üzere Pisagor'u hiç görmeden dinlemekte ve beş yılın sonunda yapılan sınavı geçtikten sonra ancak filozofu görebilmektedir. ¹²⁰ Keza Pisagor öğrencilerinden eve girerken "Nerede hata yaptım? Hangi ödevimi yerine getirmedim" şeklinde sık sık kendilerine bu türden sorular sorarak kendilerini test etmelerini

¹¹⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 212.

¹¹⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 80.

¹¹⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 380.

¹¹⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 380.

¹¹⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 200.

¹²⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 380.

istemmiştir.¹²¹ Pisagor okulunda uygulanan bu yönteme dair Şehrezuri'de herhangi bir bilgi yoktur.

Pisagor matematik, müzik ve mistisizm temelli bir öğreti oluşturduğu, hatta matematik ve müziğe mistik bir bakış sergilediği için, hakkında öğretisindeki mistik boyutlardan kaynaklanan bir dizi olağanüstü haller yaşadığına dair bilgiler bulunmaktadır.

Şehrezuri Porfirus'un *Tarih* isimli eserinde Pisagor'a ait kehanetlere dair bilgilerin bulunduğunu akatarır.¹²² Diogenes ise, Antikleides'in eserini kaynak göstererek, Moiris'in geometri öğelerinin başlangıcını bulduktan sonra Pisagor'un bu bilimi gelişiminin son noktasına götürdüğünü yazmıştır. Pisagor geometrinin özellikle aritmetik yanı üzerine çalışmış, tek tel üzerindeki ses aralıklarını bulmuştur. Keza filozof hekimliği de göz ardı etmemiştir. Hesap kuramcısı Apollodoros'a göre, Pisagor bir dik üçgende hipotenüsün karesinin dik kenar karelerinin toplamına eşit olduğunu bulunca yüzlük kurban kesmiştir. Diogenes'e göre atletlere et diyetini uygulayanın da o olduğu söylenir.¹²³ Diogenes'in verdiği bilgiye göre Pisagor insanlara yaşam kolaylığı sağlamak, beden sağlığı ve zekâ keskinliği sağladığı için hayvanları kesmeyi ve et yemeyi yasaklamıştır. Bu sebeple, diğer tapınaklara göre bir tek hayvan dahi kurban edilmemiş Apollon sunağına saygı duymuştur.¹²⁴ Öte yandan Şehrezuri Pisagor'un Allah'a yaklaştıran kurbanların etinden yediğini söyler.¹²⁵

Diogenes ruhun canlılarda yer değiştirmesi fikrini ilk dile getirenin Pisagor olduğu söylemiştir. Diogenes'in Aristoksenos'dan verdiği habere göre Yunanlılara ölçü ve ağırlığı da ilk o getirmiştir. Parmenides'den akatardığı bilgiye göre ise, akşam yıldızıyla sabah yıldızının aynı olduğunu yine ilk defa o açıklamıştır. Ayrıca Pisagor'un Tanrısal(ilahi) bir yönünün olduğuna dair bir inancın bulunduğundan bahsetmiştir. Bu nedenle Leukanialılar, Peuketialılar, Messapialılar ve Romalılar onun yanından ayrılmamış, sık sık derslerine devam etmişlerdir¹²⁶ Tenasüh inancına dair Diogenes'te geçen bilgiler, Şehrezuri'de yoktur.

Diogenes Philolaos'un zamanına kadar Pisagor'un görüşlerinin bilinmediğini söyler. Pisagor, ortak dostluk veya mesai arkadaşlığından dolayı İtalya'da yasa koyucu Zaleukos ve Kharondas gibi daha birçok kişinin erdemli ve saygın olmasını sağlamıştır.

¹²¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 385.

¹²² Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 200.

¹²³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 381.

¹²⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 382.

¹²⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 208.

¹²⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 382.

Buna göre Pisagor dostluk kurmaya yakın bir mizaca sahiptir ve dostlarını da onure etmektedir. Bilahare Diogenes Pisagor'un kısa kısa bazı düsturlarına ve öğütlerine değinmiş sonra bunlardan bazılarının anlamını açıklamıştır.¹²⁷ Şehrezuri'de aynı öğüt ve tavsiyelere filofaza ayırdığı bölümün sonunda değinmiştir.

Diogenes'de Pisagor'un yediği yiyeceklerden, uzak durulmasını istediği yiyeceklerden, giydiği kıyafetlerden ve bu konudaki bazı rivayetlerden bahsetmiştir. Diogenes yine Pisagor'un bazı karakter özelliklerinden ve bazı alışkanlıklarından bahsetmiştir.¹²⁸ Şehrezuri'nin de Pisagor'un yeme içme tarzıyla alakalı bazı bilgiler verdiği görülmektedir. Şehrezuri Pisagor'un açlığını ve susuzluğunu gideren iki karışımdan bahsetmiştir.¹²⁹ Pisagor'un kurban ritüeline ve et yemeye dair bakış açısıyla alakalı olarak Şehrezuri olumlu Diogenes ise olumsuz bir tavır içindedir. Diogenes'e göre Pisagor Tanrılara kurban götürmeyi yasaklamış ve kurban kanı akıtılmamış bir sunağa tapınmaya izin vermiştir.¹³⁰ Şehrezuri'de ise Mısır'da Amasis tarafından kendisini onurlandırmak için Pisagor'a kurbanlar konusunda bir yetki verilmesinden bahsedilir.¹³¹ Bu konuda iki müellifin verdiği bilgilerin çeliştiği görülmektedir.

Diogenes Hieronymos'dan kaynakla, Pisagor'un Hades'e indiğinde, Hesiodos ve Homeros'un Tanrılar hakkında söyledikleri sözlerden dolayı cezalandırıldıklarını gördüğünü aktarır. Aristippos'a göre Pisagor gerçeği Pythios kadar doğru dile getirdiği için Pisagor adını almıştır.¹³² Bu babda Diogenes'in verdiği bilgilerde mitolojinin etkisi görülmektedir. Şehrezuri ise Pisagor'u zahit ve erdemli bir mü'min olarak sunmaktadır.¹³³ Hatta Şehrezuri ilgili bölümün hemen başında Pisagor kelimesinin Romalılar'ın dilinde "Allah'ın genci" anlamına geldiğini söyler.¹³⁴ Diogenes Pisagor'a dair insanın Tanrılar adına yemin etmemesi, kendi sözünü güvenilir kılmaya çalışması gerektiği, büyüklere ve anne babaya saygılı olunması gibi bir dizi tavsiyeleri sıralamıştır.¹³⁵

Diogenes, Aleksandros'a başvurarak Pisagor'un varlık, madde, ruh, duyular hakkındaki görüşlerine dair bazı bilgiler aktarmıştır. Diogenes'e göre Aleksandros bu bilgileri *Pisagor'un Anıları* adlı eserden aktarmıştır. Buna göre Pisagor varlığın

¹²⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 383.

¹²⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 384.

¹²⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 206-208.

¹³⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 385.

¹³¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 204.

¹³² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 385.

¹³³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 212.

¹³⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 198.

¹³⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 385.

başlangıcını birliğe bağlamış, ondan sonsuz ikilik doğmuş, sonra sayılar ve cisimler ortaya çıkmıştır.¹³⁶

Şehrezuri birlik koşundaki görüşleri aktarırken Pisagor'un bu konudaki sınıflandırmalarını aktarır. Şöyle ki, Pisagor'a göre yüce Yaratıcı diğer sayısal birler gibi olmaksızın birdir ve akıl tarafından idrak edilemez. Yaratıcı ancak eserleriyle ve eserlerine nisbetle idrak edilebilir. Birliği başkasından alınmamıştır. Bu durumda birlik, yaratıcının birliği ve ondan başka mahlûkatın birliği olarak ikiye ayrılır. Pisagor başka bir açıdan ise birliği dörde ayırmıştır. Birincisi; dehrden önceki birlik, bu yüce yaratıcının birliğidir. İkincisi; dehrle birlikte olan birlik, bu aklın birliğidir. Üçüncüsü; dehrden sonra ancak zamandan önce bulunan birliktir, bu nefsin birliğidir. Dördüncüsü ise; bu zamanla beraber bulunan birliktir ki bu da unsurların ve birleşiklerin birliğidir.¹³⁷

Şehrezuri Pisagor'un birlik öğretisi babında Tevhit inancına sahip olduğunu, ikiliğin üzerinde birliği inşa ettiğini özenle vurgularken, Diogenes, Pisagor'daki birliği sadece varlığın başlangıcı bağlamına dayandırmakta, diğer alanlarda ise birlik değil düalizmin egemen olduğunu söylemektedir.

Diogenes'in Aleksandros'dan aktardığı bilgilerin devamında Pisagor'un görüşlerindeki cisimlerin ateş, su, hava, toprak olmak üzere dört öğeden ve bunların birbirine dönüşmesinden bahsedilir. Pisagor bunlardan canlı, akıllı ve küre biçimli evrenin oluştuğunu söyler. Evrende ışık ve karanlığın, sıcak ve soğukun, kuruluğun ve yaşlığın eşit bir biçimde bulunduğunu, bunların birbirini üst üste takip etmesine göre ise mevsimlerin oluştuğunu söyler.¹³⁸ Güneş, ay ve öteki yıldızlarda sıcaklık üstün durumda olduğu için bunlar Tanrı'dır. Ay da ışığını güneşten almakta, insan da bu sıcaktan pay aldığı için insanlarla Tanrılar arasında yakınlık bulunmakta ve bu yüzden Tanrılar bizimle ilgilenmektedir. Keza kader bütünü de parçalarını da yöneten güçtür.¹³⁹

Aynı kaynaktan işlenen bilgilerin devamında Pisagor'a göre, havaya soğuk esir, denize ve ıslaklığa da yoğun esir denmektedir. Güneş ışınları, soğumakta, yoğun esîrde yayılmakta ve derinliklere dalmakta ve bu sayede her şeye can vermektedir. Sıcaklıktan pay alan ne varsa hepsi canlıdır. Bitkiler de canlıdır ama ruhu yoktur. Ruh soğuk esîrden pay aldığı için ölümsüzdür çünkü onun parçası olan şey de ölümsüzdür. Canlılar birbirlerinden tohumlar sayesinde çoğalırlar. Tohum içinde sıcak buhar barındıran bir beyin damlasıdır. Bu damla anne karnına girdiğinde beyinden ikhor, sıvı ve kan salgılar,

¹³⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 386.

¹³⁷ Şehrezuri, *Nüzhettü'l Ervah*, 214.

¹³⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 386.

¹³⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 387.

bunlardan et, sinir, kemik, kıl ve bedenin tümü oluşur, buhardan da ruh ve duyum oluşur. Genel olarak duyum, özel olarak da görme aşırı sıcak bir buhardan ibarettir.¹⁴⁰

Diogenes Pisagor'un görüşlerini aktarmaya şu şekilde devam eder. İnsan ruhu, akıl, mantık ve tutku olmak üzere üç bölümlüdür. Akıl ve tutku diğer varlıklarda da vardır, ancak mantık insana özgüdür. Ruhun yürekteki bölümü tutkudur. Beyindeki bölümleri ise akıl ve mantıktır. Duyular bunlardan dökülen damlalardır. Akıllı bölüm ölümsüzdür, ötekiler ise ölümlüdür.¹⁴¹ Damarlar, atardamarlar ve sinirler ruhun bağlantılı olduğu birimlerdir. Ama ruh güçlenip iç dinginliğini kazandığı zaman, bu bağlantılardan söz ve eylemler temayüz eder. Pisagor'a göre bütün ruhları Hermes yönetmektedir. Hava Hermes'in yönettiği bu ruhlarla doludur; bunlar daimon veya bir sıfat olarak gizil bir yiğitlik cevheri olarak anılırlar. İnsanda ortaya çıkan düşler, fiiller ve hastalıklar bunların etkileriyle ortaya çıkarlar. Her türlü bilme işlevi, fiiller ve benzerleri bunlara ilişkindir. Pisagor'a göre insan yaşamında önemli olan şey, ruhu iyiye ya da kötüye yönlendirmektir.¹⁴² Bu bilgiler Pisagor'un ruhun varlığını kabul ettiğini açıkça göstermektedir. Şehrezuri'nin ise, Pisagor'un ruh öğretisini işleme şekli, onun ruhun varlığını kabul edip etmediği ya da ona hangi fonksiyonları yüklediği konusunu daha berrak hale getirmektedir.

Diogenes, Pisagor'un öğretisini Aleksandros'a atıf yaparak işlemeye devam eder. Şu halde Pisagor'a göre adalet yeminle bağlanan bir şeydir. Bu nedenle Zeus yeminin koruyucusu konumunda olmuştur. Erdem bir uyumdan ibaret olup, bu yüzden evren de uyum kurallarına göre kazanılır. Dostluk da uyumlu bir eşitliktir.¹⁴³ Diogenes Aristoteles'in *Pythagorasçılar Üzerine* adlı eserine atıf yaparak, Pisagor'un hem cinsel organa hem de Hades'in kapısına benzediği gerekçesi ile baklayı kutsal ilan edip tabulaştırmış, dolayısıyla baklanın yenilmesini ve bakla tarlasının çiğnenmesini yasaklamıştır.

Diogenes Pisagor'un matematiksel öğretisini ise şu şekilde işlemeye devam eder: Buna göre, estetik açıdan üç boyutlu şekillerin en güzeli küre, düzlem şekillerinin en güzeli de çemberdir. Pisagor sağlık ve hastalığa da matematiksel bir değer yüklemektedir. Buna göre sağlık, biçimin korunması, hastalık da bozulmasıdır.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 387.

¹⁴¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 387.

¹⁴² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 388.

¹⁴³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 388.

¹⁴⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 389.

Diogenes Aleksandros'un işlediğimiz şekliyle Pisagor hakkındaki bazı bilgileri Aristoteles'in de benzer şekilde aktardığını söyler¹⁴⁵ ve Pisagor bölümünü çeşitli kaynaklardan beslenerek inşa eder.

Bu bağlamda Diogenes antik Yunan filozoflarının Pisagor'a dair söz ve bilgilerine bir alan açmıştır. Buna göre Diogenes, Timon'un *Silloi* adlı eserinde Pisagor'u eleştirmekle birlikte onun saygınlığını göz ardı etmediğini ve Pisagor için bir dize yazdığını aktarmıştır. Aynı şekilde Ksenophanes'e de Pisagor için bir dize atfetmiştir. Kratinos, *Pisagorcu Kadın* adlı oyununda Pisagor'u alaya almış, *Taraslılar* adlı oyununda da Pisagor hakkında bazı malumatlar vermiştir. Yine Mnesimakhos'dan bazı rivayetler ve Aristophon'un Pisagor hakkındaki yazılarına dair bazı bilgiler aktarmıştır.¹⁴⁶

Diogenes Pisagor'un ölümüne dair antik Yunan felsefe tarihinde yer alan bazı rivayetleri de aktarmıştır. Bunlardan birisi şu şekildedir. Milon isimli bir ziyaretçi, Pisagor evinde otururken içeri kabul edilmemiş, Pisagor'la görüşme tutkusu geri çevrildiği için kıskançlığa kapılmış, bu kıskançlığın akabinde evi yakmış ve Pisagor yanan evin içinden kurtulamayıp ölmüştür. Başka bir rivayete göre ise Pisagor Krotonlular aleyhine görüşlere sahiptir ve Krotonlular bu görüşleri nedeniyle Pisagor'u ve 40 kadar öğrencisini yakalayıp, boğazlayarak öldürmüştür.¹⁴⁷

Diogenes'in bahsettiği rivayet kısmen Şehrezurin'in verdiği bilgiler ile örtüşse de, büyük oranda farklılık göstermektedir. Şehrezuri'ye göre Pisagor ve öğrencileri bir yolculuğa çıkacakken Milon adında birinin evinde toplanmışlar, bu sırada daha önce Pisagor'u övdüğü için Pisagor'un azarına maruz kalan Kroton halkından Kolon adında birisi buradaki ahaliye saldırı düzenlemiştir. Bu olay esnasında 40 kişi öldürülmüş, geriye kalanlar ise kaçmıştır. Pisagor öğrencileri tarafından şehirden çıkarılmış ve başka şehirlere gitmişlerdir. Metapontion isimli bir şehirdelerken, bir karışıklığın çıkması sonucu Muses isimli bir tapınağa sığınan Pisagor ve öğrencileri, tapınağın ateşe verilmesi sonucu burada öldürülmüşlerdir.¹⁴⁸ Diogenes Pisagor'un ölümüyle ilgili Dikaiarkhos, Herakleides ve Hermippos'un aktardığı rivayetlere de değinmiştir. Yine Hermippos'un Pisagor hakkında kendisine yer altında bir oda yaptırıp sonra zayıf halde oradan çıkıp Hadesten geldiğini söylediği bir hikâye aktarmıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 390.

¹⁴⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 390.

¹⁴⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 391.

¹⁴⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 210-212.

¹⁴⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 392.

Şehrezuri Pisagor'un bir karısının ve kızının olduğundan ve onların isimlerinden bahsetmiştir. Şehrezuri Lysis'den gelen bir rivayeti de aktarmıştır. Buna göre Pisagor halka açık felsefe yapmamış, anılarını kızı Damo'ya vermiş ve eve gelenler dışında kimseye vermemesi konusunda onu sıkı bir şekilde tembihlemiştir. Pisagor'un eşi Theano'dan olan bir oğlu vardır ve oğlu babası öldüğünde onun yerine geçmiş ve bir rivayete göre Empedokles'in hocalığını yapmıştır. Oğlunun hiçbir eseri yokken karısının birkaç eseri olduğu söylenmiştir.¹⁵⁰ Diogenes Aristoksenos'un tanıdığı son Pisagorcuların isimlerini vermiştir. Bunlar; Khalkidikeli Ksenophilos, Phleiuslu Phanton ve Ekhekrates, Diokles ve Polymnastos. Bunların da Philolaos ile Eurytos'un öğrencileri olduğu bilgisi aktarılmıştır.¹⁵¹ Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla her iki müellifte Pisagor'un aile efradının ve yakın çevresinin onun öğretisi ile sıkı bir ilişki içinde bulunduğunu, Pisagor okulunun kendi aile çevresini de kapsadığını gösterir.

Diogenes diğer filozoflara ait bölümlerde olduğu gibi Pisagor'a dair bölümün sonunda da Pisagor isimli başka şahıslar hakkında bilgi vermiştir. Ancak bu şahısların Pisagor okuluyla ilişki de olduğuna dair herhangi bir bilgi yoktur.¹⁵²

Diogenes Favorinus'tan bir bilgi aktarmıştır. Buna göre Pisagor'un matematik konusunda kullandığı tanımları sonradan yaygın olarak Sokrates ve öğrencileri, bundan sonra da Aristoteles ve Stoacılar kullanmıştır.¹⁵³ Dolayısıyla Pisagor'un matematik kuramının sadece kendi okuluyla sınırlı kalmadığı konusunda müelliflerimizin donanımlı olduğunu söyleyebiliriz.

Diogenes'e göre, evreni gökyüzünden ibaret gören ve yeryüzünü de düz değil yuvarlak olarak tanımlayan ilk filozofun Theophtastos tarafından Hesiodos olduğu iddia edilmiş olmasına rağmen, bunu ilk iddia eden Pisagordur. Diogenes Pisagor'la ilgili bölümün sonunda Pisagor'un bir mektubuna yer vermiştir. Bu bölümden sonra bahsedeceği ilk filozof ise, Pisagor'un öğrencisi olarak tanıttığı Empedeokles'tir.¹⁵⁴

Şehrezuri ise, Pisagor'un Empodekles'ten sonra yaşadığını ifade eder. Bu durumda Şehrezuri'ye göre, Empodekles'in Pisagor'un öğrencisi olma ihtimali yoktur. Bununla birlikte Şehrezuri, Pisagor'un fizik âleminin üstünde aklın, güzelliğin ve nurani

¹⁵⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 393.

¹⁵¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 394.

¹⁵² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 395.

¹⁵³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 395.

¹⁵⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 396.

âlemin bulunduğu konusundaki görüşleri ile Empodekles'in görüşlerinin örtüştüğünü söylemiştir.¹⁵⁵

Her iki müellifin de Pisagor'un hayatı hakkında verdiği bilgiler yer yer örtüşmekte bazen ise farklılaşmaktadır. Müelliflerin Pisagor'un hayatı hakkında verdiği bilgilerin birçok noktada birbirini tamamladığı gözlemlenmektedir. Pisagor'un Mısır seyahati ve Samos'a dönüşü meselesine iki müellifin de alan açtığı görülmektedir. Ancak Şehrezuri, Pisagor'un Mısır'dan Samos'a dönüşü ve Tirancı yönetimle ilişkisini daha tafsilatlı olarak aktarmıştır.

Diogenes'in, adlarına yer vererek bazı eserleri Pisagor'a atfettiği ve bu konuda çeşitli kaynaklardan derlediği söylentileri aktardığı görülmektedir. Dioegenes ayrıca Pisagor'un eserlerinin kaynaklarına dair bilgiler sunmuştur. Şehrezuri ise eserlerine yönelik olarak sadece sayı ve arşivlendiği yerle alakalı bilgi vermiştir.

İki müellif de ilk defa Pisagor tarafından söylenildiğini iddia ettikleri “Dostları malları ortaktır.” sözüne yer vermişlerdir. Bu bilginin aynıyla iki eserde de yer alması araştırmamız açısından dikkat çekicidir. Diogenes'in Şehrezuri'ye kaynaklık ettiğine dair bir işaret verir.

Diogenes Pisagor okuluna dair oldukça dikkat çekici bilgiler sunar ve sunmuş olduğu öğelerle Pisagor okulunu diğer okullardan ayırır. Diogenes ayrıca Pisagor'un geometri alanında geliştirmiş olduğu teorilere yer vermiştir. Diogenes ve Şehrezuri yeme içme ile ilgili Pisagor'un tavsiyelerine yer vermişlerdir. Kurban kesme ve et yeme konusunda, Şehrezuri Pisagor'un olumlu tavır takındığını söylerken, Diogenes bunun tam tersini iddia etmektedir.

Diogenes'e göre tanasüh inancı ilk defa Pisagor'la ortaya çıkmıştır. Ancak Diogenes'in Pisagor'a atfettiği bu inanca Şehrezuri, İslami inançla filozofları ele alış prensibinden olsa gerek hiç yer vermemiştir. Şehrezuri Pisagor kelimesinin Romalıların dilinde “Allah'ın genci” anlamına geldiğini söylerken, Pisagor'u zahit ve erdemli bir mü'min olarak sunmaya çalışmaktadır. Şehrezuri'nin Pisagor'un “Bir” lik öğretisi sunumunu da bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Pisagor'un varlık teorisi Diogenes'de, Şehrezuri'de bulunmayan dört öğe üzerinden açıklanmaktadır. Pisagor'un ölümü ile alakalı hikaye ise iki eserde benzerlik gösterse de bazı farklı detaylar barındırmaktadır. Diogenes'in Pisagor hakkında yazılmış olan bazı metinlere ve Pisagor'un mektuplarına yer verdiği görülmektedir. İki

¹⁵⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 198.

eserin Empodekles'in Pisagor'un öğrencisi olup olmadığı konusunda farklı bilgiler sunduğu görülmektedir.

Diogenes'de Pisagor hakkında anlatılan mitolojik unsurlara Şehrezuri'nin yer vermemesi, Şehrezuri'nin ve kendisinden önceki İslami geleneğin Yunan mitolojisine her alanda gösterdiği mesafe ile ilgilidir. Şehrezuri diğer filozoflarda olduğu gibi Pisagor'u da kendi bakış açısıyla işlemektedir.

2.3. ANAKSAGORAS

Anaksagoras günümüzde filozoflar içerisinde plüralist filozoflar grubu içerisinde ele alınmaktadır. Bu grubun plütarist olarak isimlendirilmesinin sebebi kendilerinden önce yaşamış düşünürlerin, varlığın temeline tek bir arkhe koyan yaklaşımlarından farklı olarak varlığın temeline iki veya daha fazla arkhe yerleştirmiş olmalarıdır. Empodekles varlığı kendisinden doğduğu dört kök maddeye, Demokritos sonsuz sayıda atoma, Anaksagoras ise sonsuz sayıda tohum ya da homoimeriye dayandırmıştır.¹⁵⁶

Anaksagoras'ın görüşleri içerisinde homoiomereia ve nous fikri önemli bir yer teşkil eder. Homoiomereia varlıkları meydana getiren sonsuz sayıdaki tohumlar, Nous ise bu tohumlardan varlıkların oluşmasını sağlayacak olan fail nedendir. Tohumlar temel öğeler olup varlığa gelmedikleri gibi yok olup gitmezler. Temel öğeler Anaksagoras için ezeli ve ebedi olup bu açıdan değişmez niteliktedirler. Anaksagoras kendisinden önceki değişme konusundaki muhtelif görüşler karşısında, değişmeyi temel öğelerin birleşmesi ve ayrılması ile açıklamaya çalışmıştır. Anaksagoras daha önce bazı filozoflar tarafından temel öğeler olarak kabul edilen ateş, su, hava ve toprağın da başka tözlerin bir karışımı olduğu düşüncesindedir. Anaksagoras'a göre dünya zengin ve çok sayıda nitelikle dolu olduğu için yukarıdaki gibi bir ya da birkaç arkhe ile açıklanamaz. Ona göre bu dört öğenin ve tüm varlığın kaynağı olan tözler, her türden şekli, rengi, kokusu olan, küçük ama bölünebilir niteliktedirler.¹⁵⁷

Dünyada görülen nesneler, Anaksagoras'ın spermata ismini de kullandığı bu küçük tohumların hepsinin parçacıklarını içeren bir karışımdan meydana gelir. Örnek olarak bir toprak maddesinde suyun, ateşin, havanın parçacıkları bulunmakta ama toprak maddesinin parçacıkları daha yoğun bir şekilde bulunduğu için toprak oluşmaktadır. Anaksagoras'a göre varlığın sonsuz küçük parçacıkları ilk başta birbirine karışmış bir durumdaydı. Birbirine karışmış tohumlardan meydana gelen kütle zaman içerisinde tohumlara ayrılmış, sonrasında ise bu tohumlar belli bir birleşme sonucunda görünen dünyayı ve dünyadaki varlıkları ortaya çıkarmıştır. İşte bu noktada Anaksagoras “nous” fikrini öne sürer. Nous ilk karışıma evreni meydana getirecek hareketi sağlayan akıllı ve düzenleyici bir ilkedir.¹⁵⁸

Anaksagoras'a göre ilk karışımı harekete geçirerek kaosu kosmosa dönüştüren Nous, her şeyin bilgisine ve her şey üzerinde bir güce sahiptir. Ona göre Nous ilk

¹⁵⁶ Ahmet Cevizci, *İlk Çağ Felsefesi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 76.

¹⁵⁷ Cevizci, *İlk Çağ Felsefesi*, 86-88.

¹⁵⁸ Cevizci, *İlk Çağ Felsefesi*, 86-88.

karışıma daha önce benzer anlatımlarda rastladığımız şekilde bir çevrinti hareketi vermiş, hava ve eter birbirinden ayrılmış, çevrintinin merkezinde toprak, çevrintinin dışına fırlayan taşların eter içerisinde yanması sonucunda ise yıldızlar ve gezegenler meydana gelmiştir. Daha sonra çeşitli filozofların ele aldığı ve eleştirdiği şekilde Anaksagoras “nous”a sadece ilk hareketi verme görevini izafe ederek, bu noktada onu sınırlandırmış, bunun dışında varlığı mekanik nedenlere başvurarak açıklamıştır.¹⁵⁹

Anaksagoras hakkında verilen kısa bilgilerin ardından Anaksagoras’ı ilgili iki kitap nezdinde karşılaştırmaya geçilebilir.

2.3.1. Ailesi ve Hayatı

Diogenes’e göre Klazomenaili¹⁶⁰ olan Anaksagoras’ın babası Hegesibulos ya da Eubulos’dur. Ona göre Anaksagoras Anaksimenes’in öğrencisi ve maddeye bir us bağlayan ilk filozoftur.¹⁶¹ Diogenes’in burada us ifadesiyle kastettiği şeyin Anaksagoras’ın sistemindeki “nous” olması muhtemeldir. Şehrezuri’deki bilgilere bakıldığında zaman Anaksagoras’ın babası ve ailesi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmaz. Lakin Şehrezuri Diogenes’in verdiği bilgiyle çelişecek şekilde Anaksagoras’ın Miletli Anaksimenes’den sonra yaşadığını söyler.¹⁶² Ama bununla birlikte Anaksagoras’a ayırdığı bölümün başında Şehrezuri’nin Anaksimenes’in Tanrı, âlem ve diğer bazı konularla ilgili sözlerine ve görüşlerine yer vermesi iki filozofun birbiriyle ilişkisine işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.¹⁶³

Diogenes’e göre Anaksagoras baba mirasını ailesine bırakması sebebiyle ruh yüceliğiyle göze çarpan soylu ve zengin bir insandır. Toplumdan uzaklaşarak kendini doğa olaylarını izlemeye adanmış, kendisini ülkesine kayıtsız kalmakla eleştirenlere Anaksagoras gökyüzünü göstererek “Ülkemle çok yakından ilgileniyorum.” diye cevap vermiştir.¹⁶⁴ Diogenes’de Anaksagoras’ın fizik ve astronomiyle ilgili bir filozof olarak tanıtıldığı görülmektedir. Şehrezuri Diogenes’in yukarıda verdiği bilgilerle bağlantılı olabilecek şekilde şehirdeki bazı problemler nedeniyle Anaksagoras’ın yaşadığı zorluklardan bahsetmektedir. Söz konusu problemleri çözmek için niçin bir şeyler yapmadığını soranlara Anaksagoras, nasıl rüyada görülenler kimseyi harekete

¹⁵⁹ Cevizci, *İlk Çağ Felsefesi*, 88.

¹⁶⁰ Klazomenai, İzmir Körfezi’nin güney sahil şeridi üzerinde, İzmir’in 38 km batısında, Urla belediyesi sınırları içinde bulunan tarihi İyonya kentidir. On iki İyonya kenti arasında anılır.

¹⁶¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 69.

¹⁶² Şehrezuri, *Nüzhettü’l Ervah*, 524.

¹⁶³ Şehrezuri, *Nüzhettü’l Ervah*, 522.

¹⁶⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 69.

geçirmiyorsa aynı şekilde bu dünyadaki işler de rüya gibi olduğu için kendisini endişelendirmediğini söylemiştir.¹⁶⁵ Sonuçta her iki kitaptan ulaşılan bu bilgiler Anaksagoras'ın yaşadığı dönem ve coğrafyada bazı siyasi problemlerin mevcut olduğunu göstermektedir.

Şehrezuri'de Anaksagoras'ın münzevi ve mistik bir tarafının olduğunu gösteren bazı bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Anaksagoras nefsini dizginlemek için yaşlılığına ve güçsüzlüğüne rağmen soğuk havalarda kar ve buzda çıplak ve yalın ayak olarak dolaşmak gibi çeşitli davranışlarda bulunmuş. Şehrezuri Anaksagoras'ın bütün bunları, nefsinin kendisini kötü arzulara yönlendirmesinden korktuğu için yaptığını ifade etmiştir.¹⁶⁶ Ancak Diogenes'de Anaksagoras'ın bu minvalde nefis terbiyesi için uğraşan bir yönünden bahsedilmemektedir.

Diogenes Anaksagoras'la alakalı bazı tarihsel veriler vermiştir. Buna göre Kserkhes'in geçişi¹⁶⁷ sırasında 20 yaşlarında olan Anaksagoras'ın, bazı kaynaklarda 72 yaşında öldüğü söylenmektedir.¹⁶⁸ Diogenes Apollodoros'un eserinden nakille ise Anaksagoras'ın 70. Olimpiyatta doğduğunu, 88. Olimpiyatın birinci yılında ise öldüğünü aktarmıştır. Demetrios'un eserine atıfla ise Anaksagoras'ın felsefeye Atina'da Kallias'ın¹⁶⁹ arkhontluğunda¹⁷⁰ 20 yaşında başladığını ve Atina'da 30 yıl kaldığını söyler.¹⁷¹ Şehrezuri'de Anaksagoras'ın ölümü ve kaç yıl yaşadığı ile ilgili bu denli detaylı bilgilere ulaşılamazken günümüz kaynaklarında Anaksagoras'ın MÖ 500-428 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir.¹⁷²

¹⁶⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 524.

¹⁶⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 524.

¹⁶⁷ Serhas veya Kserkses Ahameniş İmparatorluğu'nun Pers kralıydı. Yunanca Eski Pers hükümdar adlarından Hşayarşa sözcüğünden gelen Serhas, "kahramanlar kralı" anlamına gelmektedir. Pers kralı I. Serhas, yıllardan bu yana babası Darius'un Yunanlara karşı başlattığı savaşı sürdürmek için hazırlanıyordu. Atina'ya karşı büyük orduyla sefere çıktı. MÖ 484'te Serhas komutasındaki ordu Anadolu'ya vardı ve Çanakkale'de, Çanakkale Boğazı (Dardanel)'in karşı kıyısında yer alan Abidos'a gemilerden bir köprü yapıp askerlerini boğazdan karşıya geçirdi. Diogenes'in bahsettiği geçiş yapılan bu sefer olsa gerek.

¹⁶⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 69.

¹⁶⁹ Kallias MÖ 5. yüzyılda faaliyet gösteren Antik Yunan devlet adamı, asker ve diplomattı.

¹⁷⁰ Arkhon antik Yunanistan'da oligarşik kökenli yöneticidir. MÖ. 1000'den itibaren rastlanabilen arkhonlar kent devletlerinde gücü ellerinde bulunduruyorlardı. Önceleri kralların yönetiminde söz sahibi olduğu antik Yunanistan'da yavaş yavaş kontrolü devralan arkhonlar, MÖ 8. yüzyıldan itibaren -Sparta hariç- ortadan kalkmaya başlamışlardır.

¹⁷¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 70.

¹⁷² Cevizci, *İlk Çağ Felsefesi*, 86

2.3.2. Görüşleri

Anaksagoras'ın aliesi, hayatı ve karakteri hakkında verilen bilgilerden sonra her iki müellifin Anaksagoras'ın görüşlerini nasıl ele aldıkları incelenebilir.

Diogenes, Anaksagoras'ın ayda tepe ve uçurumların olduğuna, hatta evlerin bulunduğu dair ilginç bir düşüncesi olduğunu iddia eder. Diogenes ayrıca onun, güneşin Peloponnesos'tan¹⁷³ daha büyük ve kor haline gelmiş kızgın bir kütle olduğuna dair bir görüşünün bulunduğunu ama bazılarının bu görüşü Tantalos'a¹⁷⁴ nisbet ettiğini söyler.¹⁷⁵ Ama Diogenes bu görüşe katılmadığını bilhassa belirtmiştir. Çünkü Anaksogaras'ın öğrencisi olarak bahsettiği Euripides¹⁷⁶ de güneşi "altın küre" olarak tanımlamaktadır. Bu bilgidен yola çıkarak güneşle alakalı söz konusu görüş Diogenes'e göre Anaksagoras'a aittir.¹⁷⁷

Diogenes Sotion'dan¹⁷⁸ naklettiği bilgilere göre güneşin kor haline gelmiş kızgın bir kütle olduğunu söylediği için, Kleon tarafından Anaksogaras'ın dinsizlikle suçlandığını söylemiştir. Bu suçlamada Anaksagoras'ın savunmasını öğrencisi Perikles yapmış ve onu ölümden kurtarmış, sonuçta Anaksagoras beş talant para cezasına çarptırılarak sürgüne gönderilmiştir.¹⁷⁹

Şehrezuri'de Anaksagoras'ın ne güneşle alakalı görüşünden ne de mahkemede yargılanması ile ilgili Diogenes'in anlattığı hadiselerden bahsedilmemiştir. Günümüz kaynakları ise o dönemde Tanrı olarak kabul edilen güneş hakkında onun yaptığı tespitleri teyit etmekte olup Anaksagoras'ın söylediklerine verilen tepkinin dönemin şartları açısından olağan bir şey olduğu ve Anaksagoras'ın yaşadıklarının gerçeği yansıtılabileceği ifade edilmektedir.

Diogenes Anaksagoras'ın mahkemeye verilmesi ile ilgili başka iddialar ve detaylar da paylaşmıştır. Bu iddialardan birinde Satyros'dan gelen bilgiye dayanarak Diogenes, Anaksogaras'ın mahkemeye Perikles'in¹⁸⁰ siyasal hasmı Thukydides¹⁸¹

¹⁷³ Mora yarımadası. Yunanistan'ın güney kısmını oluşturan büyük yarımada.

¹⁷⁴ Batı Anadolu'da bir Frigya kralı, Pelops ve Niobe'nin babasıdır. Eski Yunan mitolojisine göre Zeus ile nemflerden biri olan Plouto'nun oğludur.

¹⁷⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 70.

¹⁷⁶ Euripides (MÖ 480 - MÖ 406), Eshilos ve Sofokles'ten sonra Atina'nın yetiştirdiği üçüncü büyük trajedi şairidir.

¹⁷⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 71.

¹⁷⁸ Felsefe tarihçisi.

¹⁷⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 72.

¹⁸⁰ Perikles, Antik Yunanistan'da, Atinalı soylu, asker ve devlet adamıdır. MÖ 495'larda doğduğu tahmin edilmektedir ve MÖ 429'da ölmüştür. Aristokrat bir aileye mensuptu. Çocukluğunda Anaksagoras, Damon, Sokrates, Sofokles ve Zeno'dan ders alarak, öğretmenleri tarafından iyi bir siyasetçi olarak yetiştirildi.

tarafından, hem dinsizlik hem de vatana ihanet suçundan verildiğini ve ölüme mahkûm edildiğini söyler. Perikles, halkın karşısına çıkarak kendi şahsıyla alakalı suçlayacak bir şeyleri olup olmadığını sormuş. Onlar olmadığını söyleyince, öyleyse kendisinin Anaksogaras'ın öğrencisi olarak onu temsil ettiğini, iftiralara kanıp onu öldürmemeleri ve serbest bırakmaları gerektiğini söylemiştir. Diogenes Anaksogaras'ın bu şekilde sebest kaldığını ama onun bu aşağılamalara katlanamayarak intihar ettiğini aktarmıştır. Hieronymos'dan¹⁸² kaynakla başka bir iddiada ise Perikles Anaksagoras'ı hastalıktan zayıflamış olarak mahkemeye çıkarmış ve kendisine acındığı için serbest bırakılmıştır.¹⁸³

Diogenes'in verdiği bilgiye göre hem mahkûm olduğu hem de çocuklarının öldüğü haberi Anaksogaras'a ulaşınca “Doğa hem onları hem de beni çoktan ölüme mahkûm etti.”, “ Onları zaten ölümlü insanlar olarak dünyaya getirdiğimi biliyordum.” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Diogenes bu son sözün bazılarına göre Solon'a bazılarına göre ise Ksenophon'a nispet edildiğini söyler. Phaleronlu Demetrios'dan kaynakla Diogenes, Anaksagoras'ın oğullarını kendi elleriyle gömdüğüne dair bir detaya yer vermiştir.¹⁸⁴ Bu bilgiler çerçevesinde Şehrezuri'de karşılaştırma yapılabilecek veriler bulunmamaktadır.

Anaksagoras'ın ontolojik görüşlerine dair her iki kitapta da bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Diogenes'e göre Anaksogaras ana maddelerin birbirine eş parçalardan oluştuğunu, evrenin de birbirine eş küçük kütlelerden oluştuğunu söyler. Anaksagoras bir eserinde ilk aşamada her şeyin bir arada olduğunu söylemektedir.¹⁸⁵ Bir arada olan her şeyden diğer unsuların oluşması için bir hareket meydana gelmiş, bu hareketi sağlayan ise Anaksagoras'a göre “nous(akıl)”¹⁸⁶ olmuştur. Bu hareketle birlikte kütleler içinde toprak gibi ağır olanların aşağıda, ateş gibi hafif olanlar yukarıda, su ile hava ise bu ikisinin arasında kalmıştır.¹⁸⁷ Diogenes bu şekilde “nous” un her şeyi düzene soktuğu fikri sebebiyle Anaksagoras'ın “nous” lakabını aldığını söyler. Timon'un dizelerinde “nous” lakabını kullandığı bölümleri de Diogenes kitapta örnek olarak sunmuştur.¹⁸⁸

¹⁸¹ MÖ 472 - y. MÖ 400 tarihleri arasında yaşadığı tahmin edilen Antik Yunan tarihçisi ve Atinalı generaldir.

¹⁸² Hieronymo antik Büyük İskender ve Diadochi'nin çağdaş bir Yunan tarihçisidir. O, özellikle Sicilya, Plutarkhos ve Arrianlı Diodorus'a esin kaynağı olan İskender'in haleflerinin artık kaybedilen tarih kitabının yazarıdır.

¹⁸³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 72.

¹⁸⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 72.

¹⁸⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 69.

¹⁸⁶ Çevirmen eserinde bu kavramı “us” olarak almıştır.

¹⁸⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 70.

¹⁸⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 69.

Görüldüğü üzere Diogenes'in verdiği Anaksagoras'ın görüşlerine dair bilgiler güncel Anaksagoras anlatımları ile örtüşmektedir. Şehrezuri ise Anaksagoras'ın ilk ilkenin “faal akıl” olduğu konusunda diğer filozoflarla aynı görüşte olduğunu fakat Yaratıcı'nın sakin olup hareketsiz olduğu fikriyle onlardan ayrıldığını söyler.¹⁸⁹ Şehrezuri'nin bahsettiği gibi bir yaratıcı fikrinin Anaksagoras'da mevcudiyetine, Diogenes'in verdiği bilgiler çerçevesinde ulaşmak mümkün görünmemektedir. Diogenes'in verdiği bilgilerde Anaksagoras sisteminin tamamlayıcısı olarak ilk hareketi sağlayan bir “nous”dan bahseder. Ona göre “nous” bir yaratıcı değildir. Ayrıca Şehrezuri'nin burada bahsettiği “faal akıl” kavramının Diogenes'in “nous” olarak ifade ettiğiyle aynı şey veya aynı işleve sahip olup olmadığı belirsizdir. Çünkü Şehrezuri faal akılla birlikte bir Yaratıcı'dan bahsetmektedir.

Şehrezuri Anaksagoras'ın görüşlerine şu şekilde devam eder: Varlıkların aslı tek bir cisim olan bütün konumunda olan sonsuzdur (apeiron). Bütün cisimler, türler ve güçler ondan çıkmıştır.¹⁹⁰ Bu ifadeler yukarıda Diogenes'in verdiği bilgilerin farklı bir sunumu gibidir. Diogenes herşeyin ilk başta birarada olduğunu söylerken, Şehrezuri ilk baştaki bu bir arada olmayı bütün konumunda olan sozsuzluk olarak ifade etmiştir. Şehrezuri devamında Anaksagoras'ın görüşünün Thales'in görüşüne benzer olduğunu söyler. Ama ilk ilke konusunda Anaksagoras ona muhalefet etmiş, mevcudatın ilkesinin parçalara benzeyen şeyler olduğu söylemiştir. Bunlar duyu ile idrak edilemeyen ve aklın kendisine ulaşamadığı latif parçalar olup, yukarı ve aşağı âlem bunlardan, mürekkebe varlıklar da benzer unsurlardan oluşmuştur.¹⁹¹

Şehrezuri'nin mevcudatın ilkesi olarak ifade ettiği latif, duyu ile idrak edilemeyen yapı parçaları, Diogenes'in yukarıda birbirine eş küçük kütleler olarak ifade ettiği şey ile aynıdır. Şehrezuri Anaksagoras'a göre canlı ve bitkilerin de bahsedilen bu “benzer parçalardan” beslendiğini, böylece midede benzeşip bedende dolaştığını ve farklı farklı organların oluştuğunu söyler.¹⁹² Diogenes ise Anaksagoras'a göre canlıların ıslak, sıcak ve toprak öğelerinden oluşup sonra birbirlerinden ürediklerini ifade eder.¹⁹³

Gerek Diogenes'in gerekse Şehrezuri'nin Anaksagoras'ın ontolojik görüşlerine dair verdiği bilgiler, Anaksagoras başlığı altında günümüz eserlerinden faydalanılarak

¹⁸⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 524.

¹⁹⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 524

¹⁹¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 522.

¹⁹² Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 524.

¹⁹³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 70.

ortaya konulan bilgilerin farklı tarz ve üslupta anlatımından ibaret olduğu görülmektedir.

Diogenes gökyüzündeki oluşumlarla ilgili Anaksagoras'a ait olduğunu söylediği başka bazı görüşler de aktarmıştır. Buna göre yıldızlar bir kubbe içindeymiş gibi hareket eder, bu sebeple kutup yıldızı yeryüzünün tepesinde görünür ama sonradan aşağı kayar. Samanyolu güneş tarafından aydınlanmayan yıldızların ışığını yansıtır. Kuyruklu yıldızlar alev saçan gezegenlerin bir araya gelmesinden oluşur. Rüzgârlar güneşin havayı seyrekletmesiyle, gök gürültüsü bulutların çarpışmasıyla, şimşek bulutların sürtünmesiyle, deprem de havanın yere alçalmasıyla meydana gelir.¹⁹⁴ Şehrezuri'de Anaksagoras'ın gökyüzü ile ilgili verdiği bu bilgiler bulunmamaktadır.

Diogenes Anaksagoras'la alakalı kendisine ulaşan bazı rivayetlere yer vermiştir. Buna göre Anaksagoras bir kişiye güneşten bir göktaşının düşeceğini önceden haber vermiş. Olympia'ya gittiğinde yağmur yağacaktıymış gibi bir postun üstüne oturmuş ve gerçekten de yağmur yağmış. Lampsakos'daki dağların bir gün deniz haline gelip gelmeyeceğini soran birine, bunun zaman içerisinde olabileceğini, kendisine dünyaya geliş amacını soran bir kişiye ise, amacının güneşi, ayı ve gökyüzünü izlemek olduğunu söylemiştir. Mausolos'un¹⁹⁵ mezarını gördüğünde "*Görkemli bir mezar, taşa çevrilmiş zenginliğin imgesidir.*" sözünü söylemiş. Yabancı topraklarda öleceği için üzülen birine hadese inen yolun her yerde bir olduğunu söylemiştir.¹⁹⁶

Diogenes Favorinus'dan¹⁹⁷ nakille Homeros destanlarındaki ana konunun erdem ve adalet olduğunu ilk gösterenin Anaksagoras olduğunu ve bu görüşü daha çok onun yakını olan ve onun doğa ile ilgili görüşleri üzerine ilk çalışan kişi olan Lampsakoslu Metrodoros'un¹⁹⁸ savunduğunu söyler. Diogenes, eserini kitap olarak yayımlayan ilk filozofun Anaksagoras olduğunu söyler. Silenos'dan kaynakla Anaksagoras

¹⁹⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 70.

¹⁹⁵ Mausolos, Güneybatı Anadolu'daki Karya bölgesinin Pers satrapı. Pers hükümdarına bağlı olmakla birlikte daha çok bağımsız bir kral gibi hareket etmiştir. Daha çok eşi tarafından kendisi için yaptırılan ve Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olan Halikarnas Mozolesi ile bilinir. Zamanla anıt mezar anlamında yerleşmiş olan mozole sözcüğü Mausolos'dan gelir.

¹⁹⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 71.

¹⁹⁷ Yunan filozofudur. Latince adı, Favorinus Arelatensis'tir. Yaklaşık olarak M.S. 80-90 yılları arasında doğmuş ve 150'de ölmüştür. Evvela Dion Chrysostome'un ve ihtimal Epiktet'in öğrencisi olarak çalışmaya başlamış, Aristo'yu savunmuş, sonra stoacılar karşı gelmiş ve Epiktet aleyhine bir eser yazmıştır.

¹⁹⁸ Starbon Lampsakos kenti doğumlu ünlüleri sayarken "Tarihçi Kharon ve Ademanthos ve retorikçi Anaksimenes ve Epikuros'un arkadaşı olan Metrodoros Lampsakosluydular" der. (İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu Öncüleri: 1- Lampsakoslu Kharon, Ayşen Sina)

gökyüzünün taştan oluştuğunu ama göktaşlarının hızla döndüğü için düşmediğini ve yavaşlayan taşların aşağı düştüğünü savunur.¹⁹⁹

Diogenes bazı kaynaklara dayanarak Demokritos'un, sohbetlerine kendisini kabul etmediği için Anaksogoras'dan nefret ettiğini söyler. Anaksagoras'a son istediği sorulduğunda, öldüğü ayda çocuklara oyun oynamaları için izin verilmesini istemiş ve Lampsakos'a²⁰⁰ çekilerek orada ölmüştür. Diogenes Lampsakosluların onu büyük bir saygıyla gömdüklerini ve mezarına "Hakikatin peşinde gökyüzünün sınırlarını aşan Anaksagoras burada yatıyor." yazdıklarını söyler. Diogenes ise onun için güneşin kızgın bir kütle olduğunu söylediği için ölüm cezasına çarptırıldığını ve onu Perikles'in kurtardığını ama intihar ettiğini ifade eden bir yazı yazmıştır. Diogenes bölümün sonunda bu isimde üç kişi daha olduğunu söyler ve onlar hakkında bilgi verir.²⁰¹

Şehrezuri kümun ve zuhur²⁰² konusunda ilk defa fikir beyan eden kişinin Anaksogoras olduğunu ifade eder.²⁰³ Şehrezuri Aristo'nun kendi kitaplarında Anaksogoras'ın sözleri, görüşleri, tercihleri ve onunla aynı düşünmediği konularda yaptığı eleştirilere sıkça yer verdiğini söyler.²⁰⁴

Şehrezuri Anaksagoras'ın "Dil bazen yalan yere yemin eder, akıl ise ancak doğru üzerine yemin eder. Sen her ikisinin de doğruya mutabık olmasına çalış." sözünü paylaşmıştır.²⁰⁵ Şehrezuri bir defasında karısının onunla tartıştığını, uzun süre kötü laflar sarfettiğini ama Anaksagoras'ın tahammül ettiğini, karısının elindeki çamaşır suyunu kafasından aşağı boşalttığına ise, Anaksagoras'ın "Gürledin, şimşek çaktın, üstüme yağdırdın" şeklinde cevap verdiğini söyler. Yine kendisine kötü sözler ve küfürler eden birine niçin cevap vermediği sorulunca "Çünkü ben ne kargadan güvercin gurultusu, ne de anguttan kumru ötüşü duymayı bekliyorum." şeklinde cevap verdiğini aktarır. Kötüler kendisini övdüklerinde ise panikleyip "Herhalde bir kötülük işledim." dediğini aktarır.²⁰⁶

Anaksagoras üzerinden yapılan karşılaştırmada Diogenes'in, Anaksagoras'ın ailesi hakkında çeşitli bilgiler aktardığı ama Şehrezuri'nin bu konuda hiç bilgi

¹⁹⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 71.

²⁰⁰ Lampsakos (bugün Lapseki, Çanakkale), Kuzey Biga Yarımadası'ndaki Çanakkale Boğazı'ndaki bir antik Yunan kenti.

²⁰¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 73.

²⁰² Kümun bir cismin diğer bir cisimde veya bir arazın bir cisimde bilkuvve varoluşunu anlatan felsefe terimidir. Zuhur ise bir cisimde kümun olarak yani bilkuvve varolan bir şeyin açığa çıkarak bilfiil varolmasıdır.

²⁰³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 524.

²⁰⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 524.

²⁰⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 524.

²⁰⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 526.

vermediği görülmüştür. Diogenes Anaksagoras'ın hayatına dair önemli tarihleri vurgulamış ve onun gökyüzüne olan ilgisini açıklamaya çalışmıştır. Şehrezuri'de Anaksagoras'ın gökyüzü ile ilgili fikir ve beyanlarına rastlanılmamıştır. Şehrezuri'de Anaksagoras'ın daha çok mistik ve münzevi yönü ele alınmıştır. Anaksagoras'ın güneşle alakalı görüşleri ve bu sebeple yaşadığı mahkeme sürecine de yine sadece Diogenes yer vermiştir.

Anaksagoras'ın “nous” fikrine dair her iki eserde de detaylı bilgilerin verildiği görülmektedir. Ancak Şehrezuri “nous” fikrine İslam geleneğinde bir öge olan “faal aklı” dahil ederek Yaratıcı ile ilişkisini oluşturur. Diogenes ise doğa olaylarının oluşumunu Anaksagoras'ın varlık teorisi ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışmıştır. Şehrezuri'de daha ağırlıklı olmakla birlikte iki müellif de Anaksagoras'a ait çeşitli anekdotlara ve sözlere yer vermişlerdir.

2.4. ZENON

Diogenes Zenon'un Elealı olduğunu, Pyres'in oğlu Parmenides'den nakille ise babasının Teleutagoras olduğunu ama bir başka kaynaktan Zenon'un evlat edinildiğini aktarmıştır.²⁰⁷ Şehrezuri ise Kinates oğlu Parmenides oğlu Empodekles'in Zenon'un öğrencilerinden biri olduğunu ve Zenon'dan sonra onun okulundaki dersleri yürüttüğünü ifade eder.²⁰⁸ Diogenes'e göre Zenon Parmenides'in öğrencisidir.²⁰⁹ Şehrezuri Zenon'un Parmenides'in öğrencisi olduğuna dair herhangi bir bilgi vermezken, Sofist Leukippos'un Zenon'un öğrencisi, Karanlık Herakleitos, Empodekles, Melissos, Protagoras, Anaksagoras, Sokrat ve Demokritos'un Zenon'un çağdaşları arasında olduğunu söyler.²¹⁰

Diogenes'in Herakleides'den bildirdiğine göre Zenon, Tiran Nearchos'u veya kimilerine göre Diomedon'u devirmek isterken yakalanmıştır. Sorgusunda işbirlikçileri ve Lipara'ya getirdiği silahlar sorulduğunda, tiranı yalnız bırakmak için onun bütün dostlarını ele vermiş, kulağına bazı kişiler hakkında söyleyeceklerinin olduğunu belirterek tiranı kulağından ısırarak, "tiran öldüren Aristogeiton" ile aynı kaderi paylaşarak öldürünceye kadar kulağını bırakmamıştır. Demetrios ise Zenon'un aslında tiranın burnunu dişlediğini iddia eder.²¹¹ Antisthenes'den nakille Zenon tiranın dostlarını ele verdiğiğinde tiran daha başkaları var mı diye sormuş, Zenon "Kentin başına bela olarak sen varsın." diyerek tirana karşılık vermiş. Diogenes'in anlatımıyla sonrasında orada bulunanlara "Korkaklığınıza şaşıyorum, tirana kölelik ediyorsunuz." diyerek sitemde bulunmuş, ardından, kendi dilini ısırarak tiranın yüzüne tükürmüş, yurttaşlar da bundan cesaret alarak tiranı taşa tutmuşlar.

Diogenes yazarların büyük çoğunluğunun orada yaşananların bu şekilde olduğunu söylediğini, Hermippos'un ise Zenon'un bir dibek taşına atılarak paramparça olduğunu söylediğini aktarmıştır. Diogenes onun içi yazdığı bir yazıyı aktararak Zenon'un, Elea'yı kölelikten kurtarmak amacıyla tiranı öldürmek istediğini ama tiranın onu dibek taşında ezdiğini söylemiştir.²¹²

Şehrezuri ise yukarıdaki olaydan şu şekilde bahseder: Syracuse kentinde arkadaşlara ve dostlara sahip olan Zenon dostlarına sahip çıkan hamiyetli bir yapıdadır.

²⁰⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 428.

²⁰⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 432.

²⁰⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 428.

²¹⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 432.

²¹¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 428.

²¹² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 429.

Nitekim Attikalı Tiran Nearchos'un arkadaşlarını öldürmek üzere onlara saldırdığı haberini alınca Zenon arkadaşlarından habersiz yanına atlılar ve silahlar alarak Tiran'a saldırıya geçmiş, Tiran da onların üzerine birlik göndererek onu teslim alarak cezalandırmış. Tiran arkadaşlarını ele vermesi için işkence yapmakla tehdit etmiş ama Zenon sabır ve cesaret göstermiştir. "Hiçbir kötülük beni çirkin bir iş yapmaya zorlayamaz." diyerek arkadaşlarını korumuştur. Tiran öldürülmelerine sebep olacak şekilde onlara iftira atması konusunda baskısını artırınca Zenon dilini ısırp bir parça kopararak Tiran'ın yüzüne tükürmüş, bunun üzerine ölünceye kadar işkence görmüş ama hiç kimseyi kendisine silah sağlama ve savaş isteme konusunda ortak olmak ve destek sağlamakla ilgili ihbar etmemiştir. Şehrezuri'ye göre, Syracuse halkı tirana karşı ayaklandığında Zenon'un onlara verdiği desteği, tiran Zenon'un krallığa göz dikmesi olarak yorumlamış ve bu sebeple onu yakalatmıştır.²¹³

Diogenes Zenon'un birçok bakımdan seçkin bir insan olduğunu, kendini ileri gelenler olarak gören kişilere tepeden bakma konusunda Herakleitos'la aynı yapıda olduğunu söyler.²¹⁴ Diogenes'e göre Zenon hem felsefede hem de devlet adamlığında soylu bir karaktere sahip olup, kitapları çok çeşitli bilgiler ile doludur.²¹⁵ Timon'dan kaynakla Zenon'un bir savı hem savunabilen, hem çürütebilen, herkese çatan, kolay alt edilemeyen bir yapıda olduğunu söyler.²¹⁶ Şehrezuri ise Zenon'u şöyle tarif eder: Orta boylu, basık burunlu, kafası büyük, normal sakallı, yanağında bir ben olan, badem gözlü ve yakışıklı birisidir. Şehrezuri Zenon'un bakışları hızlı ve hareketli, başını göğe doğru diken, çok konuşan, terbiyeli, tatlı sözlü, akli başında ve yavaş hareket eden biri olduğunu ama yürüdüğü zaman hızına yetişilemediğini, elinde fildişi ve zümrüt taşı ile işlenmiş, makasa benzer bir asası olduğunu ve 78 yaşında öldüğünü söyler.²¹⁷ Diogenes filozofun fiziksel özelliklerine dair yalnızca, Platon'un Parmenides isimli eserinden nakille boylu poslu olduğu bilgisini verir.²¹⁸

Diogenes Elea kentinin, önceleri Phokaia yerleşmesi olarak Hyele adıyla anıldığını söyler. Diogenes'e göre Zenon, seçkin insanlar yetiştirme konusunda başarılı ve kendi halinde bir şehir olarak gördüğü memleketi Elea'yı, Atinalılar'ın böbürlenmeleri karşısında üstün tutmuştur. Diogenes Zenon'un Atina'ya hiç gitmediğini ömrü boyunca Elea'da yaşadığını ve "Akhilleus" gibi birçok safsatayı ilk onun ileri

²¹³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 434.

²¹⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 429.

²¹⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 428.

²¹⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 428.

²¹⁷ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 434.

²¹⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 428.

sürdüğünü iddia eder. Ancak Favorinus'un "Akhilleus" safsatasını Parmenides'e yakıştırdığını ifade eder.²¹⁹

Şehrezuri Zenon'un yaşadığı dönemi şöyle tarif eder; Attica kentinde oturan dinsiz olan Diogaras, tanrı tanımazlığı sebebiyle Kral Harus el-Arkun (Charias the Archon) tarafından yakalanıp ölüm cezasına çarptırılmış. Fakat Diogaras Achaia topraklarında ismi Balin olan bir kente kaçarak yerleşmiş. Attica halkı ile Laconia halkı arasında savaş çıkınca bu durum unutulmuştur. Şehrezuri Zenon'un bu olaydan sonra 54 yıl yaşadığını ve ölümünden sonra metafizik konularda fahiş hatalarla dolu Grekçe yazılmış bir kitabının bulunduğunu söyler.²²⁰

2.4.1. Görüşleri

Diogenes Zenon'un görüşlerini şu şekilde özetler. Birden fazla dünya vardır ve boşluk yoktur. Her şeyin özü sıcak-soğuktan ve kuruluk-yaşıltan gelir. Herşey bunların birbirlerine dönüşmesiyle oluşur.²²¹ İnsan toprakran, ruh ise yukarıda adı geçen öğelerin eşit oranlı karışımından oluşmuştur. Diogenes Zenon'un aşağılandığı zaman öfkелendiğini ve "Aşağılandığım zaman bir şey olmamış gibi devam edersem, övüldüğüm zaman da duyarsız kalmam gerekir." dediğini aktarır.²²² Şehrezuri onun görüşleri ile ilgili olarak büyük Zenon'un sözlerini küçük Zenon'un sözlerinden ayırt etmenin zor olduğunu söyler. Aynı şekilde Parmenides ile görüşlerinin benzerliğini dile getirir. İkisinin görüşlerinin de bir tür paradokslara dayandığını söyler. Şehrezuri'ye göre Megara diye adlandırılan akımın görüşlerini ilk ortaya atan kişi Zenon'dur.²²³ Diogenes'e göre Platon, onun için "Elealı Palamedes" ifadesini kullanmış, Aristo ise Zenon'u diyalektiğin, Empodekles'i de hitabetin bulucusu olarak göstermiştir.²²⁴

Güncel eserlerden Zenon ve Parmenides'le ilgili şunlar aktarılabilir. Zenon, Parmenides'in monizmini, ustaca tasarlanmış birtakım paradoks ya da argümanlarla savunmuştur. Parmenides'in görüşlerine muhalif olan görüşlerin mantıksal güçlüklerini öne sürerek, Parmenides'in görüşlerini savunmasıyla ün kazanmıştır. Parmenides yalnızca değişmez varlığın gerçek olduğunu savunmuş, çokluk ve değişimin gerçek olduğunu savunan görüşle karşıt kutuplarda yer almıştır.²²⁵ Zenon çok sayıda varlığın

²¹⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 429.

²²⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 432.

²²¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 429.

²²² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 430.

²²³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 432.

²²⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 428.

²²⁵ Cevizci, *İlk Çağ*, 60.

var olduğu görüşünün çözülemesiz güçlükler içerdiğini ispat etmeye çalışmıştır. Değişme ve hareketin imkânsız olduğunu gösterme noktasında büyük bir ustalık göstermiş, bu şekilde Parmenides'in teorisini doğrulamaya çalışmıştır.²²⁶ Bu şekilde Zenon doğrudan bir kanıtlama ile değil de diyalektik tarzda karşıt görüşteki örtük olarak var olan çelişkileri ortaya çıkararak asıl görüşün doğruluğunu ispat etmeye çalışmıştır. Zenon Elea okulunun ikinci düşünürü olarak yeni bir öğreti öne sürmekten çok yukarıda geçen çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır.²²⁷

Ünlü Fransız bilim ve felsefe tarihçisi Paul Tannery'e göre aslında onun paradoksları Pisagorcuların savunduğu “bütün nesnelerin aritmetiksel birimin, geometrik noktanın ve fiziki atomun özelliklerini kendisinde bir şekilde topladığına inanılan öğelerden meydana geldiği” ve “zaman ve hareketin süresiz olduğu” tezine karşılık geliştirilmiştir. Bu paradokslar çürütülemez nitelikte olup, Yunan matematiğinin önünü açmış, Aristo da bu paradokslara önem vermiş, onları çözmeye çalışmıştır. Aristo, Zenon'un diyalektiği keşfeden kişi olduğunu söylemiştir.²²⁸

Söz konusu paradokslar üç başlık altında toplanmaktadır. Birincisi çoklukla ilgili paradokslardır. Bu paradoksta eğer çoğulcu görüşün söylediği gibi gerçeklik sonsuz sayıda birimden meydana geliyorsa bu birimlerin ağırlığının olduğunu veya olmadığını kabul etmek gerekir. Ağırlıklarının var olduğu kabul edilince evren de bu birimlerin sozsuzluğundan dolayı sonsuzca büyük olacaktır. Tersine kabul edilirse ise evren sonsuzca küçük olacaktır. Yani iki şekilde de belirli gerçek bir evrenden bahsedilemez. Zenon bu şekilde evrenin birimlerden meydana geldiği görüşünün saçmalığını ortaya koyarak varlığın bir olduğunu dolaylı yoldan onaylatmaya çalışır. İkincisi ise mekân paradoksudur. Bu paradoksla Parmenides'in boş mekânın olmadığı görüşünü savunmuştur.²²⁹

Şöyle ki; İçinde bir şeylerin bulunduğu bir mekânın varlığı kabul edilirse, onun bir şey olduğu kabul edilmiş olur. Bu kabul edildiği takdirde ise bu varolan mekân bir yer kaplar ve bu yerde kendisi olacağı için içinde bir şeyin olması mümkün değildir. Eğer o bir şey değilse yine onun içinde bir şeyin olması mümkün değildir. Sonuçta Zenon'a göre şeyler, mekân ya da boşlukta değildirler.²³⁰ Üçüncü paradokslar ise hareketle ilgili olan paradokslardır. Bunlardan bir tanesi olan Stadyum Paradoksu'nda

²²⁶ Cevizci, *İlk Çağ*, 61.

²²⁷ Cevizci, *İlk Çağ*, 60.

²²⁸ Cevizci, *İlk Çağ*, 61.

²²⁹ Cevizci, *İlk Çağ*, 62.

²³⁰ Cevizci, *İlk Çağ*, 62.

bir koşucu belirli bir yarış mesafesini koşarak kat etmek istiyor. Ama koşucunun çokluğun varoluşunu öne sürenlere göre varolan sonsuz sayıdaki noktayı geçmesi gerekir. Bu sonsuz sayıdaki noktanın sonlu bir zaman diliminde geçilmesi imkânsızdır. Zenon'a göre işte bu paradokstaki gibi her tür hareket imkânsızdır.²³¹

İki müellifin Zenon hakkında verdiği bilgilerin birçok noktada farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Diogenes, Zenon'un Parmenides'in öğrencisi olduğunu bildirirken, Şehrezuri bu konuya yalnızca görüşlerinin benzerliği noktasında değinmiş, Empodekles'in Zenon'un öğrencilerinden bir tanesi olduğunu paylaşmıştır. Şehrezuri Zenon'un öğrencileri ve çağdaşlarının isimlerini sıralarken, Diogenes'de bu noktada herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Zenon'un dönemindeki tirana karşı giriştiği mücadele, tiranla aralarında geçen olaylar ve diyaloglara iki müellif de eserlerinde yer vermiş ancak bu konuyu birbirlerinden farklı detaylarla ele almışlardır. Diogenes, Elea kenti hakkında Şehrezuri'de bulunmayan bazı bilgiler sunmuş, Zenon'un burası ile sahip olduğu içsel bir bağdan bahsetmiştir. Şehrezuri ise dönem hakkında Diogenes'de yer almayan bazı tarihi bilgiler sunmuştur.

Eserler Zenon'un kişiliği noktasında değerlendirildiğinde bazı tezatlıkların göze çarptığı görülmektedir. Diogenes'in sunumunda Zenon, kibirli bir yapıda iken, Şehrezuri'de mütevâzi bir kimlikle ele alınmıştır. Şehrezuri Zenon'un fiziksel özelliklerine dair Diogenes'e göre daha çok detay vermiştir. Eserleriyle ilgili olarak Şehrezuri Zenon'un Grekçe yazılmış bir eserinden söz ederken, Diogenes yalnızca, eserlerinin çok çeşitli bilgilerle dolu olduğunu ifade eder. Ancak iki müellifin de Zenon'un eserlerine dair yeterli bilgi verdiği söylenemez. Zenon'un görüşleri hakkında iki eserde verilen bilgiler de yine oldukça sınırlıdır. Diogenes Zenon'un varlık teorisine kısaca yer vermiş, Şehrezuri ise Parmenides'le görüşlerinin benzerliğine değinerek Megara ekolünün görüşlerinin ilk defa Zenon tarafından ortaya atıldığını söylemiştir.

²³¹ Cevizci, *İlk Çağ*, 63.

2.5. EMPODEKLES

Günümüz kaynaklarında MÖ 492-432 yıllarında yaşadığı kabul edilen²³² Empodekles'in Diogenes'e göre babası Empodeklesoğlu Meton ve memleketi ise Akragas'dır. Bu bilgiyi Timaios'dan kaynakla destekleyen Diogenes, hem aynı kaynağa hem de Hermippos'a göre, günümüzde de aristokrat bir aileden geldiği kabul edilen²³³ Empodekles'in seçkin bir insan olduğunu söyler. Ayrıca Diogenes Empodekles'in kendi eseri olan *Arınmalar* isimli eserinin başında da Akragas kentinden olduğunu söylediğini belirterek memleketine dair olan bilgiyi destekler.²³⁴

Şehrezuri Diogenes'le aynı şekilde Empodekles'in Agrigentum halkından Meton'un oğlu olduğunu söyler. Şehrezuri'ye göre Empodekles bilgeler topluluğuna göre ileri gelenlerden ve ululardandır. Felsefi ilimlerde ince bir araştırması, amellerde derin bir hali vardır. Şehrezuri Empodekles'in Davud (a.s) zamanında yaşadığını, Şam'da Davud (a.s) ve Lokman (a.s)'dan hikmeti öğrenerek Yunan memleketine dönünce hikmet hakkında konuşmaya başladığını ifade eder.²³⁵

Diogenes, Herakleides'in bir eserine atıfla dedesinin yarış atı yetiştiricisi olmasından yola çıkarak Empodekles'in parlak bir aileden geldiği varsayımını paylaşmıştır. Eratosthenes Aristoteles'i tanık göstererek dedesinin 71. Olimpiyatta birinci geldiğini söyler. Apollodoros'dan kaynakla tarihini de belirterek 71. Olimpiyatta yarış atıyla birinci gelen kişinin onunla aynı adı taşıyan dedesi olduğunu aktararak bu bilgiyi desteklemiştir.²³⁶

Diogenes Apollodoros'un eserinden yapmış olduğu başka bir alıntıda adı geçen Glukon'un verdiği bilgide Empodekles, yeni kurulmuş olan Thurioi'a gitmiş, sonrasında yurdundan kaçarak Syrakusai'a giderek Atinalılara karşı savaşımıştır. Ama Apollodoros o dönemde Empodekles'in ya ölmüş ya da çok yaşlı olduğuna dair kabulüyle bu bilginin yanlış olduğunu söyler. Diogenes Aristoteles ve Herakleides'yı kaynak göstererek Empodekles'in 60 yaşında öldüğü bilgisini paylaşır.²³⁷ Apollodoros'dan filozofun ölümü ile ilgili gelen başka bir ididiaya göre ise Empodekles 109 yıl yaşamıştır.²³⁸

Diogenes, Satyros'dan neşet eden Empodekles'in babasının Eksainetos olduğu, Empodekles'in de aynı isme sahip bir oğlu olduğuna dair iddiayı paylaşır. Yine aynı

²³² Cevizci, *İlk Çağ*, 78.

²³³ Cevizci, *İlk Çağ*, 78.

²³⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 398.

²³⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 142.

²³⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 397.

²³⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 397.

²³⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 400.

kaynakta yarış atıyla birinci gelenin aslında Empodekles, aynı olimpiyatta oğlunun ise güreşte, Herekleides'e göre ise koşuda birinci geldiği yazılmıştır. Diogenes'in Favorinus'dan kaynakla sunduğu bilgide Empodekles'in, kutsal gözlemcilere bal ve undan yapılmış bir sığır sunduğu ve Kallikradites adında bir kardeşi olduğu yazılıdır. Diogenes, Pisagor'un oğlu Telauges'in Philolaos'a yazdığı bir mektupta yazılı olan, Empodekles'in Arkhinomos'un oğlu olduğuna dair başka bir iddiaya yer vermiştir.²³⁹

Diogenes bazı kaynaklardan Empodekles'le ilgili birtakım iddilar paylaşmıştır. Timaios'dan gelen bilgiye göre Pisagor'un öğrencisi olan Empodekles, onun yazılarını çalmakla suçlanınca Platon gibi tartışmalara alınmamıştır. Neanthes'ten gelen bilgide ise Philolaos ve Empodekles'e kadar bütün Pisagorcular tartışmalara katılabiliyorken, Empodekles'in şiirlerinde bu tartışmaları yayımlamasıyla birlikte, tartışmaları hiçbir ozanla paylaşmama kuralı getirilmiş, bununla birlikte Platon'un yaşadığına benzer şekilde Empodekles bir daha tartışmalara alınmamıştır. Empodekles, Pisagor'dan zekânın en büyük servetine sahip olağanüstü bilgili adam olarak bahsetmiştir. Diogenes'in isim belirtmediği bazı rivayetlere göre ise Empodekles'in bu şekilde andığı kişi aslında Parmenides'tir.²⁴⁰

Diogenes, Telauges'e yakıştırılan, Empodekles'in Hippasos ile Brontinos'un öğrencisi olduğu bilgisini içeren mektubun güvenilir olmadığını açıklar. Diogenes Empodekles'in Parmenides'e hayran olduğunu ve şiirlerinde de ondan esinlendiğini, Parmenides'in de *Doğa Üzerine* isimli bir şiir kitabının bulunduğunu aktarır. Diogenes Hermippos'dan nakille Empodekles'in Ksenophanes'e hayran olduğunu, hatta onunla birlikte yaşadığını, daha sonradan Pisagorculara katıldığını söyler. Alkidamas'dan naklettiği bilgide Zenon ile Empodekles aynı dönemde Parmenides'in öğrencisi olmuşlardır. Sonrasında Zenon kendi adına felsefe yapmaya başlayınca, Empodekles, Anaksagoras ile Pisagor'un öğrencisi olmuştur. O birinin yaşayışındaki ağırlığına diğerinin doğa araştırmalarına hayran olmuştur.²⁴¹

Diogenes'in aktardığına göre Aristoteles *Sofist* isimli eserinde, hitabeti Empodekles, diyalektiği de Zenon'un bulduğunu söyler. *Ozanlar Üzerine* isimli eserinde ise Aristoteles, benzetme ve diğer şiir araçlarını ustaca kullanması sebebiyle Empodekles'in güçlü bir anlatımı olduğunu söyler.²⁴²

²³⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 398.

²⁴⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 398.

²⁴¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 399.

²⁴² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 399.

Diogenes Empodekles'in, *Kserkses'in Geçışı* ve *Apollon'a İlahi* gibi şiirlerinin olduğunu ama kız kardeşinin – Hieronymos kızı olduğunu söyler- ilahiyi istemeden, *Pers Savaşı* şiirini ise tamamlanmamış olduğu için bilerek yaktığını aktarır. Diogenes Empodekles'in genel kanaate göre tragedyalar ve siyasal eserler yazdığını haber vermiştir. Ama Sarapion'un oğlu Herakleides'e göre bu tragedyaların başkasına ait olduğu iddiasını da aktarır.²⁴³ Hieronymos Empodekles'in 43 tragedyasına rastlamıştır. Neanthes ise onun gençliğinde tragedya yazdığını söylemiş ve bunların yedi tanesine rastlamıştır.²⁴⁴

Diogenes'e göre Satyros eserinde onun iyi bir hekim ve hatip olduğunu yazmıştır. Hitabette seçkin bir yeri olan Leontinoilu Gorgias ise onun öğrencisidir. Diogenes Satyros'dan gelen bilgede Gorgias'ın büyü yaparken Empodekles'in yanında bulunduğunu aktarır. Timaios ise bir eserinde Empodekles'in birçok yanıla hayranlık topladığını yazmıştır. Diogenes, rüzgârların ekinlere zarar vermemesi için eşek derilerinden tulum yaparak ve tepelerin üstüne gererek rüzgârı engellediği²⁴⁵ için Empodekles'e "*rüzgârı durduran adam*" adının verildiğini söyler.²⁴⁶

Diogenes çeşitli kaynaklardan yararlanarak Empodekles hakkında bazı bilgiler vermiştir. Buna göre Herakleides'den, Empodekles'in Pausanias'a baygın düşen bir kadının durumunu açıkladığını aktarır. Empodekles, eserde yer alan bir epigrama göre Pausanias'ı hekim olarak anmış, onun birçok ağır hastayı iyileştirdiğini ve Asklepiades'in soyundan Arkhitos'un oğlu olduğunu haber vermiştir. Empodekles ona *Doğa Üzerine* isimli eserini adamıştır. Timaios'a göre Empodekles, 800 bin kişinin yaşadığı Akragas'ı büyük olarak nitelendirmekte, başka bir kopyada ise ırmak olarak tanımlamaktadır.²⁴⁷ Empodekles'e göre Akragaslılar yarın ölecekmiş gibi lüks içinde hayat yaşamaktadırlar. Buna karşın evlerini sanki sonsuza kadar yaşayacakmış gibi sağlam ve gösterişli yapmışlardır. Ozan Kleomenes, Empodekles'in *Arınmalar* isimli şiirini Olimpia'da okuduğunu söylemiş, Favorinus da bunu doğrulamıştır.²⁴⁸

Aristo Empodekles'in özgür ruhlu ve herhangi bir siyasi otorite altında yaşamaya yabancı bir insan olduğunu söyler. Timaios da Empodekles'in krallığı geri çevirmesinin nedenini, onun halkçı karakteriyle açıklar. Diogenes'in anlatımıyla

²⁴³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 399.

²⁴⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 400.

²⁴⁵ Diogenes'in Empodekles'e attığı katkı mahiyetindeki bu uyguma gerçeklikten uzak görünmekle birlikte bu şekilde olmasa bile tarımsal faaliyetleri kolaylaştırmak için geliştirdiği bazı projelere güncel kaynaklardan ulaşılabilir.

²⁴⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 400.

²⁴⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 401.

²⁴⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 402.

Empodekles yöneticiler tarafından yemeğe çağrıldığında, ev sahibinin içkileri getirmek için senato görevlisini beklemesine sinirlenmiş. Senato görevlisi geldiğinde sofraya başı olarak herkesi kafalarından içki dökmekle tehdit ederek içmelerini istemiş. Empodekles ise ertesi gün hem ev sahibini hem de senato görevlisini mahkemeye vererek ölüm cezası almalarını sağlamıştır. Yine bir gün seçkin bir hekim senatodan babasının heykelini dikmek için yer göstermelerini isteyince Empodekles Senatoda eşitlik ilkesi üzerinde duran bir konuşmayla buna engel olmuştur.²⁴⁹

Diogenes'e göre Empodekles'in, Binler Meclisi'ni kurulduktan üç yıl sonra kaldırması, zengin olmasına rağmen halk davasını güden biri olduğunu gösterir. Timaios kitabında Empodekles'in siyaset ve şiir alanında birbirinin tersi tutumlar sergilediğini; siyaset alanında ölçülü ve mantıklı iken, şiir alanında kendini beğenmiş ve bencil olduğunu aktarmıştır. Örnek olarak da Empodekles'in "Ben sizin aranızda artık ölümlü olarak değil, ölümsüz Tanrı olarak bulunuyorum." sözünü aktarmıştır. Diogenes Olympia'da bulunduğu süre içerisinde, Empodekles'in bütün dikkatleri üzerine topladığını, kimseden Empodekles kadar söz edilmediğini aktarır.²⁵⁰

Diogenes'e göre, Akragas halkı Empodekles'e yaptıklarından pişman olmasına rağmen, düşmanlarının çocukları, onun geri dönmesine karşı çıkmış, bu sebeple Peloponnesos'a giderek orada ölmüştür. Diogenes Empodekles'in ölümü ile ilgili çeşitli söylentilerden bahseder. Timon Empodekles için "İlkeler arasında bağımsız gücü olan ne varsa, hepsini alıp bunları başka ilkelere bağımlı kıldı" demiştir.²⁵¹

Diogenes'in Hermippos'dan nakille aktardığı bilgide, hekimlerin umut kestikleri Pantheia adında Akragaslı bir kadını Empodekles'in iyileştirdiği, bu sebeple kurban kestiği şölene, 80 kişinin çağrıldığı yazılıdır.²⁵² Herakleides ise Empodekles'in bir kadını iyileştirip gönderdikten sonra nasıl ünlendiğini anlatırken, Peisianaks'a ait olan tarlanın önünde kurban kestiğini, bu törene çağrılanlar arasında Pausanias'ın da olduğunu haber vermiştir.²⁵³ Hippobotos'un rivayetinde Empodekles'in sofradan kalkıp Etna dağına gittiği ve yanardağın içine atlayarak kaybolduğu ve Tanrılaştığı iddia edilmiştir. Ona göre sonradan ona ait olan bronz bir ayakkabının dışarı püskürmesi bu iddiaya sebep olmuştur.

²⁴⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 402.

²⁵⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 403.

²⁵¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 403.

²⁵² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 404.

²⁵³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 403.

Diogenes'in aktardığına göre Ephesoslu Diodoros, yazdığı eserde Empodekles'in tragedya sahnesine özgü ağır davranışlar ve giysilere bürünerek Anaksimandros'a özendiğini bildirir. Diogenes, Selinuslular'ın, yakınlarındaki bir ırmağın yaydığı hastalıktan ölmeleri sebebiyle, Empodekles'in harcamalarını kendi cebinden karşılayarak yakınlarındaki iki ırmağı o ırmakla birleştirerek sorunu çözdüğünü aktarır.²⁵⁴ Diogenes, vaba salgını son bulunca, Selinusluların ırmak kıyısında şenlik yaptığı sırada Empodekles'in ortaya çıktığını, bunun üzerine oradakilerin, Empodekles'in önünde bir Tanrı önünde eğilir gibi eğildiklerini ve dua ettiklerini söyler. Diogenes, Empodekles'in Tanrılaştığı iddialarını desteklemek için kendisini ateşin içine attığı iddiasını paylaşır.²⁵⁵

Diogenes Timaios'den gelen rivayette Empodekles'in Sicilya'dan ayrılarak Peloponnesos'a gittiğini ve bir daha geri dönmediğini aktarır. Timaios Empodekles'in ölümüne dair iddiaların gerçeği yansıtmadığını ve nasıl öldüğünün bilinmediğini belirtir. Timaios, Empodekles'in mezarının belli olmamasını, anlatılanları desteklemek için öne sürenlere ise, daha birçok kişinin mezarının bulunamadığını söyleyerek bu idiaları yalanlamıştır. O, Herkleides'in, aydan bir adam düştüğü iddiasına benzer şekilde bir sürü asılsız iddiasının olduğunu söyler. Timaios, Herakleides'in anlattığı şeylere, Peisianaks'ın Syrakusaili olması ve Akragas'da toprağı olmaması sebebiyle karşı çıkar. Ona göre eğer böyle bir söylenti olsaydı, Pausanias dostunun Tanrı gibi bir heykelini ve onun için küçük bir tapınak yapardı. Timaios ayrıca Empodekles'in yakınında bulunduğu halde hiç anmadığı bir kratere atlamasının mümkün olmadığını söyler.²⁵⁶

Diogenes'in naklettiği bilgilerde, Hippobotos'a göre Empodekles'in Akragos'ta başı örtülü bir heykeli yapılmış, Roma senatosu önüne ise Romalıların getirdiği üstü yazılı büstleri olan başı açık bir heykeli konmuştur. Diogenes, Kyzikoslu Neantes'den nakille, Meton öldükten sonra tiranlığın baş gösterdiği sırada Empodekles'in Akragaslıları siyasal yaşamda eşitliği gözetmeye ikna ettiğini aktarır.²⁵⁷

Diogenes'in Favorinus'dan aktardığı bilgilere göre, Empodekles zengin olması sebebiyle evlenmek için drahoması olmayan kadınlara drahoma verir, erguvan rengi giysiler giyer, altın bir kemer takar, ayağında tunç ayakkabıları, başında defne dalından bir Delphoi tacı olarmış. Diogenes, Empodekles'in asık suratlı ve tavrını hiç bozmayan bir yapıda olduğunu ve bu tavrıyla etrafta dolaştığını, onu gören yurttaşların ise bunu bir tür krallık işareti olarak gördüklerini söyler. Bir gün şenliğe katılmak üzere Messne'ye

²⁵⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 404.

²⁵⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 405.

²⁵⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 405.

²⁵⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 405.

giderken düşmüş ve kalçasını kırmış, bu nedenden hastalanarak 77 yaşında ölmüş, mezarı ise Megara'dadır. Aristo'ya göre Empodekles 60 yaşında, bazılarına göre 109 yaşında ölmüştür. Diogenes onun olgunluk çağının 84. Olimpiyata rastladığını söyler. Demetrios'un Homeros'dan alıntıladığı ölümle ilgili dizelerde, Empodekles'in yüksek kızılılık ağacına bağladığı ilmiğe boynunu asarak öldüğünü aktarmıştır. Diogenes Teleauges'in mektubundan yaşlılıktan ötürü denize düşerek öldüğüne dair bilgiyi aktarmıştır.²⁵⁸

Diogenes Pammetros isimli eserden hiciv türünde yazılmış olan epigramlardan bazılarını aktarmıştır. Bu epigramlara göre Diogenes, Empodekles'in kraterde alevlerde yanarak öldüğünü, ama Etna'nın içine bilerek değil gizlenmek isterken düştüğünü, başka bir söylentiye göre ise arabadan düşerek sağ kalçasını kırdığı için öldüğünü söyler.²⁵⁹ Diogenes görüldüğü üzere Empodekles'in ölüm şekli ile ilgili birçok farklı rivayete yer vermektedir. Buna karşın Empodekles'in yanardağın içine yanlışlıkla düşerek öldüğü görüşüne daha sıcak baktığı söylenebilir.

2.5.1. Görüşleri

Diogenes Empodekles'in görüşlerini özetle şu şekilde aktarmıştır: Ateş, su, hava, toprak olmak üzere dört öge vardır. Sevgi birleştirir, anlaşmazlık ayırıştırır. Zeus ateşin, Hera toprağın, Aidoneus havanın, Nestis ise suyun kaynağıdır. Bunlar sürekli değişim halindedir. Ona göre güneş ateşten yapılmış büyük bir kütledir ve aydan büyüktür. Ay diske gök de kristale benzer. Ruh çeşitli hayvan ve bitki görünümüne girer. Bununla alakalı Diogenes Empodekles'in "Bundan önce oğlan doğdum, kız doğdum, çalı oldum, kuş oldum, denizden çıkan kızgın balık oldum" sözünü aktarmıştır.²⁶⁰ Eserleriyle ilgili olarak Diogenes *Doğa Üzerine* ve *Arınmalar* isimli eserlerinin 5000 dizeye ulaştığını, *Tıp Kitabı*'nın ise 600 dize olduğu bilgisini paylaşmıştır. Tragedyalarının ise daha önce bahsettiği şekilde olduğunu ifade eder.²⁶¹ Günümüz kaynaklarında Empodekles'in çok sayıda eseri olmasına rağmen iki ana eserinin olduğu kabul edilir. Bunlardan biri günümüzde 450 satırı mevcut bulunan Empodekles'in en uzun eseri olan doğa felsefesini içeren *Doğa Üzerine* isimli eseridir. Diğeri ise ruhun ölümsüzlüğü, ruh göçü gibi dini görüşlerinin bulunduğu *Arınmalar* isimli eseridir.²⁶²

²⁵⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 406.

²⁵⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 407.

²⁶⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 407.

²⁶¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 408.

²⁶² Cevizci, *İlk Çağ*, 79.

Şehrezuri Empodekles'den Allah'ın ilim, irade, izzet, kudret, adalet olduğu halde sadece onun hüviyetinin devamlı olduğunu, bu isimlerle isimlendirilmiş ayrı kuvvetlerin olmadığını, bilakis bu güçlerin O olduğunu, O'nun birşeyden yararlanarak yaratmadığını, makul basitlerin ilki olan ilk unsuru yarattığını, sonra basit varlıkların bu tek basit ilkedен çoğaldığını, sonra bileşik varlıkların bu basit varlıklardan oluştuğunu, sonuçta Allah'ın zıtların, hayali, hissi ve makul karşıtların yaratıcı olduğunu söylediği bilgisini aktarır.²⁶³

Şehrezuri'nin anlatımında Empodekles'e göre akıl basit ve bu açıdan mantıktan daha uludur. Bu sebeple mantık, akıl nezdinde bulunana ifade etmeye güç yetiremeyerek yetersiz kalmaktadır. Empodekles'e göre akıl tek, mantık ise bileşiktir. Mantık yüce yaratıcıyı ancak "Allah O'dur ve basit ya da bileşik âlemlerden bir şey değildir." şeklinde tanımlayabilir. İlk unsur Empodekles'e göre aklın zatı yönünden basit, fakat mutlak basit yani katışıksız birlik değildir. Her sebepli varlığın akli ya da hissi terkipte bileşik olduğunu söyler. Unsur zatında sevgi ve galebeden bileşiktir. Bu ikisinden ruhani ve cismani basit cevherler ortaya çıkar. Buna göre sevgi ve galebe ilk unsurun iki sıfatı ya da sureti olup, bütün varlıkların ilk iki ilkesi haline gelir. Nitekim Şehrezuri'ye göre Empodekles, ruhanilerin hepsinin halis sevgi üzerine, cismanilerin hepsinin ise galebe üzerine tab olunduğunu söyler. Bileşiklerin de sevgi ve galebe tabiatları, bunların birleşmeleri ve çatışmaları üzerine yaratılmıştır. Ruhanelerin cismanilerdeki miktarı sevgi ve galebenin bileşiklerdeki ölçüleri oranına göre belirlenir. Birleşenler uyum içinde olurken, birbirine zıt olanlarda ayrıklık oluşur, ancak her ikisi iki farklı izafetle tek bir nefiste birleşebilir.²⁶⁴

Şehrezuri Empodekles'in Şam'da hikmeti öğrendikten sonra Yunan beldelerine dönerek, âlemin yaratılışına dair bir görüş bildirdiğini, bunun üzerine Yunanlıların bir kısmının ondan uzak durduğunu haber verir. Bâtınilerden bir grubun onun hikmetiyle ilişkisi olduğunu, Empodekles'in çok azına vakıf olunabilmiş birçok sembolik ifadesinin olduğuna inandıklarını söyler. Şehrezuri Kurtuba halkından Muhammed b. Abdullah b. Mürre el- Cebeli el- Batını'nın Empodekles'in felsefesine tutkun olduğunu ve bütün vaktini onun eğitimine adadığını aktarır. Şehrezuri Empodekles'in Allah'ın sıfatlarının manasının arasını uzlaştırma görüşünü savunan ilk kimse olduğunu iddia eder. Ona göre Allah çeşitli isimlerle özelleşmiş özel manalara sahip olmayıp, diğer mevcut varlıkların aksine hakikatle bir ve asla çoğalmazdır. Çünkü yüce teklere çokluk,

²⁶³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 142.

²⁶⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 142.

ya cüzleri, ya manaları, ya da benzerleri itibarıyla arız olur. Lakin Yüce Yaratıcı'nın zati bütün bunların hepsinden münezzehtir. Şehrezuri Ali b. Ebi Talib, Ebu'l Hasan el-Basri ve Mu'tezile'den bir grup ve filozofların çoğunluğunun Empodekles gibi bu görüşleri benimsediğini söyler. Şehrezuri Empodekles'in felsefe hakkındaki bir kitabını okuduğunu, onun riyazeti, zühdü ve teellühünün çok olduğunu, bu kitabın onun keşfine, tuttuğu yolun güçlüğüne, ilahi ilimde öne çıktığına delalet ettiğini, onun hikmetinin felsefe ile iç içe geçmiş nebevi hikmet olduğunu ifade eder.²⁶⁵

Şehrezuri Empodekles'in sözlerinden birini aktarır;

Felsefe talep etmekte şeref vardır. Onu isteyen kimsenin zihninin temiz, aklının latif, bu âleme yönelik kaygılarının az olması gerekir. Hikmet sadece kendisini istemesi halinde akıllı, yüce ilahi nurla aydınlatır. Hikmet bu âlemden öteki âleme yolculuğa teşvik eder. Nefsi ve akıllı bu âlemde zühde erdirir. Dolayısıyla bu üç mertebeden daha erdemli bir merteye yoktur.²⁶⁶

Şehrezuri Empodekles'in ahiretin durumu hakkındaki görüşlerini şöyle açıklar; Bu âlem tabiata bürünmüş nefislerin ve ağlara takılıp kalmış ruhların alıştığı şekliyle var olmaya devam eder, en sonunda külli nefsten yardım isterler, külli nefis akla, akıl da Allah'a yalvarır. Bunun üzerine Allah akla, akıl da nefse, nefis ise bütün nuruyla bu âleme feyz eder. Bu âlemde bulunan tikel nefisler onun nuruyla aydınlanır, âlem ve yeryüzü onun nuruyla ışıqlanır. Böylece bütün tikel nefisler külli nefislerini görerek ağlardan kurtulur ve küllileri ile bağ kurar, böylece kendi âlemlerinde sevinçli ve mutlu olarak yerleşirler.²⁶⁷

Şehrezuri, Empodekles'in ilk unsur olarak adlandırdığı şey, mevcut olan ruhani makul akıllı suretlendirince, aklın da ondan aldığı suretleri nefiste suretlendirdiğini, külli nefsin de ondan aldıklarını külli tabiatte suretlendirdiğini ve tabiatın da kendisine ve ruhani latif akla benzemeyen şekilde teşekkül ettiğini söylediğini aktarır. Akıl ise bunlara bakarak bedenlerdeki ve kabuklardaki ruhları ve özleri görerek onlara güzel ve değerli suretler ihsan eder. Böylece akıl özleri kendi âlemine yükseltir, tikel nefisler tıpkı güneşin evlerin penceresinden giren ışınları gibi külli nefsin parçaları olup, külli tabiat nefsin muadilidir. Akıl, cüz ve tabiatı birbirinden ayırmaktadır. Külli nefis özelliği sevgi olduğu için akla baktığında, onun güzelliği ve parlaklığı karşısında onunla birleşme arzusuna kapılır ve ona doğru hareket eder.²⁶⁸

Şehrezuri, Empodekles'in kimsenin nefsi bilmeye güç yetiremeyeceği ifadesini aktarır. Empodekles'e göre ancak kimin nefsi temiz ve pak olarak bedenine

²⁶⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 144.

²⁶⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 144.

²⁶⁷ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 146.

²⁶⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 146.

hükmedebiliyorsa, o nefsin ne olduğu bilebilir ve bu sayede kendini güzel bir şekilde görebilir. Empodekles'e göre nefis ruhani olup isme bürünmez, kendinden daha kıymetli başka bir cevher olmayıp, ölmez ve yok olmaz devamlı kalan bir cevherdir. İnsanların çoğunluğu, nefislerinin sanki azaları kesilmiş bir beden gibi eksik olduğunu zannedip, nefsin şerefini, basit olduğunu ve ölümsüzlüğünü inkâr ederler.²⁶⁹

Şehrezuri, Empodekles'e göre, bir şey hakkında hüküm verebilmek için o şeyin içini-dışını ve illetini bilmek, bir şey araştırmaya başlandığında ise sadece dış kabuğa yoğunlaşılacak gerektiğini, aksine batın varlığın ruhaniyetine odaklanmak gerektiğini ifade eder. Çünkü ona göre bir şeyin batını aslında o şeyin cevheri ve bizzat kendisi olup, hakikate ancak bu şekilde ulaşılabilir. Empodekles'e göre varlıkları yukarıdan yani ilk cevherden hareketle veya aşağıdan hareketle idrak etmek zor olup, orta düzeyden hareketle bilmek isteyen için bu kolay olacaktır. Çünkü orta düzey varlığın bilgisinin tümüne ulaşırsa, bununla ilmin aşağı ve yüce varlıklar tarafı kolay idrak edilebilecektir. Empodekles nefsin zihni ve vehmi olarak basit ve hareketli olduğu kanaatindedir. Şehrezuri Empodekles'in basit olanlar ve cevherler ile ilgili detaylı anlatımlarını aktarmıştır.²⁷⁰ Şehrezuri'nin Empodekles'in görüşleri hakkında yoğun bir şekilde sunduğu bilgilerin muhakkak ki açıklanma ve yorumlanma ihtiyacı bulunmaktadır.

Şehrezuri Empodekles'in kendisine hangi ilimin daha değerli olduğunu soran birine halkın kendisine en uzak durduğu ilim şeklinde cevap verdiğini aktarmıştır. Empodekles'in zihnin bir kapasitesinin olduğunu, alabildiğinden fazla konulunca önceden elde edilen bilgilerin bile kaybolup gidebileceğini söylediğini aktarmıştır.²⁷¹

Güncel kaynaklarda Empodekles'in felsefi görüşlerinde Pisagor ve Parmenides'den etkilendiği söylenmektedir. Pisagor'un etkisi, daha çok kendisini onun dini görüşlerinde ve öğelerin doğal birleşiminde sayısal orana izafe ettiği rolde kendini gösterirken, Parmenides'in etkisi ise hiçden bir şey çıkmayacağı ve hiçbir şeyin yok olup gitmeyeceği görüşlerinde kendisini gösterir. Ancak Empodekles Parmenides'den hareket ve değişimin varlığını kabul ederek ayrılır. Monist filozofların bir maddeden diğer maddelerin ortaya çıkması görüşüne karşı çıkan Empodekles her şeyin temelinde hava, su ve ateş olarak dört ögenin olduğunu ileri sürmüştür. Bu dört öge değişmez olup, evrendeki oluş ve değişme, bu dört ögenin karışımından meydana gelmiştir.²⁷²

²⁶⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 146.

²⁷⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 148.

²⁷¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 150.

²⁷² Cevizci, *İlk Çağ*, 79.

Varlıkları meydana getiren bu ilk ögelerin çeşitli oranlardaki karışımı ile dünyadaki somut ve bileşik nesneler meydana gelir. Empodekles bu teorinin daha sonra toprak, deniz, atmosfer ve göksel ateş kütlelerini açıklamaya elverişli olması ve Platon ve Aristo'nun da bu noktadaki çalışmaları sebebiyle büyük bir şöhret kazanmıştır. Empodekles'e göre bu dört öge, kök maddeler olup, ilk ve ezelidir. Bu sebeple toprak, hava, su ve ateş yaratılmamış olarak Tanrı gibi görülebilmektedir. Empodekles'e göre dört kök madde, evrendeki her şeyin kendilerinden meydana gelmesi anlamında basittir. Birleşik nesneler bu ögelere bölünebilir ama onlar başka hiçbir şeye indirgenemeyen bileşenlerdir.²⁷³

Empodekles Elealılar gibi boş mekânın varlığını reddetmesine karşın yer değiştirmenin olabileceğini savunmuştur.²⁷⁴ Ona göre boş mekân olmaksızın dört töz birbirlerinin yerini alabilir. Bu dört öge özlerinde bir değişme olmadan, bir yer değiştirme hareketine sahiptirler. Empodekles'de toprak terimi katı maddeler, su terimi çeşitli sıvılar ve metaller, hava terimi ise gazlar için kullanılmaktadır. Empodekles'de bir süreç olarak değil de bir madde olarak düşünülen ateş, bu üç temel ögeye sonradan onlarla aynı düzeyde dördüncü öge olarak eklenmiştir. Evrendeki neredeyse sonsuz sayıda farklı madde bu dört ögenin farklı oranlarda birleşimi ile oluşmuştur. Ressamın dört renkten çok sayıda rengi, farklı oranlarda karıştırarak ortaya çıkarması buna benzemektedir. Bu onun oran düşüncesi ile varlıkların oluşumunu açıklamasıdır.²⁷⁵

Sonuç olarak Empodekles iki eserde de geniş bir şekilde ele alınmıştır. Şehrezuri'ye nazaran Diogenes'in Empodekles'in hayatına dair verdiği bilgiler ağırlıkta iken, Şehrezuri'de ise Empodekles'in görüşlerinin ağırlıklı olduğu görülmüştür.

Şehrezuri Empodekles'in metafiziğe yönelik görüşlerini İslam ve İslam felsefesinin unsurlarını kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Empodekles'i Hz. Davud ve Hz. Lokman'la ilişkilendirmiştir. Şehrezuri'nin Empodekles anlatımında nefis, küllî nefis, akıl, riyâzet, zühd, ilahî ilim ve nebevî hikmet kavramlarının sıklıkla kullanıldığı görülür. Ayrıca Şehrezuri, Empodekles'e Allah'ın zatı ve sıfatları ile ahiret konusunda birçok görüş atfetmiştir. Şehrezuri Empodekles'in görüşlerinin, sembol ve batın-zahir ilişkisine dair açıklamalarda sunmuştur.

Empodekles'in hayatı hakkında Şehrezuri'de sınırlı olan bilgiler Diogenes'de geniş bir yer tutar. Diogenes Empodekles'in soyu, ailesi, doğumu- ölümü vb. yaşamına

²⁷³ Cevizci, *İlk Çağ*, 80.

²⁷⁴ Cevizci, *İlk Çağ*, 80.

²⁷⁵ Cevizci, *İlk Çağ*, 81.

dair geniş yelpazede bilgiler sunmuştur. Diogenes'in Empodekles'in Pisagor, Parmenides, Zenon gibi filozoflarla ilişkisine dair alıntılar sunduğu görülmüştür. Diogenes Empodekles'in hekimlik yönünü ortaya koyan bazı anekdotları aktarmış, toplumsal ve tarımsal problemlere getirdiği çözümlere dair bazı kaynaklardan çeşitli alıntılara yer vermiştir.

2.6. DEMOKRİTOS

Demokritos felsefe tarihinin en önemli akımlarından birisi olan atomculuğu başlatan filozoftur. Atomculuğa göre çokluk, bir olanın meydana getirdiği farklı ve değişik birleşim ya da düzenlemelerdir. Doğadaki her şey maddenin bölünemez parçacıkları olan bu bileşensel öğelerden meydana gelir.²⁷⁶ Gerçekten var olan aslında atomlar olup, dış dünyadaki çokluk görünüşten başka bir şey değildir. Antik çağda atomcu okul Leukippos ve Demokritos tarafından temsil edilmiştir.²⁷⁷ Leukippos'un hayatı hakkında hiçbir şey bilinmezken Aristo ve Theophrastos tarafından verilen bilgilere ve genel kabule göre Leukippos atomculuğun kurucusudur. Buna karşın Demokritos'la ilgili olan bilgiler çok daha fazladır.²⁷⁸

Atomculara göre dünyada gözlemlenebilir varlığa geliş ve yok oluş tözlerin, yani atomların bir araya gelişleri ve ayrılışlarıyla açıklanmıştır. Atomcu metafiziğinin iki temel ilkesi atomlarla, atomların hareket edebilecekleri boş mekândır. Var olan her şey atomların boşluk içinde değişik şekillerde bir araya gelişleriyle oluşur. Anaksagoras'ın ana maddeler olarak nitelendirdiği sonsuz sayıda tohumlar, niteliksel olarak birbirinden farklı iken, atomlar nitelik olarak değil nicelik açısından, şekil ve büyüklüğü ile birbirinden farklıdır. Bir diğer ayrım Anaksagoras'ın tohumları bölünebilir özellikte iken, atomlar fiziki olarak bölünemezler. Üstelik Anaksagoras boşluktan bahsetmeden, öğelerin hareketinin Nous'un etkisiyle oluştuğunu söylerken, atomcular hareketi atomların kendilerine ait bir özellik olarak görerek bu hareketlerini boşlukta yaptıklarını söylerler. Atomlar için oluştan, varlığa geliş ve yok oluştan söz edilemez. Çünkü atomlar ezeli ve ebedidirler. Demokritos'a göre atomlar yaratılmadıkları gibi yok edilemezler.²⁷⁹

Leukippos ve Demokritos'un görüşlerine göre atom modern atom görüşlerinde olduğu gibi, bir güç merkezi, matematiksel nokta olmayıp yer kaplayan parçacıktır. Atom hem kavramsal olarak yani maddenin en küçük parçası olması sebebiyle hem de fiziki olarak, yani kendi içlerinde boşluk bulunmadığı için bölünemezler. Atomlar homejen ve katı olup onlarda herhangi bir hareket, nitelik ve tözsel değişme yoktur. Atomlar için tek hareket yer değiştirmedir, kendi özlerinde bir hareketten söz edilemez.

²⁷⁶ Cevizci, *İlk Çağ*, 88.

²⁷⁷ Cevizci, *İlk Çağ*, 89.

²⁷⁸ Cevizci, *İlk Çağ*, 90.

²⁷⁹ Cevizci, *İlk Çağ*, 91.

Atomlar gözle görülemeyecek kadar küçük olmakla birlikte Demokritos'a göre güneş kadar büyük bir atomun olması da mümkündür.²⁸⁰

Demokritos'e göre atomlar bir büyüklüğe ve şekle sahip olup, şekil bakımından da sonsuzdur.²⁸¹ Yani atomlar düz, yuvarlak, küre vb. şekillerde olabilirler. Aslında bu bilgiyle Demokritos atomların nitelik bakımından birbirinin aynı olarak, nasıl birbirinden nitelik olarak farklı nesneleri meydana getirdiğini de açıklamış olur. Farklı şekil ve farklı dizilişlerle atomlar birbirinden farklı nesneleri meydana getirebilmektedir.²⁸²

Demokritos'a göre boş mekân içinde yayılmış olan atomlar sürekli hareket halinde olup, aralarında çarpışmalar meydana gelir. Birbirine uymayan atomlar birbirinden uzaklaşırken, şekilleriyle birbirine uyan atomlar çarpışma sonunda birleşerek, birleşik cisimleri meydana getirirler. Atomların hiçbir niteliği yokken oluşan birleşik cisimlerin renk, koku, tat gibi duyuşal nitelikleri vardır. Demokritos atomların birincisi kozmik süreç başlamadan önce olan başlangıcı olmayan doğal hareket ve ikincisi atomların bir araya gelmeleri sırasında ortaya çıkan hareket olmak üzere özünden ayrılmaz iki hareketi olduğunu söyler.²⁸³ Birinci tür hareketin bir kaynağı, faili veya başlangıcı yoktur.²⁸⁴

Kozmik sürecin başlangıcında atomlar her yöne hareket ederek, birbirleriyle karşılaşmışlar ve çevrıntiler meydana gelmiş. Büyük çevrinti içindeki kısmi girdaplar, ayrı kozmik sistemleri ya da dünyaları meydana getirmiştir. Hafif atomlar çevreye doğru yayılırken, ağır atomlar merkeze doğru yığılmış, dünya için de aynı şey geçerli olarak, merkezde toprak, çevresinde ise ateş atomlarının meydana getirdiği gökcisimleri oluşmuştur. Ayrı kozmozlar boşluk içinde birbirinden ayrılıp sınırlanmışlardır. Demokritos hiçbir şeyin rastlantı ile meydana gelmediğini, her şeyin bir neden ve zorunluluğun sonucu olduğunu söyleyerek mutlak bir nedenselliğin ve determinizmin savunucusu olmuştur. Demokritos'un nedenselliği mekanik bir nedenselliktir.²⁸⁵

Demokritos niteliksel farklılıkların niceliksel farklılıklara indirgenebileceğini savunmuştur. O nesnelerin birincil ve ikincil nitelikleri arasında ayırım yapmıştır. Atomların şekil, büyüklük gibi özellikleri, algılayan öznenen bağımsız olarak atomlarda bulunmaktadır. Ama kırmızılık, acılık, tatlılık gibi nitelikler nesnel nitelikler olmayıp,

²⁸⁰ Cevizci, *İlk Çağ*, 92.

²⁸¹ Cevizci, *İlk Çağ*, 92.

²⁸² Cevizci, *İlk Çağ*, 91.

²⁸³ Cevizci, *İlk Çağ*, 91.

²⁸⁴ Cevizci, *İlk Çağ*, 92.

²⁸⁵ Cevizci, *İlk Çağ*, 92.

atomların özne ile teması sonucunda ortaya çıkan niteliklerdir. Örnek olarak dil yuvarlak atomlardan meydana geldiği için, çengelli atomlardan oluşan biber dilde tahriş meydana getirip acı olarak nitelendirilir.²⁸⁶

Demokritos insanın ve ruhun da atomlardan meydana geldiğini söylemiştir. Ruh ince, düz, yuvarlak ve ateş atomlarına benzer atomlardan oluşmuş olup, insan bedenine nüfuz ederek insan hareketlerine kaynaklık eder.²⁸⁷ Ruhü meydana getiren atomlar ile havada bulunan ateş atomları arasında sürekli bir etkileşim olup, bu sebeple nefes alıp verme son bulduğunda ölüm gerçekleşmektedir. Demokritos'a göre nesnelerin bir takım suretler, ince atom tabakaları meydana çıkarmasıyla bunlar hava tarafından taşınarak duyu organlarına iletilir. Hem hava atomlarının, hem duyu organlarının atomlarının, hem de nesnelerin atomlarının farklı olması sebebiyle algı görecelidir. Bu sebeple Demokritos algının bilgi vermediğini, bizi yalnızca görünümlere, varlıkların ikincil niteliklerine götürdüğünü söyler. Bu bakımdan ikincil niteliklerin gerçekleri yansıtmadığını, gözlemciye bağlı olduğunu ortaya koyan ilk düşünür Demokritos'tur. Yani buna göre duyu algısı insana gerçek bilgiyi veremez.²⁸⁸

Demokritos hakkında günümüzde kabul gören bilgileri aktardıktan sonra şimdi ilgili kitaplarda sunulan Demokritos'a dair bilgiler karşılaştırılabilir:

Filozof hakkında Diogenes'de detaylı bilgiler bulunmasına rağmen Şehrezuri'deki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Buna rağmen karşılaştırmaya değecek bazı noktalara işaret edilecektir.

Diogenes Demokritos'un memleketi ve ailesine dair bazı detaylara yer vermiştir. Ona göre Demokritos Athenokritos'un veya bazılarına göre Demasippos'un oğlu olup, Abdelai ya da Miletos'ludur. Onun verdiği bilgilerde Demokritos bir takım Maglardan ve Khaldaialılar'dan ders almıştır.²⁸⁹

Deogenes Heredotos'dan kaynakla şöyle anlatıyor; Kserkhes Demokritos'un babasını sarayında ağırlarken, Maglar ve Khaldaialılar'ı Demokritos'un başına bırakmış, Demokritos onlardan daha çocukken tanrıbilim ve yıldızbilim öğrenmiştir.²⁹⁰ Şehrezuri, ailesine dair bir bilgi vermezken, Demokritos'un kadim filozoflardan biri olduğunu, bilginlerin görüş ve düşüncelerini kitaplarında yazdığını söyler.²⁹¹

²⁸⁶ Cevizci, *İlk Çağ*, 95.

²⁸⁷ Cevizci, *İlk Çağ*, 95.

²⁸⁸ Cevizci, *İlk Çağ*, 96.

²⁸⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 31.

²⁹⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 432

²⁹¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 536.

Diogenes'in verdiği bilgilerde Leeukippos ve bazılarına göre kendisinden 40 yaş büyük olan Anaksagoras ile karşılaştığı aktarılır. Favorinus'dan kaynakla Demokritos, Anaksagoras'ın güneş ve ay ile ilgili görüşlerinin özgün olmadığını, bu görüşlerin aslında eski çağlardan kalma olduğunu ve onun bunları kendine mal ettiğini söylemiştir. Demokritos onun düzen ve akıl ile ilgili düşüncelerini çok sert eleştirmiş, Anaksagoras onu yanına kabul etmediği için, Anaksagoras'a karşı düşmanlık beslemiştir. Diogenes bu bilgilere göre Demokritos'un Anaksagoras'ın öğrencisi olma ihtimaline veya yukarıda geçen bilgiye şüphe ile bakmıştır.²⁹² Ancak bu bilgiyi daha güvenilir bulacak ki kitabında daha ileride Demokritos'un, Anaksagoras'ın öğrencisi ve Arkhelaos ve Oinopides'le akran olduğunu söyleyecektir.²⁹³

Diogenes'in Demetrios ve Antisthenes'den bildirdiğine göre Demokritos Mısır'da rahiplerin yanına gitmiş, bir dönem Pers ülkesinde Khaldaihalılar'ın yanında ve Kızıldeniz'de bulunmuştur. Bazılarına kaynaklara göre ise Hindistan'da çıplak Sofistler'le buluşmuş ve sonrasında Etiyopya'ya gitmiştir. Diogenes Demokritos'un üçüncü kardeş olarak mirastan en küçük payı aldığını ve 100 talant kadar olan bu parayı yolculukları için kullandığını söyler.²⁹⁴ Güncel kaynaklarda bu konuda Demokritos'un bütün mal varlığını farklı diyarlara bilim ve felsefe öğrenmek amacıyla yaptığı yolculuklarda harcadığı kabul edilmektedir.²⁹⁵

Diogenes, Demetrios'dan Demokritos'un çok çalışkan olduğu ve evin çevresinde bahçede kendine bir dam altı ayırıp içine kapandığı, babasının bağladığı kurbanlığın bile uzun süre farkına varmadığı bilgisini aktarmıştır. Aynı kaynaktan nakille Demokritos Atina'ya döndüğünde, ünlü olmayı önemli görmemiş ve kimsenin kendisini tanımadığını söylemiştir. Sokrates'le karşılaştığında ise onu tanımış ama Sokrates'in kendisini tanımadığını söylemiştir.²⁹⁶ Güncel bilgilerde ise Demokritos söz konusu seyahatlerin ardından 420 yılında Atina'ya döndüğünde burada kendisini kimse tanımamış. Zaten Demokritos şan şeref peşinde koşan, tanınmadığı için gocunacak biri olmamış, "Bir tek nedenin açıklamasını bulmayı Pers tahtını elde etmekten üstün tutarım." sözünü söylemiştir. Atina ziyaretinin ardından Abdera'ya giderek burada

²⁹² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 432.

²⁹³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 435.

²⁹⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 432.

²⁹⁵ Cevizci, *İlk Çağ*, 90.

²⁹⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 433.

Leukipos tarafından kurulan Atomcu Okul'un başına geçmiş, Demokritos hayatının geri kalanını bu okulda bilimsel araştırma ve tefekkürle geçirmiştir.²⁹⁷

Diogenes Thrasylos'dan kaynakla, Platon'a ait olduğu iddia edilen "*Rakipler*" adlı eserde, Sokrates ile felsefe üzerine sohbet eden ve Sokrates'in "Filozof beş dalda yarışan atlete benzer." dediği ismi verilmeyen kişinin Demokritos olabileceğini iddiasını paylaşmıştır. Diogenes bu söze katılarak Demokritos'un fizik, ahlak alanlarından başka matematik, temel eğitim ve sanat gibi pek çok alanla ilgisinden dolayı gerçekten beş dalda yarışan atlete benzediğini söyler.²⁹⁸

Diogenes "Söz eylemin gölgesidir." sözünün Demokritos'a ait olduğunu söyler. Diogenes Phaleron'lu Demetrios'dan gelen bilgiye göre Demokritos'un Atina'ya hiç gelmediğini söyler. Thrasylos'un bildirdiğine göre Demokritos Pisagor'dan hep övgüyle bahsetmiş, görüşleri aynı dönemde yaşasalar, Pisagor'un öğrencisi zannedilecek derecede, Pisagor'un görüşleri ile benzer niteliktedir. Rhegionlu Glaukos ise bu benzerliği Demokritos'un pisagorculardan birini dinlemiş olmasıyla açıklar. Kyzikoslu Apollodoros ise onun Philolaos ile birlikte bulunduğunu söyler.²⁹⁹

Diogenes Antisthenes'in verdiği bilgiye göre Demokritos'un zaman zaman kendi başına kalarak mezarlıklarda gezdiğini, zihninde canlanan imgeleri türlü yollardan sınamaya çalıştığını söyler. Diogenes kaynaklarda anlatılanlardan yola çıkarak yolculuklardan döndükten sonra Demokritos'un tüm mal varlığını bitirdiği için zor şartlarda yaşadığını ve geçimini abisi Damastos'un karşıladığını söyler. Diogenes Demokritos'un olacıkları önceden bildirdiği iddiasıyla ünlendiğini, çoğu kişinin gözünde bu sebeple Tanrı gibi saygı gördüğünü söylemiştir. Antisthenes'in anlattığına göre aile varlığını harcayıp bitiren kişinin yurdunda gömülmesinin yasak olduğuna dair o dönemde bir yasa vardır. Bu yasadan kurtulmak amacıyla Demokritos bütün eserlerinin en önde geleni *Büyük Evrensel Düzen* isimli eseri okumuş ve 500 talantla ödüllendirilmiş, heykelleri dikilmiş, 100 yaşının üstünde öldüğünde ise devlet töreni ile gömülmüştür. Demetrios ve Hippobotos ise bu eseri akrabalarının okuduğunu ve yalnızca 100 talantla ödüllendirildiğini söyler.³⁰⁰

Diogenes Aristoksenos'dan bildirdiğine göre Platon Demokritos'a ait toplayabildiği bütün eserleri yakmak istemiş ama Pisagorcu Amyklas ve Kleinias kitapların zaten elden ele dolaşması sebebiyle bunun bir yararı olmayacağını söyleyerek

²⁹⁷ Cevizci, *İlk Çağ*, 90.

²⁹⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 433.

²⁹⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 433.

³⁰⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 434.

ona engel olmuşlar. Diogenes, bütün eski filozofları anan Platon'un filozofların en üstünüyle yarışmak zorunda kalacağını bildiği için, Demokritos'dan ona karşı çıkması gereken yerler de dâhil hiçbir eserinde söz etmediğini söyler.³⁰¹

Diogenes'in verdiği başka bir bilgiye göre Demokritos, *Küçük Evrensel Düzen* adlı eserinde, bu eseri İlion'un alınışından 730 yıl sonra yazdığını söylemiştir. Apollodoros, Demokritos'un 80. Olimpiyatta olgunluğa eriştiğini, Thrasyllus ise 77. Olimpiyatın üçüncü yılında doğduğunu ve Sokrates'den bir yaş büyük olduğunu söyler. Diogenes Demokritos'in o günlerde dillerden düşmeyen Parmenides ile Zenon'un okulunca öne sürülen 'bir' öğretisini ve Sokrates'in akranı olarak kabul edilen Abdera'lı Protagoras'ı andığını söyler.³⁰² Şehrezuri, Demokritos ve tabip Hipokrat'ın, Behmen b. İsfendiyar b. Sasan devrinde aynı çağda yaşadıklarını söyler.³⁰³ Güncel verilere göre Leukippos'dan 30, Sokrates'den 15 yaş genç olan Demokritos Sofistlerin neredeyse tamamı ve Platon'la çağdaştır.³⁰⁴

Diogenes, Hermippos'dan Demokritos'un ölümüyle alakalı verdiği bilgileri şöyle aktarmıştır; Kız kardeşi Thesmophoria şenliğinde Demokritos'un öleceğinden endişe duyarken, Demokritos ona cesaret vermiş, sıcak ekmeği burnuna tutarak üç gün süren şenlik boyunca dayanmış, şenlik bitince Hipparkhos'un anlattığına göre hiç acı çekmeden 109 yaşında ölmüştür. Diogenes, kendisine ait olan Pammetros isimli kitapta yer verdiği bu olayla alakalı epigramı aktarmıştır.³⁰⁵ Güncel bilgilerde Demokritos M.Ö. 460 yılında doğmuş, yaklaşık olarak 100 yıl yaşamış 360 yılında Abdera'da ölmüştür.

306

Diogenes Athenodoros'dan nakille bir gün Hippokrates'in onu görmeye geldiğini ve ona ikram edilen sütün ilk doğumunu yapan siyah bir keçiden olduğunu söylemiş, Hippokrates de ondaki bu gözlem keskinliğine şaşırılmış, aynı şekilde bir kız için de böyle bir doğru tahminde bulunduğunu söylemiştir.³⁰⁷ Şehrezuri Demokritos'a bakma dediklerinde gözlerini kapattığını, duyma dediklerinde kulaklarını kapattığını, konuşma dediklerinde ağzını kapattığını, bilme dediklerinde ise "İşte buna gücüm yetmez." dediğini aktarmıştır.³⁰⁸

³⁰¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 434.

³⁰² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 435.

³⁰³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 536.

³⁰⁴ Cevizci, *İlk Çağ*, 90.

³⁰⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 436.

³⁰⁶ Cevizci, *İlk Çağ*, 90.

³⁰⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 435.

³⁰⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 536.

Diogenes Demokritos'un görüşlerini şu şekilde özetler: Evrenin ana ilkesi atomlar ve boşluktur. Bunun dışındaki her şey, var sanılan şeylerdir. Dünyalar sonsuzdur, doğar ve yok olurlar. Hiçbir şey yoktan varolmaz, yokluk da yok olmaz. Atomlar büyüklük ve sayı bakımından sozsuzdur ve evrende burgaç içinde dönerek devinirler. Bu devinimle ateş, su, hava, toprak gibi bütün oluşumlar ortaya çıkar. Bütün bunlar aslında birtakım atomların kümelenmesidir. Güneş, ay ve ruh böyle düz ve küresel atom kitlelerinden oluşmuştur. Ruh akıl ile aynı şeydir. Görme imgelerin göze çarpması ile gerçekleşir. Her şey zorunluluk denilen burgaç sayesinde olur. Ereğin, ruhun korku, vb duygularla sarsılmadan sakin ve dengeli olma durumu olan iç erinç olduğunu söyler. Buna iyilik ve başka adlar da verir. Varlıkların niteliği uylaşım sonucu vardır, doğada atom ve boşluktan başka bir şey yoktur ³⁰⁹ Şehrezuri Demokritos'un görüşlerine belki kendi düşüncesine uymaması sebebiyle yer vermemiş ama Aristoteles'in Demokritos'un görüşlerini hocası Platon'un görüşlerine tercih ederek adaletsiz davrandığını söylemiştir.³¹⁰ Şehrezuri ayırdığı bölümün sonunda da Demokritos'un felsefesinden ziyade öğüt ve tavsiyeler içeren sözlerine yer vermiştir. ³¹¹

Diogenes Demokritos'un kitaplarını Thrasylos tarafından Platon'un dörtlemeleri gibi düzenlediği şekil ile isimleriyle birlikte yer vermiştir: Ahlak üzerine sekiz tane kitap, fizik ve doğa üzerine 16 kitap, dörtleme şeklinde düzenlenmemiş olan eserleri 8 kitap, matematik üzerine 12 kitap, müziğe dair 8 kitap, teknik eserleri 8 adet olarak isimleriyle birlikte sıralanmıştır. ³¹² Diogenes, bazılarının isimlerini verdiği 9 adet eseri Notlar'ından ayrı olarak sıraladıklarını söyler. Diogenes ona yakıştırılan eserlerin bir bölümünün onun yazılarından derleme olduğunu, bir bölümünün de herkesçe düzmece kabul edildiğini söyler.³¹³ Şehrezuri'de kitapları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Demokritos hakkında Diogenes'de sunulan detaylı bilgilere karşın Şehrezuri'deki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Şehrezuri kadim filozoflar içerisinde değerlendirdiği Demokritos hakkında, yalnızca yaşadığı dönemi açıklamak üzere bazı isimlere ve ona ait bazı sözlerle yer vermiştir. Diogenes ise ailesi, eğitimi, hocaları, yapmış olduğu seyahatleri barındıran hayatına dair birçok detaya yer vermiştir. Yine

³⁰⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 436

³¹⁰ Burada yer alan ifade genel Aristoteles literatürü ile uyumamaktadır. Çevirmenin dip notta ifade ettiğine göre bu ifadeler eseri oluşturan ana iki nüshada değil büyük eksikliklerin olduğunu belirttiği başka bir büshadan alınmıştır. İfade bu nüshaya büyük ihtimalle sonradan yanlışlıkla eklenmiştir.

³¹¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 536.

³¹² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 437-439.

³¹³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 439.

Diogenes Demokritos hakkında ona ait olduğu iddia edilen bazı sözleri değerlendirmiş ve Demokritos'un kişiliğini yansıtan birçok bilgiyi aktarmıştır. Diogenes eserleri, görüşleri, ve ölümü hakkında da birçok bilgiye yer vermiştir. Diogenes'in sunmuş olduğu Demokritos'a ait atom teorisi güncel kaynaklarla büyük oranda örtüşmektedir.

2.7 SOKRATES

M.Ö 468-400 veya 469-399 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Sokrates'in hayatı ve ölümü hakkında kaynaklarda birçok bilgiye ulaşılabiliyorken, kendisinin yazılı bir eser bırakmamış olması sebebiyle fikirleri hakkında kapsamlı bir malumat bulunmamaktadır. Onun görüşlerine öğrencileri, özellikle Platon'un eserleri aracılığıyla ulaşılabilmektedir.³¹⁴

Sokrates siyasetle uğraşmamış ama yönetimin yanlış uygulamalarını da her daim tenkit etmekten geri durmamıştır. Sokrates kendisine “Atinalıların milli Tanrılarını inkâr ve dinlerine aykırı hareket etmek” ve “Atina gençliğini baştan çıkarmak” suçlarından açılan dava sonucunda ölüme mahkûm edilmiştir.³¹⁵

Sokrates öğrencilerine ders verirken kendine has metodu olan “*Sokrates Diyalektiği*” adı da verilmiş olan “diyalog” yöntemini kullanmıştır. Bu metodun birinci aşamasında Sokrates karşısındakine sorular sorarak kişinin bildiğini zannettiği şeylerin aslında gerçek bilgi olmadığını ortaya çıkarmaya çalışır. Bu aşamada kişiye bir şey bilmediğini kabul ettirildikten sonra “doğurtma” yöntemiyle doğuştan var olduğuna inandığı gerçek bilgiye, kişiyi soru cevap yöntemi ile ulaştırmaya çalışır. Sokrates'in bilgide öncelediği şey, insanın kendisini tanıması ve bilmesi olmuştur.

2.7.1 Ailesi ve Hayatı

Diogenes Platon'un eserini kaynak göstererek Atinalı olan Sokrates'in yontuculuk mesleği ile tanınmış olan Sophroniskos ile ebe Phainarete'nin çocuğu olduğu bilgisini paylaşır.³¹⁶ Şehrezuri ise babasının Sophroniscus olduğunu ve Sokrates'in Atina'da doğup yaşadığı bilgisini vermiştir.³¹⁷

Diogenes Apollodoros'dan nakille Sokrates'in Aphepsion'un arkhontluğunda, 77. Olimpiyat'ın dördüncü yılında Targelion ayının altıncı gününde, Atinalılar'ın kenti arındırdıkları³¹⁸, Delosluların Artemis'in doğduğunu söyledikleri bir günde doğduğunu söyler. Diogenes Sokrates'in 95. Olimpiyatın birinci yılında öldüğünü Phaleronlu Demetrios'un da bunu doğruladığını ifade eder. Ancak bahsettiği diğer bazı kaynaklara

³¹⁴ Hüsameddin Erdem, *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, Sebat Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Konya, 1993 s. 84.

³¹⁵ Erdem, *İlk Çağ*, 85.

³¹⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 74.

³¹⁷ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 240.

³¹⁸ Atina'da günahlardan arınmak için şehirde kurbanlar kesilerek yılın belli zamanlarında yapılan arındırma günlerinden bahsedilmektedir.

göre Sokrates 60 yaşında ölmüştür.³¹⁹ Şehrezuri ise Sokrates'in Behmen zamanında dünyaya geldiğine dair bir bilgi paylaşmıştır.³²⁰

Diogenes Sokrates'in Euripides'e³²¹ tragedya yazma konusunda yardım ettiğine dair kaynaklardan bazı bilgilere yer vermiştir.³²² Ayrıca Sokrates'in, Anaksagoras'ın öğrencilerinden bir tanesi olduğuna dair söylentilerden bahsederken, Aleksandros'dan nakille Damon'un da Sokrates'e hocalık yaptığı bilgisini aktarmıştır.³²³ Diogenes son kertede Sokrates ve Euripides'in Anaksagoras'ın öğrencisi olduklarını kabul eder.³²⁴ Bunun dışında Sokrates'in Anaksagoras'ın mahkûm edilmesinden sonra, doğa düşünürü Arkhelaos'un derslerine katıldığı bilgisini aktarmıştır.³²⁵ Şehrezuri ise Sokrates'in Pisagor ve Arkhelaos'un öğrencileri arasında yer aldığı bilgisini paylaşmıştır.³²⁶ Şehrezuri ayrıca Sokrates'in vasiyetleri, edebi sözleri, sıfatlar konusunda Pisagor ve Empodekles'in görüşlerine benzer görüşlere sahip olduğunu ifade eder.

Diogenes Duris'i kaynak göstererek Sokrates'in belli bir dönem kölelik yaptığını ve yontucu olarak çalıştığını, hatta kendisine gelen bazı bilgilere dayanarak Akropol'deki³²⁷ Giysili Kharitler'in onun eseri olduğunu aktarmıştır. İdomeneus'u kaynak göstererek Sokrates'in konuşma sanatındaki ustalığı, Ksenophon'u kaynak göstererek ise konuşma sanatını insanlara öğretmesinin Otuzlar tarafından yasaklandığı bilgisini paylaşmıştır. Favorinus ve İdomeneus'un bildirdiğine göre öğrencisi Aiskhines ile birlikte konuşma sanatı alanında ilk kez Sokrates insanlara eğitim vermiştir.³²⁸ Şehrezuri Sokrates'in zaman içerisinde metafizik ilimler ve ahlak konusunda da yetkinleştiğini ifade eder.³²⁹ Diogenes yaşam hakkında konuşan ve filozoflar içinde ölüme mahkûm edilerek ölen ilk filozofun Sokrates olduğunu söyler.³³⁰

Diogenes, Spintharos'un oğlu Aristoksenos'un Sokrates'in ekonomik olarak iyi durumda bir hayat sürdüğüne dair rivayetine yer vermiştir. Byzantionlu Demetrios'dan

³¹⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 86.

³²⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 240.

³²¹ Euripides (MÖ 480 - MÖ 406), Eshilos ve Sofokles'ten sonra Atina'nın yetiştirdiği üçüncü büyük tragedya şairidir.

³²² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 74.

³²³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 75.

³²⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 86.

³²⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 75.

³²⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 238.

³²⁷ Akropolis Antik Yunan kentlerinde, kentlerin yanbaşındaki tepelerde inşa edilen hisarlara ve bu yapıların bulunduğu özel alanlara verilen addır.

³²⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 75.

³²⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 238.

³³⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 75.

kaynakla verdiği bilgiye göre Kriton, Sokrates'deki ruh güzelliğine hayran kalmış ve onu atölyeden alarak derslerine katılmasını sağlamıştır. Diogenes'e göre Sokrates'in doğa kanunları üzerine yaptığı konuşmalar olsa da o doğa kuramının insanlara hiçbir yararı olmadığını görmüş ve bu sebeple iş yerlerinde ve Agora'da ahlak konuları üzerine felsefe yapmaya başlamıştır.³³¹ Ksenophon, Sokrates'in öngörü yani sezgi hakkında da görüşlerinin bulunduğunu fakat asıl olarak ahlak konularında yoğunlaştığını söylemiştir.³³²

Platon'un diyaloglarında genel anlamda hangi görüşlerinin Sokrates'e hangisinin Platon'a ait olduğu oldukça tartışmalıdır. Ancak genellikle diyaloglarındaki görüşlerin ağırlıklı olarak Sokrates'e ait olduğu kabul edilen bir görüştür. Bu olgu Diogenes'in Sokrates sunumunda da vardır.

Diogenes Sokrates'in sözlü olarak yaptığı araştırmalarında sertçe tartıştığı için insanlar tarafından kendisine karşı kötü davranıldığını, hor görülüp alaya alındığını söyler. Demetrios, birinden tekme yeyip buna katlanan Sokrates'in, kendisini hayretle karşılayanlara, "Beni tekmeleyen bir eşek olsaydı, ondan davacı olurmuydum" şeklinde bir cevap verdiğini aktarır.³³³

Diogenes birçok filozoftan farklı olarak Sokrates'in askeri seferler dışında kentinden ayrılmadığını, ömrü boyunca Atina'da kalıp doğruyu bulup günyüzüne çıkarmak için insanlarla sohbet ederek büyük coşkuyla araştırmalarını sürdürdüğünü söyler.³³⁴ Bununla birlikte Diogenes, Khioslu İon'dan kaynakla Sokrates'in geçliğinde Arkhelaos ile birlikte Samos adasına, Aristo'dan kaynakla bildirdiğine göre Delphoi'ye, Favorinus'dan kaynakla ise İsthmos'a gittiğine dair çeşitli bilgilere yer vermiştir.³³⁵

Diogenes'e göre Sokrates yaşamında belli bir dönem beden eğitimi ile uğraşmış ve bu sayede bedenen kuvvetli bir yapıdadır. Diogenes Sokrates'in katılmış olduğu bazı seferlerden bahseder. Amphipolis seferi bunlardan bir tanesidir. Sokrates Delion savaşında atından düşen Ksenophon'u yerden kaldırarak kurtarmıştır.³³⁶ Deniz yoluyla Potidaia seferine de katılmış, gösterdiği yiğitlikten dolayı kendisine verilen ödülü Alkibiades'e bırakmıştır.³³⁷

³³¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 76.

³³² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 86.

³³³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 76.

³³⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 76.

³³⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 77.

³³⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 76.

³³⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 77.

Diogenes Aristippos'dan kaynakla Sokrates'in Alkibiades'e âşık olduğu bilgisine yer vermiştir.³³⁸ Aristo'dan kaynakla ise Sokrates'in aynı anda iki kadınla evli olduğunu aktarmıştır. Aristo'ya göre birinci karısı Ksanthippe'den, Lamprokles adında bir oğlu, ikinci karısı Myrtto'dan ise Sophroniskos ve Meneksenos adında iki oğlu vardır. Diogenes kimilerine göre Sokrates'in ilk evliliğini Myrtto ile yaptığını, kimilerine göre ise aynı anda iki kadınla evli olduğunu aktarır. Diogenes'e göre bu duruma sebep olarak, Atina'da erkek nüfusun az olması dolayısıyla nüfusun artırılmasına yönelik politikalar sebebiyle çıkarılan iki kadınla birden evlilik yapılması yasasını göstermiştir.³³⁹ Şehrezuri ise Sokrates'in evlilik hayatıyla ilgili şu detaylara yer vermiştir: Sokrates, Yunan adetlerinde nesillerin daha nitelikli bir şekilde devam etmesi için erdemli insanların mecburen evlendirilmesinden dolayı evlenmiştir. Şehrezuri eşi ve çocuklarının isimlerini belirtmemiş ama üç erkek çocuğu olduğunu söylemiştir.³⁴⁰

Şehrezuri'ye göre, Sokrates cahil insanlara katlanabilmenin mümkün olduğunu gösterebilmek için ülkedeki en küstah kadınla evlenmeyi tercih etmiştir.³⁴¹ Diogenes ise eşiyle ilgili duruma şu şekilde değinmiştir: Sokrates kendisine çok söven eşi Ksanthippe'nin sövgülerine nasıl dayandığını soran Alkibiades'e, bu duruma alıştığını, artık eşinin sesinin kendisine hiç kesilmeyen bir makara sesi gibi geldiğini söylemiştir. Diogenes'e göre Sokrates binicilerin azgın atlarla birarada oldukları gibi kendisinin de Ksanthippe isimli huysuz bir kadınla yaşadığını, onların bu atları zaptettikten sonra diğerlerinin hakkından kolayca geldikleri gibi kendisinin de diğer insanlarla kolayca anlaşabildiğini söylemiştir.³⁴²

Diogenes'e göre Euripides ona Herakleitos'un eserini verip ne düşündüğünü sorduğunda Sokrates ona "Anladıklarım mükemmel, herhalde anlamadıklarım da öyledir. Ancak Deloslu bir dalgıç gerektirir." şeklinde cevap vermiştir.³⁴³

2.7.2. Kişiliği

Diogenes Sokrates'in kişiliğine ı ışık tutacak bazı bilgiler aktarmıştır. Kritias ve çevresindekiler zengin bir adam olan Salamisli Leon'u öldürmek üzere tutsak edilmesini istediklerinde Sokrates onlara boyun eğmemiş ayrıca on statag³⁴⁴ için olumlu

³³⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 77.

³³⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 78.

³⁴⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 240.

³⁴¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 240.

³⁴² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 83.

³⁴³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 76.

³⁴⁴ Statag, yurttaş-vatandaş anlamına gelmektedir.

oy kullanan tek kişi olmuştur. Zindandan kaçması mümkünden kaçmamış, kendisi için gözyaşı dökkenleri azarlamış, zincire vurulmuş durumda iken bile faydalı ve güzel konuşmayı bırakmamıştır. Diogenes Sokrates'in kendi kendine yeten saygın bir insan olduğunu ifade eder.³⁴⁵

Diogenes'in Pamphile'den kaynakla bildirdiğine göre, Sokrates'e bir gün Alkibiades üzerine ev yapması için büyük bir toprak parçası verilmiş, gösterişten hoşlanmayan Sokrates, bunu komik bir teklif olarak görmüş ve kabul etmemiştir.³⁴⁶ Buna benzer şekilde Kharmides'in kendisine sunduğu köleleri de kabul etmemiştir.³⁴⁷ Sokrates mallarını satmaya karar verdiğinde, gerek duymadığı ne kadar çok şeyinin olduğunu ifade etmek için "Gümüş sofra takımları ve erguvan giysiler, yaşamda değil, tragedyada işe yarar." cümlesini kullanmıştır. Diogenes'e göre Sokrates Makedonya'lı Arkhelaos, Krannonlu Skopas ve Larissalı Eurylokhos'un para ve makam tekliflerini kabul etmeyerek gururlu davranmıştır.³⁴⁸

Diogenes'in verdiği bilgiye göre Atina'da bir veba salgını vuku bulmuş ve birçok kişi bu salgından dolayı hastalanıp ölürken, Sokrates düzenli ve sade yaşam tarzından dolayı salgından hiç etkilenmemiştir. Diogenes Sokrates'in kendisiyle alay edenlere tepeden bakabildiğini, sade yaşam biçimiyle her zaman övünç duyduğunu ve kimseye parayla ders vermediğini ifade eder.³⁴⁹ Diogenes Sokrates'in bu özelliklerine komedy ozanlarının yazılarından ulaşılabilirliğini, Sokrates'i alaya almaya çalışırken aslında farkına varmadan onu övdüklerini söyler. Diogenes burada Aristophanes ve Ameipsias'ın yazılarından bu duruma örnekler verir. Aristophanes'in yazısı şu şekilde;

Demek bizden büyük bilgeliği öğrenmek istiyorsun! Atinalılar ve Yunanlılar arasında ne kadar mutlu yaşayacaksın, eğer belleğin sağlamsa, araştırmacıysan, karakterinde sabır varsa, ayakta durmaktan, yürümekten yorulmazsan, soğuğa aldırılmaz, kahvaltı yapmak istemezsen, şaraptan, oburluktan ve başka aptallıklardan uzak durursan.³⁵⁰

Diogenes Sokrates'in giyimine önem vermediğini ama Platon'dan kaynakla verdiği bir bilgiye göre Sokrates'in Agathon'un evine giderken olduğu gibi bazen güzel kıyafetler de giydiğini ifade eder.³⁵¹

³⁴⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 77.

³⁴⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 78.

³⁴⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 81.

³⁴⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 78.

³⁴⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 78.

³⁵⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 79.

³⁵¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 80.

Diogenes Ksenophon'dan kaynakla Sokrates'in boş zamanı en güzel kazanç olarak gördüğünü aktarır. Sokrates'e göre hayatta tek iyi şey bilgiye sahip olmak, tek kötü şey ise bilgisizliktir. Ona göre soyluluğun ve zenginliğin onur verici bir yanı olmadığı gibi bütün kötülük onlardan gelir. Phaidon savaş tutsağı olarak berbat bir yerde kalıyorken, Sokrates Kriton'dan onu para karşılığında kurtarmasını istemiş sonra da onun filozof olmasını sağlamıştır.³⁵²

Şehrezuri'ye göre Sokrates bilgeliği o kadar yüceltmiş ve üst noktalara koymuş ki, kendisinden sonra bilgeliği sevenlerin bilgeliğe ulaşmasında, Sokrates'in kriterleri önlerine engel olarak çıkmıştır. Sokrates hikmetin sayfalara ve kâğıtlara emanet edilemeyecek kadar temiz olduğunu düşündüğü için onu sadece canlı nefislere emanet etmek gerektiğini savunmuştur.³⁵³ Şehrezuri bu sebeple Sokrates'in kitap yazmadığını ve öğrencilerine yazdırmadığını, bilgilerini onlara sadece sözlü olarak aktardığını, aslına bakılırsa bu âdetin ona hocası Timaios'dan kaldığını ifade etmektedir.³⁵⁴

Şehrezuri, Yunan krallarının bilgeleri sefere çıkarken yanlarında götürme âdeti dolayısı ile Sokrates'in de bazı seferlere katıldığını, bir sefer sırasında karargâhta kendini soğuktan koruyan bir fiçinin altına sığındığı için kendisine "*Fiçinin Sokrates'i*" dendiğini anlatmaktadır. Şehrezuri ayrıca kralla Sokrates'in arasında geçen bir diyalogdan bahsetmektedir. Kral Sokrates'e putlara tapmanın yanlış olduğu noktasında bazı ifadelerinin kendisine ulaştığını söylemiş ve Sokrates'e bu konudaki fikrini sormuş. Sokrates ise putlara tapınmanın, kral için halkını düzene sokabilmek ve onlar vasıtasıyla vergi toplayabilmek açısından faydalı ama kendisi için ne bir faydası ne de bir zararı olabileceğini söylemiştir. Şehrezuri Sokrates'in putlara değil, kendisine rızık ve yaptığı iyilikle kötülüğün karşılığını veren bir Yaratıcı'ya inandığını söyler.³⁵⁵ Kral kendisine ipekten lüks giysiler, mücevherler ve dinarlar vermek isteyince, Sokrates yeryüzünün taş parçalarına, kuru otlara ve ipek böceklerinin ağlarına ihtiyacı olmadığı gibi kendisinin de teklif edilen şeylere ihtiyaç duymadığını, ihtiyaç duyduğu şeyin gittiği her yerde onunla olduğunu söylemiştir.³⁵⁶ Burada Sokrates'in ihtiyaç duyduğu ve gittiği her yerde onunla olanla kastettiği şey bilgelik, hikmet ve inanç şeklinde yorumlanabilir.

Diogenes, Sokrates'in insanın yaşı ne olursa olsun bilmediği bir şeyi öğrenmesinin tuhaf olmadığını savunduğunu ve yaşlılığında lir çalmayı öğrendiğini

³⁵² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 81.

³⁵³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 40.

³⁵⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 242.

³⁵⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 242.

³⁵⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 244.

bildirir. Diogenes Ksenophon'dan nakille ise beden sağlığı için yararlı olduğunu düşünerek Sokrates'in sık sık dans ettiğini aktarmıştır. Sokrates'in "Bildığım tek şey hiçbir şey bilmediğimdir." şeklindeki meşhur sözüne yer vermiştir. Diogenes Sokrates'in bazı tavsiyelerine yer vermiştir. Sokrates gençlerde olması gereken en önemli erdemin aşırı gitmemek olduğunu, insanın bir toprağı ölçecek ve alıp satabilecek kadar geometriden anlaması gerektiğini söylemiştir. Kendisine evlenip evlenmemekle ilgili soru sorulduğunda hangisi yapılırsa yapılsın pişman olunacağını söylemiştir.³⁵⁷ Gençlere sık sık aynaya bakmalarını, güzelseler bu güzelliklerine layık olmalarını, çirkinseler bunu eğitimle gizlemelerini tavsiye etmiştir.³⁵⁸

Şehrezuri Sokratesin fiziksel özellikleri ve kişiliğine dair bazı detaylara yer vermiştir. Buna göre Sokrates beyaz tenli, sarışın, mavi gözlü, sağlam kemikli, çirkin yüzlü, omuzlarının arasının dar, dağınık sakallı, orta boylarda, yavaş hareketli ve hazırcevaptır. Bir soru sorulduğunda başını öne eğip susar, sonra da ikna edici sözlerle cevap verirmiş. Şehrezuri Sokrates'in yalnızlığı sevdiğini az yeyip az içtiğini, çok ibadet edip çok ölümü andığını ve az yolculuk yaptığını, beden eğitimine dikkat ettiğini, giyimine önem verdiğini, heybetli olduğunu, hitabetinin iyi olduğunu aktarmış ve 100 yaşında zehir içerek öldüğü bilgisini paylaşmıştır. Şehrezuri Sokrates'i filozofların babası, bilgelerin bilgisi olarak tanımlarken, felsefenin ondan doğduğunu, hikmetin ondan sadır olduğunu söylemiştir. Onun bilinen birçok faydalı sözü olduğunu ifade eden³⁵⁹ Şehrezuri bu sözlere kitabında 31 sayfa gibi büyük bir bölüm ayırmıştır. ³⁶⁰ Bu söz ve tavsiyelerin hepsini buraya aktarmak gereksiz olmakla birlikte içlerinden bazıları burada zikredilebilir.

Sokrates'e "Seni evlendirmemiz gerekir." denilince; "Olursa çirkin suratlı, kötü ahlaklı bir kadın olsun." dedi. "O da niye?" diye sorulunca "Öncelikle onunla birleşmeyi nefsimin arzulamaması için. Sonra nefsimi tahammül konusunda eğitebilmem için" dedi. "Çok keyifli bir şey olduğu halde ilişkiden neden hoşlanmıyorsun?" diye sorulunca; "Dört özellikten dolayı. Birincisi: gizlilikleri çekip açtığı için; oysa akıllı insanın nefsi bunu kabullenmez. İkincisi; pislikleri yaydığı için; oysa akıllı insanın nefsi bunu da reddeder. Üçüncüsü: güçleri zayıf düşürdüğü için ki akıllı insan gücünü berhava etmez. Dördüncüsü; yerine ölüme halef bir evlat bırakır; öyle ki bu evlat yaşarsa onunla imtihan olunur, ölürse üzülür. Oysa akıllı insan kendini bir şeye rehin vermez." demiştir.

Öğrencilerine şöyle dedi: "Hikmet yüceliğin merdivenidir. Hikmetten yoksun olan yüce ve ulu yaratana yakınlıktan yoksun olur.

Zalimlerin kurtuluşu Allah ile, ihlas ile ve dahi şeriatladır.

Adalet nefsin güvenliğidir.

³⁵⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 81.

³⁵⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 82.

³⁵⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 254.

³⁶⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 254-316.

Sokrates derse oturduğunda şöyle derdi: “Bilinsin ki ben tohum eken kimseyim; ders ise eğitimin suyudur. Kimin tarlası temiz ve suyu bol değilse orada ekim başarıya ulaşmaz.”

Dünyanın fani olduğunu bilen kimseye, dünyanın, nasıl olup da fani olmayı unutturduğuna şaşarım.³⁶¹

Nasıl ki ayık olan sarhoşla çekişmezse edepli bir kişinin de edepsizle muhatap olmaması gerekir.

Temiz nefis esenlik bulur ve başkası da ondan esende kalır. Kötü nefis helâk olur, onunla birlikte başkası da helâk olur.

Nefisler türlü türdür. Türleri benzeşenler anlaşır; zıt olanlar çatışır.

Nefislerin anlaşması meyillerinin birliğiyle; çatışması muratlarının farklılığıyla olur.

Nefis her şeyi kapsar. Bu nedenle nefisini bilen her şeyi bilir, nefisini bilmeyen hiçbir şey bilmez.³⁶²

Diogenes Sokrates’in ikna kabiliyetinin gücüyle ilgili fikir veren bazı bilgiler ve anekdotlar sunar. Platon’dan kaynakla Theaitetos, Sokrates’le bilgi üzerine yaptıkları sohbetin ardından büyük bir heyecan içinde kalmıştır. Babasını adam öldürme suçundan mahkemeye veren Euthyphron’u dindarlık konusunda tartıştıktan sonra Sokrates bu girişiminden vazgeçirmiştir. Yaptığı sohbetlerle Lysis’in de sağlam karakterli bir insan olmasına katkı sağlamış, Platon’un kardeşi Glaukon’u ise yeni başlayacağı işte deneyimsiz olduğu için caydırmıştır. Diogenes’e göre, Sokrates’in bütün bunları yapabilmesini sağlayan şey, sözlerini olaylara dayandırma tekniğidir.³⁶³

Diogenes’in verdiği bilgiye göre Sokrates insanları dostluk konusundaki umursamazlıkları sebebiyle eleştirmiştir. Eukleides’in tartışma sanatı üzerine çalıştığını gören Sokrates “Sofistlerle anlaşabilirsin Eukleides ama insanlarla asla.” demiştir. Diogenes’in verdiği bilgiye göre Platon Sokrates’in tartışmalarını aptalca bularak herhangi bir faydasının olmadığını söylemiştir.³⁶⁴

Şehrezuri Pisagor gibi Sokrates’in de sözlerinde semboller kullandığını söylemiş ve buna örnek olarak ona ait olan ifadeler ve açıklamalarına yer vermiştir. Mesela “Kaba temiz şey doldur.” ifadesi ile Sokrates aslında zihnin kavrayış ve hikmetle doldurulması gerektiği anlamını kastetmektedir.³⁶⁵

³⁶¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 256.

³⁶² Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 260.

³⁶³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 80.

³⁶⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 80.

³⁶⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 244-246.

2.7.3 Mahkemeye Verilişi ve İdamı

Sokrates'in ölüme mahkûm edilmesinin sebeplerine dair Şehrezuri'nin açıklamalarındaki Kur'ânî söylem dikkat çekicidir. Şehrezuri'ye göre Sokrates'e halk putlara tapmanın doğruluğunu sorunca, putları batıl bir inanç olduğu söylemiş, onların sadece yontulmuş taşlar olduğunu ifade ederek, ibadetin hikmet sahibi ve kuddüs olan yüce Tanrı'ya yapılmasını tavsiye etmiştir.³⁶⁶

Şehrezuri yaşadığı dönemde Sokrates'in insanları iyiliğe yönlendirip kötülükten sakındırdığını ama yaşadığı dönemde halkın doğruları kabul etmeyip davranışlarında ısrar edeceklerini bildiği için, düzeni değiştirme gibi bir amaç gütmeyişini hatta düşüncelerini gizleme yoluna giderek takkiye yaptığını ifade eder. Buna rağmen din adamları ve devlet erkânı, putlarla ilgili düşünceleri sebebiyle, onun ölüm cezasına çarptırılması için şahitlik etmişlerdir. Atina'nın 11 hâkimi Sokrates'in öldürülmesini onaylamış, baldıran zehiri içirilerek idam edilmiştir. Şehrezuri Kralın hâkimlerin kararını olumlu karşılamadığını ama itiraz etmesine de imkânının olmadığını ifade eder. Kral Sokrates'den ölüm şeklini seçmesini istemiş, Sokrates zehir içerek ölmeyi tercih etmiştir.³⁶⁷

Şehrezuri Sokrates'in öldürülmesinin, Apollon tapınağına gönderilen geminin fırtına sebebiyle mahsur kalarak aylarca gecikmesi sebebiyle ertelendiğini söyler. Çünkü o dönemde tapınaktan gemi dönünceye kadar kan akıtılması halk nezdinde hoş karşılanmamaktadır. Söz konusu sebeple zindanda kaldığı süre içerisinde öğrencileri Sokrates'i her vakit ziyaret etmiş, Kriton tazminat ödeyerek Roma'ya kimsenin bulamayacağı bir yere zindandan onu kaçırmayı teklif etmiş fakat Sokrates aynı durumun, doğruları söylediği için hiçbir yakınlığı olmayan Roma'da da başına gelebileceğini söyleyerek Kriton'un teklifini kabul etmemiştir.³⁶⁸

Şehrezuri faydalandığı kaynakları belirtmemekle birlikte Sokrates'in ölüm gününü detaylı olarak bizlere sunmaktadır. Şehrezuri'nin anlatımı ile o gün Sokrates'in öğrencileri âdetleri üzere erkenden gelmişler, Simmias ve Phaidon nefsin fiilleri hakkında bir takım sorular sormuş ve nefis hakkında derinlemesine incelemede bulunmuşlar. Öğrencileri Sokrates'in ölümü umursamazlığına ve hiçbir yerde gerçeği araştırmaktan vazgeçmemesine hayranlık duymuşlardır. Şehrezuri'ye göre Sokrates

³⁶⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 246.

³⁶⁷ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 246.

³⁶⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 248.

ölümünden emin olduğu zamanlarda bile sahip olduğu ahlaki hassasiyetini hiç bozmamıştır.³⁶⁹

İdamını beklerken kendisine sorulan soruları cevaplarken Simmias Sokrates’e:

Sen bu haldeyken böyle soruları sorup gerçeği araştırmak bizim için çok ağır bir yol. Ne var ki istediklerimizi açıklayacak kişi hala yeryüzündeysen bu bahsi irdelemekten uzak durmak yarın büyük bir pişmanlık olacaktır demiş. Sokrates ise: Simmias istediğin şeyleri sormaktan sakın geri durma. Senin böyle konuları araştırmandan ben mutlu olurum. Şu anda gerçeği araştırma arzum normal halimde olduğu gibi. Aşil gibi, Atlas gibi, Herkül³⁷⁰ ve önceki daha nice ahlaki erdem sahibi insan gibi, övgüye değer ve şeref sahibi olan diğer kardeşlerimizin yanına gidiyoruz. şeklinde cevap vermiş.³⁷¹

Şehrezuri’nin anlattığına göre nefis meselesi hakkında istediklerine ulaştıklarında öğrencileri Sokrates’e âlemin yapısı, feleklerin hareketleri ve ana elementlerin bileşimi hakkında sorular sormuşlar. Sokrates bunlara cevap verdikten sonra ilahi ilimler ve rabbani sırlar hakkında da birçok kıssa anlatmıştır. Daha sonra Sokrates yıkanıp, dua etme zamanının geldiğini söyleyerek, bir odaya girererek uzun bir süre dua etmiştir. Sonra odadan çıkarak, ailesini çağırarak, bir büyük iki de küçük çocuğuna veda ederek onlara vasiyetini iletmıştır.³⁷²

Şehrezuri’ye göre sonrasında Kriton Sokrates’e ailesi, çocukları ve diğer işleri konusunda vasiyetini sormuş, Sokrates ise sadece önceden söylediği gibi kendilerini düzeltmeye çalışmalarını istemiştir. Sonra görevli gelerek Sokrates’e ilacı içme zamanının geldiğini söylemiş. Sokrates yapalım dedikten sonra kısa bir süre susmuş, sonra Kriton’a “Adama emret de ölüm şerbetini getirsin.” demiş ve sonra gelen zehri içmiş. Sokrates öğrencileri ağlamaya başlayınca onlara “Biz kadınları böyle yapmasınlar diye gönderdik” demiştir.³⁷³

³⁶⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 250.

³⁷⁰ Bazı tarihi figürler Türkiye siyasi tarihinde bazı farklı anlamlar taşıyacak şekilde anlaşılmaktadır. “Herkül” de bunlardan bir tanesidir. Türkiye’nin yakın tarihinde ülke demokrasisi için tehdit oluşturan FETÖ için bu isim sembolik bir anlama sahip olmuştur. FETÖ “Herkül” adı ile çeşitli haber siteleri bile açtırmış. Yunan mitolojisinde Herkül şu şekilde anlatılmaktadır; Herkül bazı sebeplerle karısını ve çocuklarını öldürür. Günahlarından arınmak için Miken kralı Eurystheus’un hizmetine girerek mitolojide “Herakles’in 12 görevi” olarak adlandırılan görevleri yerine getirir. Fetö müslümanlara egemen olmak, onlara istediğini yaptırmak ve görevleri eksiksiz başarmak için “Herkül”ü kendi şahsında temsil etmek istemiştir. Herkül’ün karısını ve çocuklarını öldürerek onlara ihanet etmesi gibi, Fetö de Türk milletine ve İslam dinine ihanet etmiştir. İslam dinine ihaneti İslam dışı uygulamalarla kendine has bir din oluşturmasıyla olmuştur. Herkül’in ödediği diyet borcu gibi emperyalistler için yerine getirmesi gereken “hizmet” görevi bulunmaktadır. Bkz (Şahin Filiz, *Gavurun Herkül’ü Fetö-4* <https://www.veryansintv.com/yazar/sahin-filiz/kose-yazisi/gavurun-herkulu-feto-4/>)

³⁷¹ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 250.

³⁷² Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 252.

³⁷³ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 252.

Sokrates daha sonra hizmetçiye ayaklarının ağırlaştığını söyleyince, hizmetçi Sokrates’den yere uzanmasını istemiştir.³⁷⁴ Hizmetçi Sokrates’e ayaklarını ovarak hissediyor musun diye sorunca, Sokrates hissetmediğini söylemiş. Sonra dizlerine ve daha yukarısına dokunarak aynı şeyi sormuş. Yine Sokrates hissetmediğini söyleyince, hizmetçi soğukluk kalbine çıktığında öleceğini söylemiş. Kriton ona “Akılarımızın senin aklının çok uzağında olduğunu görüyoruz. Bize tavsiyede bulun.” demiş. Sokrates ise ona yine “Size evvel emrettiklerime sarılın.” şeklinde cevap vermiş. Sonra gözlerini dikerek “Canımı bilgelerin ruhlarını kabzedene teslim ettim.” diyerek ölmüştür. Kriton gözlerini kapayarak çenesini bağlamıştır.³⁷⁵ Şehrezuri Platon’un bu esnada hasta olduğu için orada olamadığını, Sokrates öldüğünde, öğrencileri ve öğrencilerinin öğrencilerinin sayısının toplamının 12 bine ulaştığını ifade etmiştir.³⁷⁶

Diogenes “Atinalılar seni ölüme mahkûm ettiler.” diyen birine Sokrates’in “Doğa da onları” şeklinde cevap verdiğini ama kimilerine göre bu ifadenin Anaksagoras’a ait olduğunu aktarmıştır. Kendisine haksız yere öldüreleceğini söyleyen eşine Sokrates “Yoksa sen ölümü haketmiş olmamı mı isterdin?” şeklinde cevap vermiştir. Sokrates gördüğü bir rüyasını üç gün içinde öleceği şeklinde yorumlamış ve bu rüyası gerçekleşmiştir. Baldıran zehiri içmek üzereyken Apollodoros ona güzel bir harmani vermeye kalkmış ama Sokrates mizahi bir üslupla, yaşarken giydiği harmanisinin ölüm anında da giyilebileceğini söyleyerek bunu reddetmiştir.³⁷⁷

Diogenes’in verdiği bilgilere göre Sokrates hakkında kötü konuşan biri hakkında iyi konuşmayı öğrenemediği için böyle davrandığını söylemiştir.³⁷⁸ Yine kendisine hakaret eden biri için, “Söyledikleri bana uymuyor.” ifadesini kullanarak hakkında söylenenleri ciddiye almadığını göstermiştir. Sokrates komedya ozanlarının söylediklerine kızılmaması gerektiğini, tam aksine insanın kusurlarının farkına varabilmesi adına bunun fırsat olarak görülmesi gerektiğini söylemiştir.³⁷⁹

Diogenes Pythia’nın bütün insanların en bilgesinin Sokrates olacağına dair Khairephon’a bildirdiği kehanetine yer vermiş, o günden sonra Sokrates’in büyük bir düşmanlık kazandığını söylemiştir. Platon’dan nakille aktardığı bilgiye göre, Anytos kendisini eleştiren ve alay eden Sokrates’e karşı Aristophanes ve çevresini kışkırtmış,

³⁷⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 252.

³⁷⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 254.

³⁷⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 254.

³⁷⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 82.

³⁷⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 82.

³⁷⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 83.

Meletos'u, dinsizlik ithamı ve gençlerin ahlakını bozma suçlarından dolayı Sokrates'e dava açmaya ikna etmiştir.³⁸⁰

Diogenes'e göre Meletos bu şekilde suç duyurusunda bulunmuş ve Favorinus'dan kaynakla ise suçlamayı Polyektos okumuştur. Suçlama konuşmasını hazırlayan kişi Hermippos'a göre Polykrates, başka kaynaklara göre ise Anytos'dur. Tüm hazırlıkları yapan kişi ise demagog Lykon olmuştur.³⁸¹ Antisthenes'e göre, Anytos el işçileri ve politikacılar adına, Lykon hatipler adına ve Meletos ise ozanlar adına Sokrates'i mahkemeye vermişlerdir. Diogenes'e göre Sokrates'e dava açılmasına sebep olan şey Sokrates'in bu grupları alaya almasıdır.³⁸²

Diogenes Favorinus'u kaynak göstererek bütün hali Metroon'da bulunan Meletos'un yeminli suçlamasını aktarır. Metnin bir kısmı şu şekildedir: “.....Sokrates devletin inandığı Tanrılara inanmamakla ve başka birtakım Tanrılar getirmekle suç işlemektedir; Ayrıca gençlerin ahlakını bozmakla da suçludur. İstenen ceza: Ölüm.”³⁸³

Sokrates Lysias'ın kendisi için yazdığı savunmayı inceledikten sonra bu konuşmanın güzel ama kendisine göre olmadığını söyleyerek reddetmiştir. Diogenes Sokrates'in bu konuşmayı, felsefi olmaktan çok bir mahkeme konuşması olduğu için reddettiğini iddia etmektedir.³⁸⁴ Tiberiaslı İustus'dan nakille Diogenes, Platon'un mahkemede kürsüye çıkıp konuşmaya başladığını ama yargıçların buna izin vermediğini aktarmıştır. Sokrates sonuç olarak 281 oy farkıyla suçlu bulunmuş ve mahkûm olmuştur. Yargıçlar ne kadar para cezası ödeyeceğini görüşürken, Sokrates 25 drakhme ödemek istediğini söylemiş, Eubulides ise kabul ettiğini söylediği rakamın 100 drakhme olduğunu bildirmiştir. Yargıçlar Sokrates'in bu tavrından memnun olmayıp söylenmeye başlayınca, Sokrates alaycı bir üslupla yaptığı hizmetlerin karşılığında Prytaneion'da yiyip içme cezasına çarptırılmak istediğini söylemiştir. Diogenes bunların üzerine yargıçların 80 oy daha ekleyerek onu ölüme mahkûm ettiğini aktarır.³⁸⁵

Diogenes'in Platon'dan bildirdiğine göre Sokrates'e, önemli konularda uzun sohbetlerden sonra birkaç gün içinde baldıran zehiri içerilerek idam edilmiştir. Diogenes Sokrates'e ait olup olmadığı hakkında söylentiler olan “Selam sana Deloslu Apollon ve Artemis, selam ünlü çocuklar!” şeklinde bir yazıya yer vermiştir.³⁸⁶ Şehrezuri,

³⁸⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 83.

³⁸¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 84.

³⁸² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 84.

³⁸³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 84.

³⁸⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 84.

³⁸⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 85.

³⁸⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 85.

Sokrates'in idamı esnasında, Platon'un hastalığı sebebiyle orada bulunmadığını ifade ederken, Diogenes'in Platon'a atfen verdiği bilgiler bunun tersi bir görüşü ortaya koymaktadır.

Diogenes Sokrates'in idamından sonra Atinalılar'ın pişman olduklarını, Palaisralar'la Gymnasionlar'ı zindana kapattıklarını, bazı kimseleri sürgüne yolladıklarını, Meletos'u ölüme mahkûm ettiklerini, Sokrates'in mezarını ise Lysippos'un eseri olan Pompeion'a yerleştirdiklerini ve tunç bir heykelle onu onurlandırdıklarını aktarmıştır.³⁸⁷ Diogenes'in bildirdiğine göre Herakleialılar Anytos'u aralarına geldiği gün sürgüne yollamışlardır.³⁸⁸

Diogenes'e göre Atinalılar bu durumu yalnız Sokrates'e değil daha önce ve sonra başka pek çok kişiye yaşatmıştır. Mesela Herakleides'in ifadelerine göre, Homeros delilikle suçlanarak, 50 drakhme para cezasına çarptırılmıştır. Aynı şekilde Tyrtaios da akıl sağlığını kaybettiği şeklindeki dedikodulara maruz kalmıştır. Diogenes Euripides'in Sokrates'in öldürülmesiyle ilgili yazmış olduğu oyunda "Bilgeler bilgesini öldürdünüz. Musaların kimseyi üzmemiş bülbülünü öldürdünüz" şeklindeki ifadelerini aktarmış. Ancak Philokhoros'dan kaynakla Euripides'in Sokrates'den önce öldüğü bilgisini paylaşarak bu bilgiye dair bir şüpheyi ifade etmiştir.³⁸⁹

Diogenes Sokrates'in ardılları arasında Platon, Ksenophon ve Antisthenes'in en başda gelen Sokratesçiler olarak anıldığını söyler. Bunlardan başka Aiskhines, Phaidon, Eukleides ve Aristippos'un içinde olduğu on kişinin daha bulunduğunu aktarır.³⁹⁰

Şehrezuri Sokrates'in ahiret konusunda zahiri anlamları zayıf olan bazı görüşlerinin olduğunu, Allah'ın onların sırrını daha iyi bildiğini söyler. Şehrezuri'ye göre Sokrates Allah'ın³⁹¹ yalnızca hüviyetinin ebedi ve sadece cevher olduğu görüşünü benimsemektedir. Ona göre Sokrates, Allah'ın vasfının, hakikatının, isimlendirmesinin ve idrakinin tamamına sahip olmanın mantık ve akıl için mümkün olmadığı düşüncesindedir. İsim ve sıfatlar ancak O'nu eserleri ve fiilleri bakımından niteler.³⁹² Sokrates'e göre varlıkların sonluluğu kabul edicilerin tahammülüne göre olup, sûretlerin sonlu olması onu veren Yaratıcı'nın cimriliğinden değil, maddenin yetersizliğinden dolayıdır. Hikmeti ilahi gereği madde zat, suret, yer tutma ve mekân bakımından sonlu

³⁸⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 85.

³⁸⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 86.

³⁸⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 86.

³⁹⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 87.

³⁹¹ Şehrezuri eserinde Tanrı kavramı yerine Allah lafzını kullandığı için buraya da aynı şekilde aktarılmıştır.

³⁹² Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 238.

olsa da zamansal olarak sonsuzdur. Yine hikmeti ilahi onların türlerin bekasıyla baki olmalarını, türün de fertlerin sürekli yaratılmasıyla baki olmalarını gerektirmiştir. Şehrezuri'ye göre Sokrates, Allah'ın en özel sıfatının diğer sıfatları kuşatması sebebiyle Hay ve Kayyum sıfatının olduğunu söyler.³⁹³

İki müellifin Sokrates'le alakalı yaptıkları sunum değerlendirildiğinde Sokrates'in kişiliği üzerinde daha çok durdukları, felsefi yönü üzerinde -kendilerine ulaşan bilgilerin yetersizliğinden olsa gerek- oldukça sınırlı bilgi aktarımında bulundukları görülmektedir. Sokrates'in yüce bir şahsiyete sahip olduğu düşüncesi iki müellifte de ana tema olarak karşımıza çıkar.

İki eserde de Sokrates'in ailesi, hocaları, doğum-ölüm yeri vb. hayatına dair bir birçok detaya yer verildiği görülmüştür. Diogenes Sokrates'in heykeltraş ve hitabet sanatlarındaki mahareti üzerinde birçok bilgi paylaşmış. Şehrezuri genel olarak Sokrates'in metafizikle ilgili yönünü ön planda tutmuştur. Diogenes ise genel olarak Sokrates'in felsefesindeki ahlaki yönü vurgulamıştır.

İki müellif de, bazı ayrıntılarda farklılıklar bulunmakla birlikte Sokrates'in katıldığı bazı seferlerden bahsetmişlerdir. İki müellifin Sokrates'in evlilik hayatına dair verdiği bilgiler büyük oranda birbiri ile örtüşmektedir. Yine iki eserde de ortak bir özellik olarak Sokrates'in zahit ve sade yaşam tarzı farklı ifadelerle ön planda tutulmuştur. Bu noktada Diogenes Sokrates'in söz konusu yaşam tarzını tragedya yazarlarından yaptığı alıntılarla desteklemiştir

Hem Şehrezuri hem de Diogenes, Sokrates'in kişiliği ve yaşadığı diyaloglara dair oldukça çeşitli bilgiler sunmuşlardır. Şehrezuri Sokrates'in hikmetli sözlerine yönelik 31 sayfalık büyük bir bölüm ayırmıştır. Şehrezuri Sokrates'in sözlerinde batını gizlemek amacıyla çoğunlukla semboller kullandığını ifade etmiştir. Diogenes Sokrates'in böyle bir metodundan bahsetmez.

Şehrezuri Diogenes'den farklı olarak Sokrates'in bilgelik ve onun aktarılması konusunda göstermiş olduğu titizliği ele almış, onu putperestliğe karşı verdiği mücadele ile bir peygamber hüviyetine büründürmüştür. Bu durum Şehrezuri'nin felsefe tarihi yazımını yönlendiren İslami perspektifle alakalıdır. Bunun yansıması Şehrezuri'nin sunmuş olduğu Sokrates'in yaratıcı fikrinde de görülmektedir.

Her iki eserde de Sokrates'in idamı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Şehrezuri'de özellikle idam öncesi ve idam günü oldukça detaylı anlatılmıştır. Diogenes ise daha çok Sokrates'i idama götüren sebepler ve kişiler üzerinde durmuş, mahkeme süreci

³⁹³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 240.

içerisinde yaşananları aktarmıştır. Diogenes ayrıca Sokrates'in idamı sonrasında yaşanan pişmalıklar ve idama sebep olanlara verilen cezalar hakkında bilgiler vermiştir.

2.8. PLATON

MÖ 427–337 yılları arasında yaşamış olan Platon Sokrates'in öğrencilerinden olup filozofların en önde gelenlerindendir. Onun büyüklüğü felsefenin -daha sonra ele alınacak- bütün problemlerini felsefe sistemi içerisinde ele alarak çözümler getirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Aristoteles'le birlikte Platon felsefe tarihinde ilk ve en büyük felsefe sistemlerini oluşturmuşlardır. Platon hocası Sokrates'in yolundan giderek felsefeyle ilgilenmiş, bu minval üzere felsefesini daha ileri noktalara taşımıştır. Hocasının hiç yazılı eser bırakmadığı yerde Platon görüşlerini ortaya koyacak bir çok eser kaleme almıştır. Yazmış olduğu 24 tane diyalog içerisinde Platon gençlik diyaloglarında hocası Sokrates'in hayatını ve görüşlerini aktarmış, yaşlılık dönemi diyaloglarında ise kendi fikirlerini anlatmay çalışmıştır.³⁹⁴

Sokrates'in başına gelenlerden ders alan Platon politik olarak güçsüz bir filozofun bozuk düzen içerisinde bir etkisinin olamayacağını düşünerek filozofa siyasi iktidar sağlayan bir ütopya kaleme almış ve ideal bir devlet projesi ortaya koymuştur. Platon'un felsefesinin merkezinde diyaloglarında ortaya koyduğu söz konusu İdealar teorisi bulunur. Platon idealar teorisini eserlerinde kesin ifadelerle açıklamamış olsa da, bu teori ile mutlak bilginin objelerinden oluşan, örnek alınacak kalıcı düzeni amaçlayan, ideal bir dünyanın varlığını ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir.³⁹⁵

İdealar, iyilik, güzellik gibi kavramlar anlamlandırma noktasında düşünüldüğünde kavramaya veya idrak edilmeye çalışılan özlere veya tümellere takabul eder. İdealar görünüşler dünyasında karşılıkları olan tikel şeylerin nedenleri ve kendisinden pay aldıkları kalıcı gerçeklikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca idealar benzedikleri tikellerden, ilahi ve bireysel zihinlerden bağımsız olarak, cisimsel hiçbir tarafları olmadan zaman ve mekan dışında bir bölgede var olan, ezeli-ebedi olarak bilginin kalıcı ve istikrarlı nesneleridirler.³⁹⁶

Platon bilgi ile ilgili problemleri kendisine kadar örneği görülmemiş bir sistematiklik içinde ayrıntılı olarak ele aldığı için epistemoloji tarihinin en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Platon'a göre dünyayı konu alan maddi bilgi ve idealar dünyasına ait gerçek bilgi olmak üzere bilgiyi iki kısma ayırır. Maddi dünya sürekli değişim halinde olduğu ve olacağı ve gerçek anlamda bilinmeyeceği için bu alandaki bilgiler, sözde bilgi başka bir ifade ile sanı ya da kanaattir. Gerçek bilgi

³⁹⁴ Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 62-63.

³⁹⁵ Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 63.

³⁹⁶ Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 64.

ona göre dogmatik bir şekilde değişmez gerçeklere ait olan bilgidir. Matematikteki bilgi bu şekilde gerçek bir bilgidir. Bilgi fenemonlere yönelik olan kanaatlerden değişmez gerçeklikler olan idealara yönelmekle başlar. İdealar bilgisi Platon'a göre rasyonel bilgidir.³⁹⁷

Felsefe tarihi içerisinde önemli yeri olan Platon hakkında iki müellifin de kapsamlı ve ayrıntılı bilgiler verdiği görülür. İki müellifin filozofun ailesi hakkında verdiği bilgiler bazen örtüşmekte bazen farklılaşmaktadır.

2.8.1. Ailesi ve Hayatı

Diogenes'in verdiği bilgilerde Platon'un annesi soyu Solon'a dayanan Periktione ya da Potone, babası ise Melanthos'un oğlu Kodros'un soyundan olan Ariston'dur. Solon ve Kodros'un soyları da Poseidon'a³⁹⁸ dayanmaktadır. ³⁹⁹ Adeimantos ve Glaukon adında iki erkek kardeşi ve Potone adında bir kız kardeşi ve Speusippos adında bir oğlu vardır.⁴⁰⁰ Şhrezuri ise Platon'un Aristokles'in çocuğu olan Ariston'un oğlu olduğunu ve Atina'lı olduğu bilgisini verir.⁴⁰¹ Şhrezuri Platon'un hem annesinin hem de babasının Asklepios'un⁴⁰² soyuna mensup Yunanlılar'ın ileri gelen ailelerinden olup, annesinin kanun koyucu Solon'un soyundan olduğunu paylaşır. ⁴⁰³ Görüldüğü üzere iki müellif filozofun ailesi hakkında ortak sayılabilecek bilgiler verirken son noktada Diogenes Platon'un anne ve babasının soyunu Yunan mitolojisinde bir isim olan Poseidon'a dayandırırken, Şhrezuri Asklepios'a dayandırmıştır.

Şhrezuri Platon'u hikmetin sütunları olarak gördüğü önceki filozofların son halkası saymakta, hikmet ve tevhidle tanınan bir filozof olduğunu ifade eder. Ayrıca Platon'un Sokrat, Timaios ve Atina'nın yabancısı iki kişinin tedrisatından geçtiğini paylaşır. ⁴⁰⁴

Diogenes Platon'un doğum günü ile ilgili çeşitli kaynaklara başvurarak bazı bilgiler vermektedir. Mesela Apollodoros'dan nakille verdiği bilgiye göre Platon 88.

³⁹⁷ Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 67.

³⁹⁸ Poseidon, Yunan mitolojisinde yer alan denizler ve depremler tanrısı. Kronos ile Rheia'nın oğlu. Zeus ve Hades'in kardeşi. Roma mitolojisi'nde Neptün olarak bilinir.

³⁹⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 129.

⁴⁰⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 130.

⁴⁰¹ Şhrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 318.

⁴⁰² Asklepios, Yunan Mitolojisi'nde tıbbın ve sağlığın tanrısı. Apollon ve Koronis'in oğludur. Tıp sanatlarının iyileştirici yönünü temsil eden Asklepios'un kızları; Hygieia ("Hijyen" anlamında, temizliğin tanrıçası) , Iaso (Hastalıklardan iyileşme tanrıçası), Aceso (İyileşme sürecinin tanrıçası), Aglæa (Sağlıklı halin tanrıçası) ve Panacea (Evrensel çarenin tanrıçası) olmakla beraber aynı zamanda birçok erkek çocuğu da bulunmaktadır.

⁴⁰³ Şhrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 322.

⁴⁰⁴ Şhrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 318.

Olimpiyatta Thargelion ayının yedinci gününde doğmuştur. Bir rivayete göre Platon Apollon ile aynı günde dünyaya gelmiştir. Yine bir başka bilgiye göre Ameinias'ın arkhontuğunda Perikles'in öldüğü yıl doğmuştur. Antileon'dan nakille aktardığı diğer bir bilgi ise Platon'un Kollytos demosundan olduğu, bazı kaynaklara göre Aigina'da doğduğu şeklindedir. Diogenes'in Favorinus'dan kaynakla verdiği bilgiye göre Platon'un babası Aigina'ya yerleşmeci olarak gönderilmiş ama Aiginalılara yardıma gelen Spartalılar tarafından kovulunca Atina'ya geri dönmek zorunda kalmıştır.⁴⁰⁵

Diogenes Hermippos'dan kaynakla Platon'un 108. Olimpiyatın birinci yılında bir düğün yemeğindeyken 81 yaşında, Neanthes'den kaynakla ise 84 yaşında öldüğü bilgisini paylaşır.⁴⁰⁶ Şehrezuri ise filozofun doğumu ve ölümüyle ilgili detay vermeden 81 yaşında öldüğü bilgisini paylaşmıştır.⁴⁰⁷

Diogenes Platon'un bu adı geniş anlatım tarzından dolayı, Neanthes'den kaynakla alını geniş olduğu için aldığını ifade etmiştir. Aleksandros'tan kaynakla başka bir bilgiye göre asıl adı dedesinin adı olan Aristokles'dir.⁴⁰⁸ Şehrezuri de bu konuya değinmiş, Platon isminin Yunanca'da "geniş ve kapsamlı" anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁰⁹

Diogenes'in Neanthes'den verdiği başka bir habere göre Platon Olympia'ya çıkarken bütün Yunanlılar dönüp ona bakıyorlarmış. Dionysios'a sefer düzenlemeye niyetlenen Dion ile de o zaman karşılaşmış.⁴¹⁰ Diogenes Pers Mithridates'in Akademia'ya bir Platon heykeli yaptırdığını ve üstüne aşağıdaki dizeyi yazdığını söyler. "Rodobates'in oğlu Pers Mithridates Musalara Silanion'un yaptığı Platon heykelini adadı." Herakleides'e göre Platon gençliğinde çok saygılıymış ancak ne var ki o da diğer filozoflar gibi komedya yazarlarının alaylarına hedef olmuştur.⁴¹¹ Bu noktada Diogenes bazı komedya yazarlarının eserlerinden Platon'u alaya alan dizelere ve Platon'a atfettiği bazı aşk sözlerine yer vermiştir.⁴¹²

Bir, bir etmez; iki ise, Platon'a göre, ancak bir eder. - Theopompos

Platon gibi kutsal zeytinleri yuttuğu zaman. - Anaksandrides

Eski sihirbazlıkları iyi bilen Platon'un yaptığı gibi. - Timon

⁴⁰⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 130.

⁴⁰⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 130.

⁴⁰⁷ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 322.

⁴⁰⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 132.

⁴⁰⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 322.

⁴¹⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 141.

⁴¹¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 141.

⁴¹² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 141-143.

Tam zamanında geldin, çünkü ne yapacağımı bilmeden, Platon gibi bir aşağı bir yukarı gezinip hiçbir bilgelik yakalayamadım, ama bacaklarım yoruldu. -Aleksis

Bunun yüzünden elde etmek istediğin 'iyi'nin, şu Platon'un 'iyi'si var ya,o da neyse, işte bunun ne olduğunu biliyorum. – Bak öyleyse. - Amphis

Besbelli ki insansın ve bir ruhun var. Platon'a bakarsan, bundan pek emin değilim, ama öyle olduğunu sanıyorum. - Deksidemides

Platon'un aşkını ifade ettiği dizeler ise şu şekilde;

Yıldızlara bakıyorsun, sevgili Yıldız'ım; keşke gök olsam da, sana binlerce gözle baksam.
Önceleri canlıların arasında pırıl pırıl parlayan sabah yıldızıydın; ama öldün, ölümler arasında akşam yıldızı olarak parlıyorsun şimdi.

Şehrezuri Platon'un kişiliği ilgili bazı bilgiler vermiştir. Buna göre Platon “güzel ahlaklı, asil, yakını olsun olmasın herkese iyiliği dokunan, çok ibadet eden, yumuşak huylu ve sabırlı” bir kişiliğe sahiptir. Yalnız başına ve ıssız yerlerde oturmayı sever hatta ıssız yerlerde ağlama sesi çok uzaktan insanlar tarafından duyulmuş. Fiziksel olarak ise Platon'u “esmer, orta boylu, yakışıklı, hatları belirgin, güzel ve seyrek sakallıydı. Sakin ve sesi alçak, gözleri şehla ve gözlerinin beyazı parlaktı.” şeklinde tarif etmiştir.⁴¹³

Şehrezuri Platon'u başta Aristoteles olmak üzere kendisinden sonraki herkese öncülük yapan bir metafizikçi olarak tanımlar. Şehrezuri Platon'a ait olduğunu iddia ettiği hikmetli sözleri toplam 11 sayfada aktarmıştır.⁴¹⁴ Bu sözlerde Platon Allah'a verdiği nimetler için şükretmekten, insanları birbirine düşman eden dünya malından uzak durmaktan, bunun yerine hikmet ve takvaya başvurmaktan, zulümden, iffetsizlikten, israftan uzak durmaktan bahseder. Yine bu sözlerde maddeden uzak durarak, yüce yaratıcının kendisinde var ettiği güçle hareket ettiren şey olarak ifade ettiği surete benzemeyi tavsiye etmiştir. Ona göre Allah maddeyi var etmiş, ardından suret vererek onu tamamlamış ve suretin gücünün hareketiyle onu harekete geçirmiştir.

415

Diogenes Favorinus'dan nakille Platon'un Philippos Krallığı'nın 13. Yılında öldüğünü aktarmıştır. Myronianos kaynakla ise Platon'un bitlenerek öldüğünü iddiasını paylaşmıştır. Diogenes Platon'un felsefe çalışmalarını yürüttüğü Akademia'ya

⁴¹³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 324.

⁴¹⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 324-346.

⁴¹⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 324-328.

gömüldüğünü ve cenaze törenine bütün öğrencilerinin katıldığını ifa eder.⁴¹⁶ Diogenes Platon'un mezarının üstüne yazılan epigramlara yer vermiştir.

Sağduyusu ve dürüst karakteriyle ölümlülerin üstünde sivrilen tanrısal Aristokles burada yatıyor. Bunca insan arasında biri bilgeliğiyle övgü kazanmışsa eğer, en büyük övgü onda ve ardında kıskançlık yok.

Platon'un bedeni toprağın bağrında, Ariston oğlunun ruhu ise mutluların ölümsüz mekanında, her iyi insan, uzaklarda da yaşıyor olsa, ona saygı duyar, çünkü o Tanrısal yaşamı gördü.⁴¹⁷

Diogenes'in kendi yazdığı epigramı da şu şekilde;

"Phoibos Yunanistan'da Platon'a can vermeseydi, insanların ruhunu yazıyla nasıl iyileştirirdi? İşte bu Tanrı'dan olma Asklepios nasıl bedenlerin hekimiyse, Platon da ölümsüz ruhların hekimi."⁴¹⁸

2.8.2. Eğitim Hayatı

Diogenes'e göre Platon okuma yazmayı Dionysios'un yanında öğrenmiş, Argoslu güreşçi Ariston'un yanında da beden eğitimi dersleri görmüş, hatta ona Platon ismini kuvvetli oluşundan sebeple beden eğitimi hocası vermiştir.⁴¹⁹ Şehrezuri'ye göre Platon, çoğu görüşünde kendilerinden faydalandığı Timaios ve Sokrat'tan eğitim almış, düşünce dünyasında bu iki isim etkili olmuştur.⁴²⁰

Diogenes'in bildirdiğine göre filozof yaşamında resimle ilgilenmiş ve dithyrambo, lirik şiir ve tragedyalar yazmıştır.⁴²¹ Şehrezuri ise Platon'un ilk olarak şiir ve dil eğitimi aldığını, bu konuda oldukça ileri noktaya ulaştığını aktarır.⁴²² Diogenes'e göre Platon ilk felsefi çalışmalarını Akademia'da yapmıştır. Aleksandros'dan kaynakla bildirdiğine göre Platon başlangıçta Heraklitos'un öğretisini izlemişken daha sonra bir tragedya yarışmasına katılmak üzereyken Dionysos tiyatrosunun önünde Sokrates'in konuşmasını duyunca şiirini yakarak⁴²³ o andan itibaren 20 yaşında Sokrates'e tabi olarak onun öğrencisi olmuştur.⁴²⁴ Bu konuda Şehrezuri de şu bilgileri aktarır; Platon bir gün şiir sanatını eleştiren Sokrates'le karşılaşmış, ondan duydukları çok hoşuna gitmiş, daha önceki görüşlerinden vazgeçerek Sokrat'a bağlanmış ve ondan beş sene eğitim almıştır.⁴²⁵ Şehrezuri Platon'un Sokrates'le tanışmadan önce Heraklitos'un görüşüne meylettiğini Sokrates'le irtibatından sonra ise Heraklitos'un görüşünden

⁴¹⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 148.

⁴¹⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 149.

⁴¹⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 149.

⁴¹⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 130.

⁴²⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 324.

⁴²¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 132.

⁴²² Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 322.

⁴²³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 131.

⁴²⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 132.

⁴²⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 322.

vazgeçtiğini söylemiştir.⁴²⁶ İki kitaptaki bilgiler bu noktada birbirini tamamlamakta ve birbiri ile örtüşmektedir.

Diogenes'in verdiği bilgilere göre Platon Sokrates öldükten sonra Herakleitosçu Kratylos ve Parmenides'in felsefesini öğreten Hermogenes'le yakınlaşmıştır. Hermodoros'dan bildirdiğine göre ise Platon 28 yaşında Sokrates'in öteki öğrencileriyle beraber Megara'ya Eukleides'in, sonra da Kyrene'ye matematikçi Theodoros'un, oradan İtalya'ya Pythagorasçı Philolaos ile Eurotos'un, oradan da Mısır'a bilicilerin yanına gitmiştir. Söylentilere göre buraya onunla birlikte Euripides de gelmiş, burada hastalanınca rahipler onu deniz tedavisiyle kurtarmışlar, bu sebeple Platon "Deniz insanları bütün kötülüklerden arındırır." demiştir. Platon Homeros'un Mısırlılar hakkında söylediklerine katılarak bütün Mısırlılar'ın hekim olduğunu söylemiştir.⁴²⁷

Şehrezuri'nin verdiği bilgiler ise yukarıda verilen bilgilere nispetle farklılıklar barındırmaktadır. Ona göre Platon, Sokrat öldükten sonra Mısır'da Pisagor'un öğrencilerinden bir grubun bulunduğunu öğrenmiş ve onların yanına gitmiştir. Platon Mısır'dan Atina'ya döndükten sonra Atina'da iki hikmet okulu kurmuş, burada insanlara felsefe eğitimi vermiştir. Şehrezuri Platon'un sonraki bir dönemde Sicilya'ya giderek orada bulunan despot Dionysius ile bazı olaylar yaşadığını ve başına büyük zorluklar geldiğini paylaşmıştır. Sonra oradan kurtularak tekrar Atina'ya dönmüş ve orada güzel işler yapmış ve güzel bir hayat yaşamıştır. Atinalılar Platon'dan işlerini yönetme konusunda talepte bulunmuşlar ama Platon kendi düşüncesine göre onların yanlış bir yönetim anlayışı altında olmaları ve bu yönetim anlayışını benimsemeleri sebebiyle onların bu teklifini kabul etmemiştir. Şehrezuri'ye göre Platon bu yönetim anlayışını değiştirmenin mümkün olmadığını düşünerek, değiştirmeye kalkarsa da hocası Sokrates ile aynı şeyleri yaşama ihtimali sebebiyle bu uğurda uğraş vermemiştir.

428

Şehrezuri'nin yukarıda belirtmiş olduğu Platon'un Sicilya'da Dionysios'la yaşadığı sorunlara Diogenes de değinmiştir. Diogenes'in anlattığına göre ise o yıllarda Sicilya'da Hermokrates'in oğlu Dionysios tirandır. Tiran Platon'dan yanına gelmesini istemiş ama ne yazık ki sonrasında Platon'la aralarında tiranlık konusunda bir tartışma yaşanmış ve Dionysios onu öldürmek istemiştir. Ama Dion ile Aristomenes'in araya girmesiyle bu kararından vazgeçerek köle olarak satması için Spartalı Pollise teslim

⁴²⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 322.

⁴²⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 132.

⁴²⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 322.

etmiştir. O da onu Aigina'ya götürerek köle pazarında satmıştır. Ama Kharmandros oradaki “Atina'dan kim adaya ayak basarsa yargılanmadan öldürülür.” yasasına göre öldürmek istemiş. Yalnız filozof olduğu öğrenilince serbest bırakılmıştır. Bazı rivayetlerde ise serbest bırakılmadığı savaş tutsağı gibi satmaya karar verildiği ifade edilmektedir. Buna göre Kyreneli Annikeris onu rastlantı sonucu bularak 20 mina karşılığında kurtarmış ve Atina'ya arkadaşlarının yanına yollamıştır.⁴²⁹ Arkadaşları Annikeris'e ödediği parayı vermek istemişler ama bunu kabul etmemiştir. Bazı bilgilere göre ise parayı gönderen Dion olmuş, Annikeris parayı kabul etmeyip Platon için Akademia'da küçük bir bahçe satın almıştır.⁴³⁰

Dionysios aralarında yaşanan hadiseler sebebiyle hakkında kötü konuşmaması için Platon'u uyarmış, Platon ise onu düşünecek kadar boş vakti olmadığını söylemiştir. Platon bir zaman sonra tekrar yanına giderek Dionysios'tan kendi kurduğu devlet düzeninde yaşayacak insanlar ve toprak istemiş, Tiran bunu kabul ederek söz vermiş ama sözünü yerine getirmemiştir. Başka kaynaklara göre Platon Dion ve Theodotes'i adayı kurtarmaya yönlendirdiği için Dionysios tarafından cezalandırılmak istenmiş. Ama Arkhytas, Dionysios'dan bir mektup yazarak onun için ricada bulunmuş ve Atina'ya dönmesini sağlamıştır.⁴³¹ Üçüncü kez Dion, Dionysios'la Platon'u barıştırmak için aracılık etmiş ama başarılı olamayıp geri yurduna dönmüştür.⁴³²

Diogenes'in verdiği bilgilere göre Platon Mısır'dan Atina'ya dönerek Akademia'ya yerleşmiştir. Diogenes Akademia isminin Hekademos isminde bir kahramandan geldiğini söyler. Diogenes Hekademos ismi ile alakalı Eupolis ve Timon'dan bazı sözler nakletmiştir. “Enine boyuna yapısıyla herkesin önderiydi, ama tatlı dilli bir konuşmacıydı: Hekademos'un ağacına tünemiş, tatlı ezgiler yayan ağustos böcekleri gibiydi tastamam.” “Tanrı Hekademos'un gölgeli gezi yollarında”⁴³³

Diogenes Platon'la ilgili parça parça bazı bilgilere yer vermiştir. Şöyle ki Platon İsokrates'le samimi dostturlar. Praksiphanes Platon ve İsokrates'in ozanlar üzerine yaptıkları bir söyleşiyi kaleme almıştır. Aristoksenos'dan kaynakla Platon'un katıldığı birçok sefer ve aldığı yiğitlik ödülü bulunmaktadır.⁴³⁴

Şehrezuri'ye göre Platon çok sayıda öğrenci yetiştirmiş, kendisinden sonra eğitim işini iki kişi üstlenmiştir. Atina'da Akademia adıyla bilinen okuldaki eğitim işini

⁴²⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 138.

⁴³⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 139.

⁴³¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 139.

⁴³² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 140.

⁴³³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 132.

⁴³⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 134.

Ksenokrates, Atina'ya bağlı bir bölge olan Lykeion'daki eğitim işini ise Aristoteles üstlenmiştir.⁴³⁵ Bu konuda hâkim görüş Lykeion'daki eğitim kurumunun Aristoteles tarafından kurulduğu yönündedir. Nitekim Aristo Platon'un görüşlerinden ayrıldığı için bu kurumu kurmayı tercih etmiştir.

Diogenes Platon'un öğrencilerinin isimlerini şöyle sıralar;

Atinalı Speusippos, Kalkhedonlu Ksenokrates, Stageiroslu Aristoteles, Opuslu Philippos, Perinthoslu Hestiaios, Syrakusaili Dion, Herakleialı Amyklos, Skepsisli Erastos ve Koriskos, Kyzikoslu Timolaos, Lapsekili Euaion, Ainoslu Python ve Herakleides, Atinalı Hippothales ve Kallippos, Amphipolisli Demetrios, Pontuslu Herakleides. Bunlar dışında birçok öğrencisi olduğunu belirten Diogenes, Mantineialı Lastheneia ve Phliuslu Aksiothea isimli iki tane kadın öğretsinin de olduğunu söyler. Bazı iddialara göre ise Theophrastos'un da onun öğrencisi olduğunu söylenmektedir. Khamaileon ve Polemon'a göre hatip Hypereides ile Lykurgos da Platon'un öğrencisidir. Sabinos ise Demosthenes'i de Platon'un öğrencileri arasına dâhil eder.⁴³⁶

2.8.3. Eserleri

Şehrezuri Platon'un, eserlerinde görüşlerini sadece hikmet sahibi olanların anlaması için sembollerle anlatarak gizlediğini ifade eder. Hatta ileride Aristoteles bölümünde bahsedileceği üzere Platon Aristoteles'i felsefeyi herkese sunması sebebiyle eleştirmiştir. Şehrezuri filozofun birçok eserinin bulunduğunu ama bunlardan ismi kendisine ulaşanların 56 tane olduğunu söyler. Bu eserlerin bir kısmı, içinde birçok makale bulunan hacimli eserlerdir. Eserler kendi içinde her birinin bir amaca haiz olduğu dörderli gruplar halinde birbiri ile bağlantılıdır. Bu gruplardan her biri genel amacın kapsadığı özel bir amaca yöneliktir. Bunların her biri de dörtlüler diye isimlendirilmiş olup kendinden önceki dörtlü ile ilişkilidir.⁴³⁷

Diogenes Molon'un ona düşman olduğundan ve Ksenophon'un da Platon'a karşı iyi niyetli olmadığından, bu sebeple Platon ve Ksenophon'un eserlerinin birbiri ile yarışarcasına benzer eserler olduğunu söyler. “Şölen”, “Sokratesin Savunması”, “Ahlaki Anılar” bunlara örnektir. Platon'un “Devlet”ine karşılık Ksenophon “Kyros'un Eğitimi”ni yazmıştır. Platon Yasalar'da Kyros'un Eğitimi'nin uydurma bir eser olduğunu söylemiştir. Diogenes'e göre ikisi de eserlerinde Sokrates'i anmışlar yalnız birbirlerinden hiç söz etmemişlerdir. Bir tek Ksenophon Anılar'ın üçüncü kitabında Platon'u anmıştır. Diogenes bunun dışında Antisthenes ile Platon arasında ortaya çıkan bir konudaki fikir çatışmasından ve bu tartışma sonucunda aralarında oluşan bir

⁴³⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 322.

⁴³⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 150.

⁴³⁷ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 324.

problemden bahsetmektedir. Bunun bir neticesi olarak Antisthenes Platon'a karşı *Sathon* adlı diyalogu yazmıştır.⁴³⁸

Diogenes'in paylaştığı bir iddiaya göre Platon'un *Lysis* isimli eserini okurken Sokrates "Bu delikanlı bana amma çok yalan söyletmiş." ifadesini kullanmıştır. Diogenes de bu iddiaya katılarak Platon'un Sokrates'in ağzından söylemediği şeyleri ona nispet ettiğini teyit eder. Platon *Ruh Üzerine* isimli eserinde Aristippos'u ölüm anında Sokrates'in yanında bulunmaması gerekçesiyle kınamış ve bu sebeple araları açılmıştır. Diogenes'e göre Platon Dionysios'un gözündeki itibarı sebebiyle Aiskhines'e kıskançlık duymuş, Aristippos Platon'a karşı ona destek vermiştir. Sokrates'i zindandan kaçmaya ikna için söylenen sözler Aiskhines'e aitken Platon bahsedilen nedenden ötürü bunları Kriton'a atfetmiştir.⁴³⁹

Diogenes Platon'un eserleri ile ilgili farklı bilgiler sunmuştur. Bunlar şu şekilde özetlenebilir. Aristoteles Platon'un anlatım biçiminin şiirle düzyazı arasında olduğunu ifade etmektedir. Platon *Ruh Üzerine* isimli eserini okurken bir tek Aristo onu dinlemiş diğerleri kalkıp gitmiştir. Bazı iddialara göre Platon'un *Yasalar* isimli eserini Opuslu Philippos kopya etmiştir. Diogenes'e göre *Epinomis* adlı eser Platon'a aittir. Euphorion ve Panaitios Platon'un *Devlet* adlı eserinin ilk bölümlerinde bir çok düzeltmenin bulunduğunu söylemişler.⁴⁴⁰ Aristoksenos ise *Devlet*'in Protagoras'ın *İtirazlar* isimli eserinde yazılı olduğunu ifade etmiştir. Bazı kaynaklara göre Platon'a ait ilk eser *Phaidros*'dur.⁴⁴¹ Şehrezuri nefis hakkında "*Phaidon*", nefis, akıl ve rububiyet alemi hakkında "*Ruhani Timaios*" ve fizik alemin tertibi konusunda *Tabii Timaios*'u, Platon'un kitaplarından bazıları olarak zikretmiştir.⁴⁴²

Diogenes Platon'un yaşadığı bazı diyaloglardan bahseder. Zar oynayan ve kendini az parayla oynuyorum diyerek savunan bir kişiye Platon "Ama alışkanlık az şey değil." şeklinde cevap vermiştir. Platon sözlerinin ileride anılıp anılmayacağını soran birine "İnsan önce adını duyurmalı gerisi kendisinden gelir." şeklinde cevap vermiştir". Ata binmiş lakin at gibi gurura kapılmamak gerektiğini söyleyerek attan inmiş. Sarhoşlara aynaya bakmalarını tavsiye etmiş, sarhoş oluncaya kadar içmenin ancak Tanrı'nın şenliklerinde yakışık olduğunu söylemiştir. Diogenes Platon'un "Uyuyan

⁴³⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 145.

⁴³⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 146.

⁴⁴⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 146.

⁴⁴¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 147.

⁴⁴² Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 320.

insan hiçbir işe yaramaz.” ve “Doğruluk, güzel ve kalıcı bir şeydir, dostum: ama herhalde inandırmak kolay değil.” şeklinde bazı sözlerine yer vermiştir.⁴⁴³

Diogenes’in aktardığı bilgiye göre Aristoteles ve Favorinus ilk diyalog yazarının Styralı ya da Teoslu Aleksamenos olduğunu haber veriler lakin bazılarına göre ilk diyalog yazarı Elealı Zenon’dur. Ama Diogenes’e göre Platon diyalogu titizlikle ele alan ve diyaloglarındaki estetik güzellik bakımında bu alanda en önde gelen isimdir.⁴⁴⁴

Diogenes Platon’un diyaloglarının serim ve araştırma olmak üzere iki türden oluştuğunu söyler. Serim türünü de kuramsal (doğa ve mantık alanlarıyla ilgili olan), uygulamalı (ahlak ve siyasa alanlarıyla ilgili olan) olmak üzere ikiye ayırır. Araştırmayı ise doğurtma ve sınamaya ilişkin olarak alıştırma ve karşı çıkma ve sınamaya ilişkin olarak yarıştırma olmak üzere ikiye ayırır. Doğa ile ilgili olan diyalogları *Timaios*, mantıkla ilgili diyalogları *Politikos*, *Kratylos*, *Parmenides* ve *Sophistes*, ahlak alanıyla ilgili diyalogları *Savunma*, *Kriton*, *Phaidon*, *Phaidros*, *Şölen*, *Meneksenos*, *Rakipler*, siyasetle ilgili olanlar ise *Devlet*, *Yasalar*, *Minos*, *Epinomis* ve *Atlantikos*’dur.⁴⁴⁵ Doğurtma yöntemiyle ilgili diyalogları *Alkibiades*, *Theages*, *Lysis* ve *Lakhes*; sınamaya ilişkin olanlar *Euthyphron*, *Menon*, *İon*, *Kharmides* ve *Theaitetos*; karşı çıkma yöntemine ilişkin olanlar *Protagoras*; çürütme yöntemine ilişkin olanlar ise *Euthydemos*, *Gorgias* ve *Hippias*’dır.⁴⁴⁶

Diogenes’e göre Platon diyaloglarında kesin olarak kavradığı şeyleri ileri sürer, yanlış olanları çürütür ve belirsiz olanları askıda bırakır. Platon kendi görüşlerini Sokrates, Timaios, Atnalı konuk ve Elealı konuk üzerinden açıklar. Yanlış görüşleri çürütmek için de Thrasyamakhos, Kallikhes, Polos, Gorgias, Protagoras, Hippias ve Euthydemos gibi isimleri kullanır.⁴⁴⁷

Diogenes Platon’un kanıtlar yaparken tümevarım yöntemini kullandığını söyler. Diogenes tümevarım yönteminin karşı çıkma ve kabul etme olmak üzere iki yönteminin olduğundan bahseder.⁴⁴⁸ Platon karşı çıkma veya çatışma yoluyla tümevarım yöntemini görüşlerini açıklamak için değil, karşısındakini çürütmek için kullanmıştır. Kabul etme yoluyla tümevarım biri tekil diğeri evrensel olmak üzere iki türdür. Birincisi retoriğe

⁴⁴³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 147.

⁴⁴⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 151.

⁴⁴⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 151.

⁴⁴⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 152.

⁴⁴⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 152.

⁴⁴⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 152.

ikincisi ise diyalektiğe özgüdür. Diyalektikte tümel olanı tekil olanla açıklama vardır.

449

Diogenes felsefenin konusunun önceleri bir tek doğa ile ilgiliyken, Sokrates'in ahlak konusunu, Platon'un ise diyalektiği ekleyerek felsefenin gelişiminin bu şekilde tamamlandığını ifade eder. Şehrezuri ise Sokrates öldükten sonra Platon'un onun konumuna geçtiğini, Sokrates'in metafizik ve ahlak ilimlerine yöneldiği yerde Platon'un fizik ve matematik ilimlerini bunlara eklediğini söyler.⁴⁵⁰

Diogenes Thrasyllus'dan nakille Platon'un diyaloglarını tragedya dörtlemeleri gibi yayınladığını aktarır.⁴⁵¹ Aynı kaynağa göre Platon'a ait diyaloglar 56 tane olup, bunların içinde *Devlet* 10 kitap, *Yasalar* 12 kitaptır. Diogenes *Devlet ve Yasalar*'ın birer kitap sayılarak dokuz dörtleme⁴⁵² olduğunu ifade eder. İlk dörtlemesi filozofun yaşamının nasıl olması gerektiğini gösterir ve ortak bir konu üzerinedir. Thrasyllus'a göre Platon her bir eseri için bir konuşmacının adına diğeri ise ele alınan konuya ithafen olmak üzere iki başlık kullanır. Buna göre ilk dörtlemenin ilk eseri *Euthypron* ya da *Dindarlık Üzerine*'dir. İkincisi *Sokrates'in Savunması* isimli eserdir ki bu da ahlak içeriklidir. Üçüncüsü *Kriton* ya da *Yapılması Gereken Üzerine*, dördüncüsü de *Phaidon* ya da *Ruh Üzerine* olup bunlar da ahlak üzerinedir. İkinci dörtlemenin ilk eseri *Kratylos* ya da *Adlının Doğruluğu Üzerine* mantık içerikli, *Theaitetos* ya da *Bilgi Üzerine* sınama nitelikli; *Sophistes* ya da *Varlık Üzerine* mantık içerikli; *Politikos* ya da *Krallık Üzerine* mantık içeriklidir.⁴⁵³

Diogenes Thrasyllus'un sınıflandırdığı şekilde Platon'un eserlerinin isimlerini ve ilgili olduğu konuları bu şekilde dokuz dörtlemeyle sıralar.⁴⁵⁴ Diogenes gramerci Aristophanes'in de içinde olduğu bir grubun diyalogları üçlemeler şeklinde sınıflandırdığını bildirir.⁴⁵⁵ Diogenes *Midon* ya da *At Yetiştiriciliği*, *Erkyksias* ya da *Erasistratos*, *Alkyon*, *Akephaloi*, *Sisyphos*, *Aksiokhos*, *Phaiklar*, *Demodokos*, *Khelidon*, *Yedinci Gün* ve *Epimenides* adlı eserlerin herkesçe sahte kabul edildiğini söyler. Favorinus'dan nakille *Alkyon* adlı eserin ihtimal dâhilinde Leon adlı birine ait olduğunu iddiasını paylaşmıştır.⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 153.

⁴⁵⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 318.

⁴⁵¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 153.

⁴⁵² Diogenes Tragedya ozanlarının şenliklerde dört oyunla yarıştıklarını dördüncüsünün satır dramı olduğunu ve bu dört oyuna 'dörtleme' dendiğini söyler.

⁴⁵³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 154.

⁴⁵⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 154-155.

⁴⁵⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 155-156.

⁴⁵⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 156.

Diogenes Platon'un diyaloglarında çeşitli sembollere başvurduğu için bahsettiği konuların bilgisiz kimselerce kolayca anlaşılamayacak nitelikte olduğunu söyler. Diogenes'e göre Platon bilgeliği zihinle kavranan şeylerin ve gerçekten varolanların bilgisi olarak, *idea* fikri ile bağlantılı bir şekilde tanımlamakta ve bu bilginin de Tanrı'ya ve bedenden ayrı olan ruha ilişkin olduğunu söylemektedir. Platon özel anlamda bilgeliği felsefe olarak adlandırır. Çünkü ona göre felsefe tanrısal bilgiğe duyulan bir arzudur. Genel anlamda her türlü deneyimi de bilgelik olarak nitelendirdiği görülebilmektedir.

Diogenes Platon'un diyaloglarında aynı sözcükleri farklı anlamlarda kullanabildiğini ifade eder. Örnek olarak yazılarında bazı yerlerde "sıradan" sözcüğünü "kötü", "önemsiz" gibi anlamlarda kullanmıştır.⁴⁵⁷ Bir anlamı ifade etmek için farklı kelimeler kullandığı yerler de olmuştur. Mesela "biçim, cins, ilkörne, ilke, neden" sözcüklerini "idea" ile eş anlamlı olarak kullanmıştır. Algılanan "şey"lerle ilgili oluştukları için bazen "varolan" ifadesini kullanırken bazen de durmadan değiştikleri için "varolmayan" ifadesini kullanmıştır. Platon "idea" için "ne hareketli ne de durağan" şeklinde bir nitelendirme yaparken, aynı şey için "hem birlik, hem de çokluk" ifadesini birçok defa kullanmıştır.⁴⁵⁸

Diogenes Platon'un söylediklerinin üç açıdan açıklanması gerektiğini söyler. Birincisi her bir sözün ne olduğunun enine boyuna açıklanması, ikincisi ne amaçla söylendiği incelenmesi, üçüncüsü ise söylenen şeylerin yerindeliğine bakılmasıdır. Diogenes Platon'un kitaplarında kullandığı bazı simgeleri ve bunların anlamlarını işaretleri vererek açıklamıştır.⁴⁵⁹

2.8.4. Görüşleri

Diogenes Platon'un, felsefesinde duyumsama öğretisini Herakleitos'tan, akılla kavrama öğretisini Pythagoras'dan, siyasi öğretisini de Sokrates'den alarak bir sentez yaptığını söyler.⁴⁶⁰ Şehrezuri de neredeyse Diogenes'le aynı cümleyi kurarak Platon'un duyulur şeyler konusunda Heraklitos, akli konularda Pisagor, yönetimle ilgili konularda ise Sokrat'a tabi olduğunu söyler.⁴⁶¹ Bu iki cümledeki benzerlik ya yararlandıkları

⁴⁵⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 156.

⁴⁵⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 157.

⁴⁵⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 157.

⁴⁶⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 134.

⁴⁶¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 322.

kaynağın aynı olduğu ya da Şehrezuri'nin Diogenes'in kitabını okuduğu noktasında bir işaret verir.

Diogenes'in bazı rivayetlerde dayanarak verdiği bilgilere göre Platon Sicilya'ya Dion'a mektup yazarak, Philolaos'tan 100 mina karşılığında Pisagor'un üç kitabını satın almasını istemiş. Onetor'un anlattığına göre ise Dionysios'tan 80 talantın üstünde para aldığı için, Platon maddi olarak iyi durumdadır. Alkimos'un eserinde söylediğine göre Platon komedya yazarı Epikharmos'un birçok eserini kopya ederek ondan büyük ölçüde yararlanmıştı. Alkimos Platon'un “duyumsanan şeyin nitelik ve nicelik bakımından hiçbir zaman aynı kalmayan, tersine durmadan akan ve değişen bir yapıda olduğu” görüşünü, Epikharmos'dan yararlanmasına örnek olarak verir.⁴⁶² Epikharmos'un buradaki görüşü kısaca hiçbir şeyin zaman içerisinde gördüğümüz şey olmamasıdır.⁴⁶³ Platon'un idea ve epistemoloji ile ilgili görüşlerine bakıldığında da aynı ifadelerle karşılaşılmaktadır.

Diogenes Alkimos'dan kaynakla Platon'un görüşlerini aktarmaya devam eder. Varlıkların bir kısmı algı yoluna bir kısmı akıl yoluyla kavranır. Platon da bu sebeple evrenin ilkelerini anlamak için öncelikle eşitlik, birlik, çokluk, büyüklük gibi kendi başına idealar ve ikinci olarak da güzel, iyi, doğru gibi kavramların ele alınması gerektiğini söyler. Alkimos burada idealarla ilgili Platon'un ve Epikharmos'un görüşlerinin benzerliğini tartışmıştır. Bu görüşlere göre ideaların hepsi sonsuz, hepsi birer kavram ve bozulmaz niteliktedir. Bu nedenle doğada idealar ilk örnekler olarak bulunur ve öteki nesneler ideaların kopyası olarak onlara benzer.⁴⁶⁴ Epikharmos nasıl biri flüt çaldığı zaman o kişi flüt çalmanın kendisi olmuyorsa yalnızca flütçü oluyorsa “iyi” kavramı içinde aynısı geçerlidir, “iyi” kendi başına bir etkinliktir ve bunu kim öğrenip bilirse kendisi de bu şekilde bir “iyi” olur. Ama iyilik yine üstün bir tümel ve insandan ayrı bir kavram olarak bozulmadan var olur.⁴⁶⁵

Platon bu noktada ideaların hareketsiz ve olduğu gibi kaldıklarını ve bunların insan zihninde anımsandığını ifade eder. Hayvanların anımsaması ise onlarda doğuştan gelen benzerlik kurma yetisi sayesinde. Bu sayede kendi benzerlerini de algırlar. Epikharmos bilgeliğin tek bir varlığa ait olmadığını, yaşayan tüm canlılarda düşüncenin var olduğunu söyler. Örnek olarak da dişi tavuğun kuluçkaya yatarak yumurtaların ruhlarının olmasını sağlamasını göstermektedir. Ona göre bu bilgeliğin nasıl meydana

⁴⁶² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 134.

⁴⁶³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 135.

⁴⁶⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 136.

⁴⁶⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 136.

geldiği ise ancak doğa tarafından bilinebilir. Diogenes'in Alkimos'dan naklettiği şekilde Platon ve Epikharmos'un görüşlerinde yukarıda belirtildiği üzere benzer noktalar bulunmaktadır.⁴⁶⁶

Diogenes Sophron'un göz ardı edilen kitaplarını ilk olarak Platon'un Atina'ya getirdiğini ve Platon'un ona uygun karakterler çizdiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁷ Diogenes eserlerinden hareketle Platon'un Atina'da siyaset konusunda bilgin bir adam olmasına rağmen siyasal yaşama girmeyi tercih etmediğini söyler. Pamphile'den kaynakla aktardığına göre Arkadyalılar ile Thebaililer, Megalopolis'i kurarken onu yasa koyucu olarak çağırmışlar ama Platon hak eşitliğinden yana olmadıklarını öğrenince oraya gitmemiştir. Aktardığı başka bir bilgide ölüm cezası istemiyle mahkemeye verilen komutan Khabrias'ın savunmasını hiçbir yurttaş üstlenmeye yanaşmazken Platon bu savunmayı cesaretle yapmıştır.⁴⁶⁸

Tarihte bazı sözlerin ilk kim tarafından söylendiği veya bazı fiillerin ilk kim tarafından gerçekleştirildiği her zaman önemli olmuştur. Diogenes bazı konularda Platon'un gerçekleştirmiş olduğu ilkleri sıralamıştır. Favorinus'un verdiği bilgiye göre sorulu tartışma biçimini ilk olarak Platon yöntem olarak kullanmıştır. Çözümlemeli araştırma yöntemini Thasoslu Laodamas'a ilk olarak öğreten de Platon'dur. Felsefede antipod, öge, diyalektik, nitelik, çarpanlara eşit olmayan sayı, belirli sınırlar içinde kalan düzlem ve tanrının öngörüsü kavramları ilk defa Platon tarafından kullanılmıştır.⁴⁶⁹ Filozofların içinde yine ilk kez o Kephalos'un oğlu Lysias'ın konuşmasını *Plaidros*'ta⁴⁷⁰ her sözünü bir bir ele alarak eleştirmiş ve ilk kez o gramerin önemi üzerinde durmuştur. Övgüye değer, akılcı, yararlı ve uygun olanı içeren "güzel" kavramını ilk olarak Platon ortaya koymuştur. Terimlerin doğruluğunu tartışma konusu yapmış ve doğru soru sorma ve yanıt verme bilgisini de ilk defa o keşfetmiştir. Kendinden önceki hemen bütün filozoflara ilk karşı çıkan da o olmuş lakin bunlar içerisinde Demokritos'u anmaması dikkat çekmiştir.⁴⁷¹

Diogenes Platon'un düşüncelerini şu şekilde açıklar; ona göre ruh ölümsüz ve bedenden bedene geçer. Platon'a göre

Ruhun ilkesi aritmetik, beden ilkesi ise geometridir. Ruh kendi kendine devinir ve akıllı bölümü başta, yiğitlikle ilgili bölümü yürekte, istekle ilgili bölümü ise göbek ve karaciğerde olmak üzere üç bölümlüdür. Ruh bedeni ortasından bütünüyle çepeçevre

⁴⁶⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 137.

⁴⁶⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 139.

⁴⁶⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 140.

⁴⁶⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 140.

⁴⁷⁰ Platon'un bir eseri.

⁴⁷¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 141.

sarar ve birtakım öğelerden oluşur. Bedende ruhun oluşturduğu çemberler ve bunların hareketleri vardır. Bu hareketlerle veya çemberlerin bölünmesi ile ruh varlıkları tanır, sanı ve bilgi oluşur. Ruhun devinimi, evrenin devinimi ve gezegenlerin dönüşü aynı şekildedir.⁴⁷²

Diogenes'in anlatımıyla Platon'a göre Tanrı ve madde olmak üzere iki ilke vardır. Platon Tanrı'yı "akıl" ve "neden" olarak da isimlendirmiştir. Ona göre;

Madde biçimsiz ve sonsuzdur. Madde öncesinde düzensiz devinirken Tanrı onu bir yerde toplamış, madde "ateş, su, hava ve toprak" olmak üzere dört öğeye dönüşmüş, bunlardan evren ve evrendeki varlıklar oluşmuştur. Bunların içinde bir tek toprak değişken değildir.⁴⁷³ Çünkü toprak dışındaki öğeleri oluşturan biçimler eş türden olup torağın biçimleri kendine özgüdür. Bu sebeple ne toprak diğer öğelere ne de diğer öğeler toprağa dönüşür.⁴⁷⁴

Şehrezuri Aristo, Timaios ve Theophrastus'dan nakille Platon'un alemin ezeli, zatıyla zorunlu ve külli sebeplerin sıfatına dair bütün bilgileri bilen bir yaratıcısı olduğunu ortaya koyduğunu söyler. Şehrezuri Platon'un "misali", "heyula" ve "unsur" olarak isimlendirdiğini bildirir. Burada Şehrezuri'nin "misal" kavramıyla ifade etmek istediği şey "idea" kavramıdır.⁴⁷⁵

Şehrezuri Platon'un idea fikrini şu şekilde açıklar;

Öncelikle "İlk akıl" yarattı, "ilk aklın" aracılığıyla, tıpkı aynadan suretin yansıması gibi akıldan doğan "külli nefsi" yarattı, sonra bu ikisinin aracılığıyla unsuru yarattı. Duyusal suretlerin konusu olan heyula bu unsurdan başkadır. Sonra ilkelerin içine zamanı yani dehri dâhil etti. Duyulur âlemdeki her bir mevcudun akli âlemde müşahhas olmayan mevcut bir misali olduğunu ispat etti. Dolayısıyla ilk ilkeler, idealar basit, şahıslar ise bileşiktir. Dolayısıyla duyulur âlemdeki insan, makul basit insanın tikelidir. Aynı şekilde bu âlemdeki bütün canlı cansız varlıkların her bir türü bu akıl âlemindeki mevcutların bir eseridir.⁴⁷⁶

Şehrezuri bu konuyu açıklamaya şöyle devam eder;

İnsani akıl bu yüce âlemde olunca akıl elemindeki ideasına küllisiyle mutabık olan, duyulur âlemdeki mevcudatına tikelliği ile mutabık olan maddeden soyutlanmış makul bir idea idrak eder. Eğer böyle olmasaydı aklın idrak ettiği şey hariçtekine mutabık olmazdı.⁴⁷⁷

Böylelikle Platon'a göre duyulur suretler ancak katılmak istedikleri akli suretleri olduğu sürece devam eder. Duyular ile farkına vardığımız duyulurların sınırlı olduklarını gördüğümüz zaman, böyle olmayan akılla akledilen sınırsız, zaman ve

⁴⁷² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 158.

⁴⁷³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 158.

⁴⁷⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 159.

⁴⁷⁵ Şehrezuri, *Nüzhütü'l Ervah*, 318.

⁴⁷⁶ Şehrezuri, *Nüzhütü'l Ervah*, 318.

⁴⁷⁷ Şehrezuri, *Nüzhütü'l Ervah*, 318.

mekanla kuşatılmamış olan makullerin yani akli ideaların da olduğunun bilinmesi gerekir.⁴⁷⁸

Şehrezuri Aristoteles'in aynı düşüncede olmadığını, ona göre "idea"nın akılda bir anlam olduğunu, dışta bulunmayan bir şey olduğunu söyler. Çünkü Aristo'ya göre kendinde bir olan bir şey, birden çok şeye mutabık olamaz. Platon'a göre ise akıldaki anlamın yani akli ideaların dışta mutabık olduğu bir şey olması gerekir. Onların bulundukları yer idealar alemidir. Bu idealar Platon'a göre duyulur mevcudatın ilkeleridir. Duyulur varlıklar ondan başlar ve ona dönerler. Bu sebeple Platon aklın önceden var olması gibi insan nefislerinin de bedenden önce var olduklarını belirtir. Platon böylece akıl ve nefsin her ikisini mücerret suret olarak kabul eder. Şehrezuri Aristo'nun bu konuda Platon'a katılmadığını belirtir.⁴⁷⁹

Şehrezuri'ye göre Sokrates gibi Platon da hikmeti Pisagor'dan almıştır. Platon, Sokrates'in ölümünden sonra hikmeti açıklayıp meşhur olmuş ve felsefenin bütün ilimlerini kuşatmıştır. Şehrezuri Platon'un hikmetin bütün alanlarında kitaplar telif ettiğini, kitaplarında sembol ve kapalılığı esas aldığını, çok sayıda öğrenci yetiştirdiğini söyler. Şehrezuri Platon ve öğrencilerinin yürüyerek öğretim yapması sebebiyle Meşşailer diye isimlendirildiğini aktarır. Şehrezuri'ye göre Platon eğitim işini ömrünün sonunda arkadaşlarına bırakmış, insanlardan uzaklaşarak yüce Rabbe ibadetle meşgul olmuştur.⁴⁸⁰

Diogenes'in anlatımında Platon'a göre tek evren vardır ve Tanrı bu evrenin algılanır olmasını sağlamıştır. Ona göre evren, canlının cansızdan üstün olması sebebiyle canlıdır lakin sonsuz değildir. Evren kusursuz olması ve bozulmaması için ateş, su, hava ve topraktan oluşmuştur. Tüm bu oluşun nedeni Tanrı'dır. "Oluşmuş en güzel şeyin nedeni zihinsel şeylerin en iyisidir." mantığıyla göğün oluşturucusu da Tanrı'dır. Platon'a göre gök en güzel haliyle en iyi olan Tanrı'ya benzer.⁴⁸¹

Diogenes Platon'un zamana dair görüşlerinden bahseder. Platon zamanın sonsuzluğun imgesi olarak oluştuğu düşüncesindedir. Zaman göğün dönüşüyle oluşur ve gece, gündüz, ay ve bu türden herşey zamanın parçalarıdır. Zamanın oluşturulması için güneş, ay ve gezegenler oluşmuştur. Platon'a göre Tanrı mevsimlerin sayısının belli olması ve canlıların bu sayıya katılması için güneşin ışığını yakmıştır.⁴⁸²

⁴⁷⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 320.

⁴⁷⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 320.

⁴⁸⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 320.

⁴⁸¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 159.

⁴⁸² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 160.

Platon'a göre dünyanın hemen üstündeki çemberde ay, bunun üzerinde ki yakın olan çemberde güneş ve bunun yukarısındaki çemberlerde de gezegenler bulunmaktadır. Oluşmuş evrenin kusursuz olması için öteki canlıların doğası da oluşmuştur. Tanrılar'ın özünde çoğunlukla ateş vardır.⁴⁸³ Diogenes Platon düşüncesinde başlangıçta her şeyin oluşmasını sağlayan bir Tanrı ve ondan sonra gelen birçok Tanrı'nın varlığından bahseder. Buna göre yer gökyüzündeki Tanrılar içinde en yaşlısı olup, geceyi ve gündüzü oluşturacak bir eserdir.⁴⁸⁴

Platon'a göre "şey"leri oluşturan "akıl" ve "zorunlu neden" olmak üzere iki neden vardır.⁴⁸⁵ Bunların ilk örneği Tanrı ve maddedir. Madde ilk etapta içermeye uygun başka nesneler gibi zorunlu olarak biçimden yoksundur. Madde ideaları bir şekilde içine alıp varlıkları oluşturur. Gücü eşit olmadığı için devinir, devinirken kendinden doğanları da devinim içine sokar. Bunlar önceleri akıl dışı ve düzensiz devinirken Tanrı evreni oluşturmaya başlayınca onlara düzenli bir devinim kazandırmıştır.⁴⁸⁶ Diogenes'in anlatımıyla Platon'a göre Tanrı'nın ve ruhun cismi olmayıp bu nedenle bozulmaz ve etkilenmezdirler. Platon ideaları doğası gereği nasılsa öyle kurulmuş olan nedenler ve ilkeler olarak temel almıştır.⁴⁸⁷

Diogenes Platon'un ahlakla ilgili görüşlerini ise şu şekilde aktarır. Platon'a göre erek Tanrı'ya benzemektir. Mutluluk için erdem yeterli olsa da güç, sağlık, duyarlılık gibi bedensel ayrıcalıklarla birlikte zenginlik, soyluluk, ün gibi dış etkenlere de gerek vardır. Ama bilge bunlar olmasa da mutluluğa ulaşabilmektedir. Bilge siyasal yaşama katılır, evlenir ve yürürlükteki yasaları çiğnemez, gerektiğinde yasalar çıkartır.⁴⁸⁸

Diogenes'e göre Platon Tanrılar'ın insan işlerini gözlediklerine ve daimonların varlığına inanmıştır.⁴⁸⁹ Kötülerin ölümden sonra da acı çekmemeleri için adaleti, Tanrı yasası olarak, insanları doğru davranmaya yönlendirecek bir güç olarak ele almıştır.⁴⁹⁰

Diogenes Aristoteles'den Platon hakkında bazı bilgiler aktarır. Aristoteles Platon'a göre iyilerin bir bölümünün ruhta, bir bölümünün bedende, bir bölümünün de dışarda olduğunu bildirir. Buna göre doğruluk, yiğitlik gibi şeyler ruhta; güzellik, zindelik gibi şeyler bedende; insanın dostları ve zenginlik ise dış iyilerdendir.⁴⁹¹

⁴⁸³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 160.

⁴⁸⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 160.

⁴⁸⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 160.

⁴⁸⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 161.

⁴⁸⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 161.

⁴⁸⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 161.

⁴⁸⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 161.

⁴⁹⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 162.

⁴⁹¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 162.

Diogenes Platon'un yapmış olduğu bazı tasniflere de yer vermiştir. Platon'a göre yönetim biçimi ise demokrasi, aristokrasi, oligarşi, karallık ve tiranlık olmak üzere beş türdür.⁴⁹² Bilginin de uygulamalı, yaratıcı ve kuramsal olmak üzere üç türünün olduğunu söyler. Ev ve gemi yapımı yaratıcı bilgi; devlet yönetme, flüt çalma uygulamalı bilgi⁴⁹³ geometri, yıldızbilim ise kuramsal bilgiye örnektir. Yasalar da yazılı ve yazılı olmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Kentlerde halkı yöneten yasalar yazılı yasalar iken, geleneklerden doğan yasalar ise yazılı olmayan yasalardır. Siyasal, söylev sanatı, özel konuşma, diyalektik konuşma ve teknik konuşma olmak üzere konuşmanın da beş türü bulunur.⁴⁹⁴ Ruhun da akıllı, istek duyan ve kızgın olmak üzere üç bölümü vardır. Erdem de Platon'da sağgörü, adalet, yiğitlik, ölçülülük olmak üzere dört türdür.⁴⁹⁵ Egemenliği de yasal, doğal, alışkanlığa dayalı, soya dayalı ve zorbalığa dayalı olmak üzere beş bölüme ayırır.⁴⁹⁶ Mutluluğu da sağduyu, güçlü duyarlılık ve beden sağlığı, yapılan işlerde başarı, insanlar arasında dini duyurma, para ve yaşam için gerekli şeyler konusunda refah olarak dört bölüme ayırmıştır. Platon bunlar kimde bulunursa o kişinin tam anlamıyla mutlu olacağını söyler.⁴⁹⁷ Varlıkların bir kısmı akılsızlık, haksızlık gibi kötü, bir kısmı bunların karşıtları gibi iyi, bir kısmı da oturmak, yemek yemek gibi ne iyi ne de kötüdür. Platon'a göre iyi toplum düzeni ise güçlü yasaların varlığı ile, var olan yasalara uyulması ile ve iyi töre ve alışkanlıklarla yönetilen olmak üzere üç türdür.⁴⁹⁸ Sesleri canlı ve cansız olarak, varlıkları da ayrışabilir ve ayrışamaz nitelikli olanlar olarak ikiye ayırmıştır. Ayrışamaz varlıklar birlik, nokta gibi bölünmeyen, ayrışabilir varlıklar ise hece, hayvanlar ve altın gibi bileşik varlıklardır. Varlıkların bir kısmı kendi başına iken bir kısmı da görelidir. Kendi başına olanlar insan, at gibi açıklama gerektirmeyen şeylerdir. Göreli olanlar ise başka bir şeye göre ölçülür. Bir şeyin başkasından büyük veya küçük olması gibi.⁴⁹⁹

Görüldüğü üzere Diogenes filozof hakkında yazılmış veya filozofun kendi yazılarına yer vererek döneme ve karakterlere ışık tutmaktadır. Ayrıca zengin bir kaynakça ile filozof hakkında verilen bilgileri detaylıca sıralama yolunu tercih ederken, Şehrezuri kaynak göstermeden daha genel bilgilerle filozofu tanıtmaya çalışmaktadır. Diogenes Şehrezuri'ye nazaran Platon'un hem görüşleri hem de hayatı hakkında daha

⁴⁹² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 162.

⁴⁹³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 163.

⁴⁹⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 164.

⁴⁹⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 165.

⁴⁹⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 166.

⁴⁹⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 168.

⁴⁹⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 169.

⁴⁹⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 171.

yoğun şekilde bilgiler aktarmıştır. Diogenes Platon'un özellikle eserleri ve öğrencilerini oldukça ayrıntılı biçimde ele almış ve değerlendirmiştir.

Platon'un hayatına dair bazı kesitlerde iki eserin ortak bilgiler verdiği görülmektedir. Örnek olması bakımından Platon'un Sokrates'e tabi olması ve Platon'un tiran Dionysios'la yaşadığı sorunlar iki eserde benzer şekilde işlenmiştir. Platon'un görüşleri noktasında Şehrezuri'nin özellikle "idea" teorisi üzerinde durduğu görülürken, Şehrezuri, Platon'u bir yaratıcı fikri ile buluşturmayı da ihmal etmemiştir. Şehrezuri Platon'u Pisagor'la ilişkilendirmiş, onun felsefenin bütün ilimlerini kuşattığını söylemiştir. Diogenes Platon'un görüşlerini genel olarak Alkimos'tan kaynakla şekillendirmiş, görüşleri noktasında Platon'un yapmış olduğu tasniflere geniş bir alan açmıştır.

2.9. ARİSTOTELES

2.9.1. Ailesi ve Hayatı

Şehrezuri Aristoteles için ayırdığı bölümün başında Aristoteles hakkında islam filozoflarından Farabi ve Siczi'nin övgülerini aktarır.⁵⁰⁰ Şehrezuri Aristoteles'in isminin “konuştuğun güzellik”⁵⁰¹, Yunan dilinde ise “kemale ermiş kişi”⁵⁰² anlamına geldiğine, Latince ve Arapça'da telaffuz ediliş şekline dair bazı bilgiler vermiştir. Yunanlılar nezdinde Aristo'nun ilk muallim olarak görüldüğünü, onu bu üne kavuşturan sebebin ise mantık alanındaki başarısı olduğunu dile getirir. Ona göre Aristo, mantık ilmini doğruyu tespit etme noktasında sağlam temellerle tesis etmiştir.⁵⁰³ Şehrezuri Aristo'nun görüşlerinin kendisinden sonra eserlerine şerhler yazan Themistius, Porphyrios, İskender el-Afrodisi, Basileios gibi şarihler sayesinde yayıldığını söyler.⁵⁰⁴

Diogenes'in verdiği bilgilerde Satageira doğumlu olan Aristoteles'in babası Nikomakhos annesi ise Phaistis'tir.⁵⁰⁵ Şehrezuri de anne babasının isimleri ve doğduğu yer konusunda Diogenes'le hemfikirdir. Şehrezuri babasının ismi olan Nikomakhos kelimesinin “karşı konulmaz savaşçı” anlamına geldiğini ve onun İskender'in babası III. Philip'in babası Amyntas'ın özel doktorluğunu yapan tıp ilminde uzman bir insan olduğunu dile getirmiştir. Aristo'nun hem babasının hem de annesinin soyunun eski Yunan'da şerefli bir soy olan Asklepios'a kadar uzandığını söyler.⁵⁰⁶ Diogenes de Aristo'nun babası hakkında benzer bilgileri verir. Hermippos'tan nakille aktardığına göre Aristo'nun babası Nikomakhos, Asklepiosoglu Makhaon'un oğlu olan Nikomakhos'un soyundandır.⁵⁰⁷ Şehrezuri Aristo'nun doğum yeri olan Stageria'nın Trakya bölgesindeki Makedon Khalkis isimli ülkenin bir şehri olduğunu paylaşmıştır.⁵⁰⁸

Diogenes doğum tarihi, yaşadığı döneme ve ölüm tarihine ilişkin bazı bilgiler aktarmıştır. Apollodoros'tan nakille Aristo 99. Olimpiyat'ın birinci yılında doğmuş, 17 yaşında Platon'un öğrencisi olmuş ve onun yanında 20 yıl kalmıştır.⁵⁰⁹ Günümüzde de Aristo'nun MÖ 367 yılında 17 yaşında iken Platon'un Akademi'sine girdiği ve burada

⁵⁰⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 348.

⁵⁰¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 348.

⁵⁰² Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 350.

⁵⁰³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 348.

⁵⁰⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 348.

⁵⁰⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 205.

⁵⁰⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 350.

⁵⁰⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 205.

⁵⁰⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 350.

⁵⁰⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 209.

20 yıl kaldığı, ama bu dönemin dokuz yılının Platon'un Sicilya seyahatlerine denk geldiği, yani Aristo'nun Platon tedrisatında 11 yıl kadar eğitim gördüğü kabul edilir.⁵¹⁰ Diogenes'in verdiği bilgilerde Aristo 108. Olimpiyat'ın birinci yılında Platon'un ölümüyle Hermias'ın yanına gitmiş ve onunla üç yıl kalmıştır. Aynı olimpiyatın dördüncü yılında ise Mytilen'e gitmiştir. 109. Olimpiyat'ın ikinci yılında İskender 15 yaşlarındayken Philippos'un sarayına giden Aristo, 111. Olimpiyat'ın ikinci yılında Atina'ya dönmüş, burada 13 Yıl Lykeidon'da ders verdikten sonra 114. Olimpiyatın üçüncü yılında Khalkis'e gitmiş ve burada ölmüştür.⁵¹¹

Günümüzde ise Platon'un ölümü sonrası kurumun başına Speusippos'un geçirilmesinden sonra Hermeias'ın daveti üzerine Mysia'ya gittiği ve burada üç yıl kaldıktan sonra MÖ 344-342 yılları arasında iki yıl Midilli'ye yakın bir ada olan Mitylene'de dostu Theophrastos'un yardımıyla bilimsel çalışmaları için malzeme topladığı kabul edilir. MÖ 342 yılında okulunu açmak üzere Atina'ya döndüğü ama Makedonya kralı Philippos'un onu 13 yaşındaki oğlu İskender'e eğitim vermek üzere saraya çağırdığı kaydedilir. Burada yedi yıl İskender'in hocalığını yapan Aristo'nun, Homeros'un eserlerini okuttuğu, siyaset felsefesi, hükümdarın görevleri ve yönetim sanatı üzerine dersler verdiği sanılır. Aristo'nun tavsiyelerine uymadığı için İskender'le Aristo arasında hiçbir zaman dostluk kurulamadığı kabul edilir.⁵¹² İskender'in doğuya sefere çıkmasıyla birlikte Aristo'nun Atina'ya dönerek, MÖ 335 yılında Lykeum'da Lise adıyla bilinen ikinci büyük eğitim kurumunun kurulduğu kabul edilmiştir.⁵¹³

Şehrezuri'nin anlatımında ise babası Aristo'yu filozoflar beldesi olarak bilinen Atina'daki Lykeion bölgesine götürmüş, orada eğitim görmesi için Aristo'yu belagatçiler, şairler ve gramerciler grubuna dâhil etmiştir. Şehrezuri Aristoteles'in burada dokuz yıl “okyanus” olarak nitelenen dilbilim alanında eğitim gördüğünü söyler.⁵¹⁴ Ayrıca Prodikos ve Protagoras'ın da içinde bulunduğu bir grup düşünürün dilbilim ilmini küçümsediklerini, şairleri yalancılıkla itham ettiklerini, hikmet alanında bu ilimle uğraşanlara ihtiyaç olmadığına dair eleştirel bir tutumun mevcudiyetinden bahseder. Aristoteles bu gruba karşı gramer, belagat ve şiirle uğraşanları savunmuş, felsefenin dilbilime muhtaç olduğunu, mantık-konuşmanın bütün ilimler için bir araç olduğunu söylemiştir. Aristo'ya göre insana hayvan karşısında üstünlük kazandıran şey

⁵¹⁰ Cevizci, *İlk Çağ*, 308.

⁵¹¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 209.

⁵¹² Cevizci, *İlk Çağ*, 309.

⁵¹³ Cevizci, *İlk Çağ*, 310.

⁵¹⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 350.

mantık/konuşma yetisi olmuştur. Felsefenin en değerli şey olduğuna dikkat çekerek onun fasih bir şekilde ifade ediliş biçiminin de önemli bir husus olduğunu söylemiştir.⁵¹⁵

Aristo mantığı sadece metafizikten değil, psikoloji ve dilbilimden de ayırmıştır. “*Analitik*” adını verdiği mantığında nasıl düşündüğümüzle değil, doğru düşünmenin geçerli kurallarıyla ilgilenmiştir. Dilin yapısı yerine, dilsel ifadelerin mantıksal formuyla meşgul olmuştur. Aristo’nun mantığı formel bir mantıktır. Aristo’yu aslında mantığın kurucusu yapan şey düşünce biçimlerini içeriğinden yalıtılmış vaziyette özel bir bilimin konusu olarak ele alan ilk kişi olmasıdır.⁵¹⁶ Dilbilim alanında Aristo bir sözcüğün onunla ifade edilmek istenen gerçeklikle ilişkilendirilmediği sürece doğru kullanılmış olmayacağını söyleyerek kategoriler öğretisinde dilbilimin önemini ve kurallarını anlatmıştır.⁵¹⁷ Şehrezuri Aristo’nun şiir, gramer ve belâğat ilimlerinde yetkinliğe ulaşmasıyla birlikte eğitim hayatına ahlak, siyaset, fizik, matematik ve metafizik bilimlerinde devam ettiği bilgisini vermiştir.⁵¹⁸

Diogenes Atinalı Timotheos’tan nakille fiziksel özelliklerine dair bazı detaylardan bahsetmiştir. “Leylek bacaklı, gözlerinin küçük, giyimi, yüzükleri ve traşıyla dikkat çeken” bir görüntüsü olduğunu söyler.⁵¹⁹ Şehrezuri de fiziksel özelliklerine ve kişiliğine dair bazı detaylar vermiştir. “Aristo büyük küçük herkese karşı kibar ve mutevazi bir insandı. Aristo saçları beyaz ve biraz dökülmüş, uzun boylu, kemikli, küçük gözlü, gür sakallı, kemer burunlu, ağzı küçük ve geniş omuzluydu.” Şehrezuri’ye göre Aristo hayatının hiçbir kademesinde aşırı uçlarda duran bir insan olmamıştır. Tek başınayken hızlı öğrencileri ile birlikte iken yavaş yürümüş, daima kitaplarla meşgul olmuş, dinlenmek için kendine fazla vakit ayırmamıştır. Soru sorulduğunda biraz bekler sonra kısa şekilde cevap verirmiş. Gündüz vakitleri kırlar ve nehir kıyılarında dolaşmayı, şarkı dinlemeyi ve cedel yapılan ortamları severmiş. Elinde her zaman yıldızlar ve sanatla ilgili bir alet bulunurmuş.⁵²⁰

Diogenes’in aynı kaynaktan aktardığına göre Aristo’nun cariyesi Herpyllis’ten Nikomakhos adında bir oğlu olmuştur. Platon daha hayatta iken Aristo’nun Platon’un okulundan ayrılmış bu sebeple Platon “Kendisini doğuran tayların anasını tekmelediği

⁵¹⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 352.

⁵¹⁶ Cevizci, *İlk Çağ*, 317.

⁵¹⁷ Cevizci, *İlk Çağ*, 318.

⁵¹⁸ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 352.

⁵¹⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 205.

⁵²⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 358.

gibi Aristo'nun da kendisine tekme vurduğunu" söylemiştir.⁵²¹ Ama bunun yanında Diogenes Aristo'nun Platon'un en has öğrencisi olduğunu belirtir.⁵²² Şehrezuri'de Aristo'nun Platon'dan ayrılmasıyla ilgili Diogenes'deki ifadelerle çelişen bilgiler bulunmaktadır. Şehrezuri'de Aristo, Platon ölünce Atarneus'un görevli valisi Hermias'ın yanına gitmiş, bu vali ölünce Atina'ya dönmüş ama Makedonya kralı Philip'in daveti üzerine tekrar Makedonya'ya gitmiş, İskender'e Asya seferine çıkışına kadar felsefe hocalığı yapmıştır. İskender'in sefere çıkışıyla yerine Kallistenes'i bırakarak Atina'ya geri dönmüştür. Atina'daki Lyceios adında bir yere giderek Meşşailer'e ait felsefenin öğretilmesi için orada okul kurmuş, 10 yıl boyunca burada felsefe öğretmiştir.⁵²³ Yani hayatta iken Aristo'nun Platon'dan ayrıldığına dair bir bilgiye Şehrezuri'de ulaşılmaz.

Diogenes'in Hermippos'tan nakille verdiği bilgilerde Aristo, Atina adına Philippos'a elçi olarak gidince Akademia'da okul başkanı Ksenokrates olmuş. Aristoteles döndüğünde bu durumu görünce Lykeion'da öğrencileriyle birlikte yağlanma zamanına kadar bir aşağı bir yukarı gezinerek felsefe yapmayı tercih etmiş. Diognes Aristo'ya "*Peripatosçu*" namının bu olay nedeniyle verildiğini aktarır. Diogenes ancak bu lakabın verilmesiyle ilgili başka rivayetlerin de bulunduğunu söyler. Hastalıktan yeni kalkmış olan İskender'e, gezip dolaşırken eşlik ederek bazı konular üzerinde konuşması sebebiyle de bu lakabı aldığı iddia edilmektedir. Diogenes Aristo'nun, okulunun zamanla kalabalıklaşması sebebiyle ayakta gezinerek ders verme şekline ara verdiğini ve oturarak ders vermeye başladığını söyler.⁵²⁴ Şehrezuri'de bu konuyla alakalı bilgilerde de bazı uyumsuzluklar bulunmaktadır. Şehrezuri yürüyerek ders verme geleneğini Platon'a atfeder. Platon yürüyerek yapılan eğitimde hem nefsin hem de bedenin bir arada eğitilmesinin mümkün olduğunu ve bu sebeple yürüyerek derslerin yapılmasını tavsiye etmiştir.⁵²⁵ Platon sonrasında ise Aristo ve Ksenokrates yürüyüş halinde öğrencilere ders verme geleneğini devam ettirmişlerdir. Bu sebeple onlar ve onlara tabi olanlar peripatetikler (meşşailer) olarak adlandırılmışlardır.⁵²⁶

Diogenes'in Aristo'nun akademiadan ayrılışı ile alakalı ifadelerinde yer alan Ksenokrates'le arasında yaşanan bir sorunun varlığına Şehrezuri'de ulaşılmamaktadır. Şehrezuri Aristo'nun kendi tercihi olarak Akademia'dan ayrıldığını ve Lyceios'da okul

⁵²¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 205.

⁵²² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 205.

⁵²³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 354.

⁵²⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 206.

⁵²⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 352.

⁵²⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 354.

kurduğunu, Ksenokrates'in Platon'un öğretisini öğretmek üzere akademiada devam ettiğini söyler. Aristo'nun felsefesinin ise bu dönemde "hakikatın bulunması ve hakikatın dinlenmesi ilmi" olarak isimlendirildiğini söyler.⁵²⁷

Günümüz felsefe tarihi kaynakları da bu tartışmada Şehrezuri'nin verdiği bilgiyi teyit eder nitelikte olup Aristo'nun Akademi'den ayrılışının Platon'un ölümü sonrasında oluşan "felsefeyi matematikselleştirme" eğilimi gibi Aristo'nun görüşlerine uymayan fikir ayrılıkları sebebiyle olduğu söylenmektedir.⁵²⁸

Diogenes Aristoteles'in eğitimdeki metoduyla ilgili de bazı bilgiler verir. Aristoteles öğrencilerini bir yandan belli bir konu üzerinde çalıştırırken diğer yandan da onlara söz söyleme sanatında eğitim vermiştir.⁵²⁹

Diogenes Aristoteles'in yukarıda geçtiği üzere bir dönem Atarneus tiranı Hermias'ın yanına gittiğini söyler. Hermias'ın kızı veya yeğenini Aristoteles'e vererek akrabalık kurduğuna dair iddialardan söz eder. Magnesialı Demetrios'un da bu iddiayı eserinde desteklediğini söyler. Aristippos'un bir eserinden kaynakla ise Aristo'nun, Hermias'ın bir cariyesine ilgi duyduğunu ve onun izniyle bu cariyeyle evlendiğini, bu kadın için Aristo'nun kurban kestiği iddialarını dile getirmiştir.⁵³⁰ Şehrezuri Aristo'nun yukarıda geçen şekilde Hermias'ın yanına gittiğini teyit eder ama burada özel hayatıyla alakalı anlatılanlar dair bir bilgi sunmaz.⁵³¹

Diogenes'e göre Atarneus'dan sonra Makedonya'ya giden Aristo İskender'in hocası olmuş, Philippos'un tahrip ettiği ülkesini onarması talebinde bulunmuş ve kabul görmüştür. İskender'in yanında bir zaman kaldıktan sonra yerine akrabası Olynthoslu Kallisthenes'i tavsiye ederek oradan ayrılmış. Aristo Kallisthenes'e kralla olan diyaloglarına dikkat etmesi konusunda uyarılarda bulunmuş. Lakin bu uyarıları dikkate almayan Kallisthenes kral tarafından kendisine yapılan bir suikaste karıştığı şüphesiyle cezalandırılmıştır.⁵³²

Aristo bu olay neticesinde Kallisthenes'i kendisi ile tanıştırmayı sebebiyle İskender'in gözünden düşmüş, bu sebeple İskender Aristo'ya tepki olarak Anaksimenes'i yüceltmış, Ksenokrates'e de hediyeler göndermiştir.⁵³³ Şehrezuri'nin Aristo'nun Makedonya'ya gidişiyle alakalı verdiği bilgiler Diogenes'le büyük ölçüde

⁵²⁷ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 354.

⁵²⁸ Cevizci, *İlk Çağ*, 308.

⁵²⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 206.

⁵³⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 206.

⁵³¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 354.

⁵³² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 207.

⁵³³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 209

örtüşürken bazı farklılıklar vardır. Şehrezuri Aristo'nun Makedonya'ya gidişinin Philip'in bir elçi vasıtasıyla daveti sonucunda gerçekleştiğini söyler. Aristo İskender'e sefere çıkışına kadar hocalık yapmış, sonrasında yerine Kallisthenes'i bırakmıştır. Lakin ne Kallisthenes'in daha sonra kralla yaşadığı sorun ve cezalandırılmasına ne de bu sebeple İskender'in Aristo'ya almış olduğu tavıra dair bir bilgiye Şehrezuri'de ulaşılammamaktadır.⁵³⁴

Şehrezuri bir başka yerde Aristo'nun İskenderin Asya'ya düzenlediği seferler sırasında insanlardan uzaklaşarak, krallara hizmeti bırakarak, halkın yararına hizmetlerde bulunmaya kendini adanmış olduğunu yazmıştır. Bu hedef doğrultusunda Stageria şehrinin yapısını yenilemiş ve hukuk kuralları oluşturmuştur.⁵³⁵ Yaptığı bu çalışmalarla Stageria halkı nezdinde büyük saygınlık elde etmiştir. Aristo öldükten sonra halk kemiklerini “*Aristotelesi*” adını verdikleri yere defnetmiştir.⁵³⁶ Önemli işlerini görüşmek, felsefede çözemedikleri konuları uzun uzun tartışmak için burada toplanmışlardır. Burada düşüncelerinin berraklaştığı, zihinlerinin keskinleştiğine dair inançları vardır.⁵³⁷ Bu bilgilere ne Diogenes'de ne de güncel kaynaklarda yer verilmemiştir.

Diogenes'in verdiği bir bilgide Aristo Makedonya'dan arıldıktan sonra Atina'ya dönmüş ve okulunda 13 yıl başkanlık yaptıktan sonra Hermias'a ilahi yazdığı iddiası sebebiyle dinsizlikle suçlanarak mahkemeye verilmiş sonrasında ise Khalkis'e kaçmıştır. Dinsizlikle suçlanmasına Delphoi'deki heykele yazdığı şu epigramın sebep olduğu da iddialar arasındadır.⁵³⁸ “Dinsizlik edip mutlu Tanrıların kutsal yasasını çiğneyerek öldürdü onu Perslerin okçu kralı: Kanlı dövüşte mızrağı ile apaçık üstün gelerek değil, ama onun bir düzenbaza güvenmesinden yararlanarak.”⁵³⁹ Diogenes Favorinus'dan kaynakla Aristo'nun ilk defa bu duruşmada kendi savunması için bir savunma hazırladığını söyler.⁵⁴⁰

⁵³⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 354

⁵³⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 354.

⁵³⁶ Şehrezuri'nin burada vemiş olduğu bilgi güncel arkeolojik araştırmalar açısından değerli bir bilgidir. Hayatının büyük bölümünü ünlü filozofların mezarını aramaya adanmış arkeolog Kostas Sismanidis, 20 yıl süren araştırmaları sonucunda, Aristo'nun mezarının Halkidiki Yarımadası'nda bulunan Stagira'daki antik kentin batısında bulunan kemerli yapıda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bilginin Diogenes'in eserinde değil de Şehrezuri'nin eserinde bulunması Şehrezuri'nin felsefe tarihçiliği anlamında önemine dair bir ispattır. (Mehmet Hatipoğlu, *Aristoteles'in Mezarı Bulundu*, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/aristotelesin-mezari-bulundu/579221>)

⁵³⁷ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 356.

⁵³⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 207.

⁵³⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 207-208.

⁵⁴⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 208.

Aristo'nun dinsizlikle suçlanması hadisesi Şehrezuri'de farklı şekilde anlatılmaktadır. Atina'da Eurumedon adında bir kâhin, kin ve hasedinden dolayı Aristo'nun görüşlerine karşı çıkararak hakkında asılsız iddialar ileri sürmüştür. O dönemde kutsal kabul edilen putlara saygı göstermediğini iddia etmiştir. Aristo ise Sokrat'ın başına gelenlerin kendi başına geleceği endişesiyle Atina'dan kaçarak Khalkis'e yerleşmiştir. Şehrezuri Aristo'nun bu bölgeyi Eğriboz denizinin gel-git hareketlerini incelemek ve bu konuda bir kitap yazmak amacıyla tercih ettiğini ve 68 yaşındayken burada öldüğünü söyler.⁵⁴¹

Günümüz eserlerinde mahkeme süreci ve sebepleri farklı açıdan ele alınmıştır. İskender'in ölümüyle birlikte Makedonya'ya duyulan nefretin yeniden ortaya çıkması sonucunda İskender'in hocalığını yapmış olan Aristo da bu tepkilerden nasibini almıştır. Aristo dinsizlik iddiasıyla mahkemeye verilmiş, ama Sokrates'in durumuna düşmemek "felsefeye karşı ikinci bir cinayet işlemelerine engel olmak" amacıyla MÖ 322 yılında Atina'dan kaçarak Khalkis'e sığınmış, yaşadığı olayların etkisi ve bir süredir devam eden hastalığı sebebiyle burada vefat etmiştir.⁵⁴²

Diogenes Aristo'nun ölümüne dair Şehrezuri ile çelişen Eumelos'un verdiği bir bilgiyi paylaşmıştır. Eumelos'a göre Aristo Platon ile 30 yaşında karşılaşmış, Khalkis'te boğanotu içerek 70 yaşında ölmüştür.⁵⁴³ Ne var ki Diogenes'e göre bu bilgiler doğru olmayıp, Aristo Platon'la 17 yaşında karşılaşmış, 63 yaşında ölmüştür.⁵⁴⁴ Şehrezuri'de de Aristo'nun 17 yaşında iken Platon'un öğrencisi olduğu ve onun yanında 20 yıl dinleme yoluyla eğitim gördüğü yazılmıştır. Platon Akademia isimli okulunda Aristo dışındaki öğrencilerin eğitimini Ksenokrates'e bırakırken, Aristo'nun eğitimi ile bizzat ilgilenmiştir. Platon Sicilya'ya ikinci yolculuğunda Akademia'nın başına Aristo'yu bırakmıştır.⁵⁴⁵

Diogenes eserinde Aristo'ya attettiği bir vasiyetten söz eder. Aristo bu vasiyetinde şunları yazmıştır; "Genel olarak yürütücü Nikanor dönüp gelinceye kadar Antipatros'tur. Çocuklarla, Herpyllis ve bıraktıklarımla Aristomenes, Timarkhos, Hipparkhos, Dioteles ve istemesi ve müsait olması halinde Teophrastos ilgilensinler." Aristo devamında kızının yaşı gelince Nkanor ile evlenmesini ve kızı ve oğlunun bakımını üstlenmesini ve yönetimde yetkili olmasını istemiş. Nikanor'un başına bir şey

⁵⁴¹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 354.

⁵⁴² Cevizci, *İlk Çağ*, 310.

⁵⁴³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 207.

⁵⁴⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 208.

⁵⁴⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 352.

gelmesi durumunda, kendisinin yaptığı düzenlemelerin geçerli olmasını istemiş. Theophrastos eğer kızla birlikte yaşamak isterse aynı şeylerin onun içinde geçerli olduğunu söylemiş.⁵⁴⁶ Nikanor'un Herpyllis'le yakından ilgilenmesini yeniden evlenmek isterse uygun bir eşle evlendirmesini istemiş.⁵⁴⁷ Herpyllis'e bir gümüş talant ve üç hizmetçi kadın verilmesini eğer isterse kendi malı olan köle kız ve köle oğlan Pyrrhaio'su da almasını almasını vasiyet etmiş.⁵⁴⁸ Diogenes devamının burada aktarılmasına gerek olmayan bu vasiyete uzun şekliyle eserinde yer vermiştir.

Şehrezuri'de söz konusu vasiyete dair bu denli detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, biri erkek biri kız iki çocuğunun bulunduğunu, çocuklarına büyük bir servet ve pek çok köle, cariye ve diğer şeyleri miras bıraktığını söylemiştir. Vasiyetini yerine getirmek üzere Antipatros ve ona yardım eden bir grubu görevlendirmiştir. Theophrastus'u da onlara yardım etme konusunda serbest bırakmıştır.

549

Şehrezuri Aristo'nun Theophrastus, Eudemus, Kral İskender, Erymneos, Arcesilaos gibi pek çok öğrencisinin bulunduğunu söyler. Aristo vefat ettikten sonra felsefesini öğretmek üzere teyzesinin oğlu Theophrastus onun makamına geçmiştir. Bu konuda ona Erymneos ve Arcesilaos isimlerinde iki yardımcısı yardım etmiş birlikte mantık ve felsefeye dair pek çok eser yazmışlardır.⁵⁵⁰

Diogenes'in Aristo'ya ait olduğunu iddia ettiği bazı sözler ele alınabilir. Aristo kendisine sorulan Yalancının yanına neyin kar kaldığı sorusuna “Doğruyu söylediğinde kendisine inanılmaması” şeklinde cevap vermiş. Kötü bir adama sadaka vermesi sebebiyle eleştirilince “Adamın karakterine değil içindeki insana acıdım” demiştir.⁵⁵¹ Derslerinde sıklıkla “Işığı gözümüz bizi çevreleyen havadan, ruhumuz ise bilgidan alır” sözünü zikretmiştir. Yine sıklıkla Atinalılar'ın tahılı ve yasayı bulduğunu ama tahıldan yararlandıkları kadar yasadan yararlanamadıklarını söylemiştir. Eğitimin kökünün acı meyvesinin tatlı olduğunu, eğitim için doğal yetenek, bilgi ve uygulama olmak üzere üç unsurun gerekli olduğunu söylemiştir. Birinin onun hakkında kötü şeyler söylediğini

⁵⁴⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 210.

⁵⁴⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 210-211.

⁵⁴⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 211.

⁵⁴⁹ Şehrezuri, *Nüzhettü'l Ervah*, 356.

⁵⁵⁰ Şehrezuri, *Nüzhettü'l Ervah*, 356.

⁵⁵¹ Bu söz Diogenes sayfa 213'de ‘İnsana değil, insanlığa yardımda bulundum’ şeklinde zikredilmiştir.

duyduğunda “beni kırbaçlasın, ama ben yokken” demiştir. Güzelliğin her türlü tavsiye mektubundan daha etkili olduğunu söylemiş.⁵⁵²

Aristo eğitilmiş insanın eğitimsiz olandan farkını “Diriler ölümlerden ne kadar farklıysa” şeklinde açıklamıştır. Ayrıca eğitimin iyi günde bir süs, kötü günde bir sığınak yaşlılıkta da güzel bir yolluk, çocuklarına eğitim veren anne babaların ise saygıdeğer insanlar olduğunu söylemiştir. Büyük bir kentte yutuş olmasıyla gururlanan birine önemli olanın büyük bir ülkeye layık bir yurttaş olabilmek olduğunu söylemiştir. Dostluğu “iki bedende yaşayan tek ruh” olarak tanımlamıştır.⁵⁵³

Diogenes’e göre Aristo felsefenin yararı konusunda “kimilerinin yasa korkusuyla yaptığı şeyleri bana buyrulmadan, kendiliğimden yapmayı öğrendim.” şeklinde bir söz söylemiştir. Öğrencilere kendilerini geliştirmekle alakalı ötekileri izlemeleri, arkadan gelenleri beklememelerini tavsiye etmiştir. Adaleti ise “herkese hak ettiğini veren bir ruh erdemi” şeklinde tanımlamıştır.⁵⁵⁴

2.9.2. Eserleri

Diogenes Aristo’nun çok sayıda eserinin bulunduğunu dile getirirken 156 tane eserin isimlerini de kitabında tek tek sıralamıştır.⁵⁵⁵ Bununla birlikte gerçekliği kesin olan eserlerinin sayısının 400’e ulaştığını söyler.⁵⁵⁶ Eserlerin isimlerinin yanında kaç kitaptan oluştuklarını da yazmıştır. Eser olarak yazılan isimlerin çoğunluğu kitap olmakla birlikte bir kısmını da çeşitli kişilere yazmış oldukları mektuplar oluşturmaktadır.⁵⁵⁷

Şehrezuri ise eserleri konusunda şu bilgileri aktarır. Aristo’nun daha fazla olduğu iddia edilmekle birlikte ona göre yaklaşık olarak 100 eser yazmıştır. Günümüze ulaşan 20 eserinin sekizi mantık, sekizi fizik, bir tane ahlak, bir tane şehir yönetimi, bir tane ilahi söz ve bir tane de metafizik hakkındadır. Bunun dışında bazı risalleri ve mektupları da bulunmaktadır. Bunlarla birlikte ismi bilinen ama kendisi ortada olmayan çok sayıda kitabı olduğu bilinmektedir.⁵⁵⁸

⁵⁵² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 212-313. Bazılarına göre güzellikle alakalı bu ifade Diogenes’e ait olup, Aristo güzelliği ‘Tanrı armağanı’ olarak nitelendirmiştir.

⁵⁵³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 212-213.

⁵⁵⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 213.

⁵⁵⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 214-218.

⁵⁵⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 221.

⁵⁵⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 214-218.

⁵⁵⁸ Şehrezuri, *Nüzhettü’l Ervah*, 356.

Şehrezuri'ye göre Platon Aristo'yu felsefeyi ve eserlerini yetkin olan olmayan herkese sunmakla suçlamış, layık olmayanlara felsefenin bir yararı olmayacağı konusunda uyarmıştır. Aristo ise bu suçlamaya cevaben, felsefeyi cahillerin ulaşamayacağı şekilde düzenlediğini ve aktardığını söylemiştir. Ona göre felsefeye layık olmayanların onda olanı bilmemeleri, onu istememeleri veya zor gelmesi sebebiyle zaten felsefeye ulaşmaları mümkün olmayacağı için bu durum bir problem oluşturmayacaktır.⁵⁵⁹

Güncel literatürden Aristo'nun eserleri ile ilgili bilgiler şöyle aktarılabilir. Aristo başlangıçta ahlaki konular üzerine Platon'un diyaloglarını kendisine model alarak bir dizi diyalog kaleme almıştır. Bu diyaloglar yaşadığı dönemde ona büyük ün kazandırmış lakin neredeyse tamamı yok olmuştur.⁵⁶⁰ Onun yazar olarak tanınması bir Peripatetik olan Rodoslu Andronikos'un M.S. ikinci yüzyılda Aristo'nun kendisinin yayınlamadığı bilimsel felsefi denemelerinin yayınlanması ile olmuştur.⁵⁶¹

Aristo'nun eserleri üç kategoriye ayrılabilir. Birinci kısımdakiler entelektüel açıdan herhangi bir derinliği olmayan felsefi konulara giriş niteliği taşıyan eserlerle diyaloglarıdır. İkinci kategorideki eserler ise Aristo'nun bilimsel bilimsel inceleme yazıları için tuttuğu notlar, çeşitli hatıra kayıtları ve malzeme koleksiyonlarıdır. Üçüncü kategorideki eserler ise onun bilimsel ve felsefi görüşlerini ortaya koyan, Lykeum'daki öğrenci ve araştırmacılar için kaleme almış olduğu eserlerdir.⁵⁶²

Aristo'nun Platon'un yanında iken yazdığı diyaloglarda onun etkisinde olduğu görülür. Fakat bu 20 yıllık dönemin sonuna doğru Aristo'nun Platon'dan bilgi ve varlık konusundaki görüşleriyle ayrılmaya başladığı görülmüştür. Aristo'nun Akademia'dan ayrılışı ve bilimsel/felsefi eserlerindeki değişim Platon'dan görüş olarak farklılaşmasına bağlanmaktadır.⁵⁶³

Aristo mantık külliyatı içinde olan eserlerini araç anlamına gelen Grekçe '*Organon*' başlığı altında toplamıştır. Organon başlığı altında toplanan eserler "*Kategoriler*", "*Perihermenias*", "*Birinci analitikler*", "*İkinci analitikler*", "*Topikler*" ve "*Sofistik Çürütmeler*" olmak üzere altı kitaptan oluşur. Teorik bilimlerdeki eserlerinin en başında ise "*Metafizik*" gelir. Bunlar dışında astronomi ve doğa üzerine

⁵⁵⁹ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Eryah*, 358.

⁵⁶⁰ Cevizci, *İlk Çağ*, 310.

⁵⁶¹ Cevizci, *İlk Çağ*, 311.

⁵⁶² Cevizci, *İlk Çağ*, 311.

⁵⁶³ Cevizci, *İlk Çağ*, 311.

yazılmış eserleri bulunmaktadır.⁵⁶⁴ Pratik bilimlerde ise “*Nikomakhos’a Etik*”, “*Eudemos’a Etik*” ve “*Manga Moralia*” olmak üzere üç önemli eseri vardır. ⁵⁶⁵

2.9.3. Görüşleri

Diogenes, Aristo’nun eserlerinden ulaştığı ona ait felsefi görüşleri, Aristo’ya ayırdığı bölümün sonunda aktarmıştır. Buna göre; Aristo felsefeyi kuramsal ve uygulamalı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Uygulamalı felsefe ahlak ve politika alanlarını kapsarken, teorik felsefenin bölümleri ise fizik ve mantıktır. Mantık Aristo’ya göre tek başına bir bilim değil öteki bilimlerin temel aracıdır. Mantık bu açıdan ikna ve doğruluk olmak üzere iki amaca hizmet eder. İkna için diyalektik ve hitabet, doğruluk için de çözüm ve felsefe iki unsurdur.⁵⁶⁶

Aristo’nun güncel literatürde kabul edilen bilim tasnifleri ise şu şekildedir: Bilimleri teorik, pratik ve üretken bilimler olarak üçe ayırmıştır. Teorik bilimlerin insanın birinci boyutuna hitap eden, bilgiye bizzat kendisi için ulaşmayı amaçlayan bilimlerdir ve ilk sırada metafizik vardır. Sonra matematik, aritmetik, harmoni, astronomi, doğa bilimleri (fizik, biyoloji, zooloji, meteoroloji, psikoloji) gelir. Pratik bilimlerin kapsamında, bireysel bilgelik anlamında etik, evin bilimi anlamında ekonomi, politika ve politikanın en temel aracı olarak retorik vardır. Üretken bilimler ise tarım, gemi yapımı, müzik, dans ve tiyatro türünden sanatlar vardır.⁵⁶⁷ Aristo’nun söz konusu bilimlerin sınıflaması içinde mantık yer almaz. Bunun nedeni onun gözünde mantığın, bilimin bir parçası olmak yerine bilime tabi onun hizmetinde olan bir disiplin olmasıdır.⁵⁶⁸

Diogenes Aristo’nun buluş, yargı ve kullanım alanlarında hiçbir şeyi eksik bırakmadığını söyler. Buluş alanında *Topikler*’i, *Yöntem Kuramları*’nı ve çok sayıda öncül bırakmış, bunlardan problemlerin çözümü için ikna edici bilgiler elde edilebilir. Yargı alanında *Birinci* ve *İkinci Analitikler*’i yazmıştır. *Birinciler*’de öncüller değerlendirilir, *İkinci Analitikler*’le de bundan çıkan sonuçlar sınanır. Kullanım alanında ise söz yarıştırmaya ilkeleri, soru-yanıt yöntemleri, Sofistlerin çürütülmesi gibi şeyler

⁵⁶⁴ Cevizci, *İlk Çağ*, 315.

⁵⁶⁵ Cevizci, *İlk Çağ*, 316.

⁵⁶⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 219.

⁵⁶⁷ Cevizci, *İlk Çağ*, 314.

⁵⁶⁸ Cevizci, *İlk Çağ*, 315.

üzerine tartışmalar bulunur. İmgelem çalışmalarıyla ilgili doğruluğun ölçütü olarak duyumu; toplum, aile ve yasalarla ilgili doğruluğun ölçütü olarak da aklı gösterir.⁵⁶⁹

Diogenes’de Aristo’ya göre kusursuz bir yaşam için erdemli olmak tek yoldur. Mutluluk için ruhla ilgili iyiler (ahlaki iyilik), bedenle ilgili iyiler (Sağlık, güç güzellik vb.) ve dıştan gelen iyiler (zenginlik, soyluluk vb.) olmak üzere üç tür iyunin biraraya gelmesi gerekir. Mutluluk için erdem tek başına yeterli olmadığı gibi, bedensel ve dıştan gelen iyiler de tek başına yeterli değildir.⁵⁷⁰

Hem Platon’un hem de Aristo’nun etik anlayışı teleolojik yapıdadır. Ahlaklı olmak insan için nahai amaç ve insan için söz konusu amacın iyi ve ahlaki hayat anlamında “eudaimoa” dır. İkisinde de etik politikadan hiçbir şekilde ayrılmaz yani ahlaki fail, iyi hayatı ancak iyi düzenlenmiş bir toplulukta, adalet ilkesine göre örgütlenmiş politik bir düzende yaşayabilir.⁵⁷¹

Diogenes’in naklettiği bilgilerde Aristo’ya göre, sağduyulu ve adaletli insan aynı zamanda azgın ve ölçüsüz olabileceği gerçekliğinden hareketle erdemler birbirine bağlı değildir. Bilge tutkusuz olan değil tutkularını kontrol eden ve bu konuda ölçülü olabilir. Dostluğu karşılıklı iyi niyet eşitliği olarak tanımlayan Aristo, dostluğun akrabalar, âşıklar ve konuk-ev sahibi arasında olabileceğini söyler. Aşkın bir amacı da felsefedir. Bilge aşık olma, yönetime katılma, evlenme gibi fiillerde bulunabilir. Kuramsal, uygulamalı ve haz olmak üzere üç yaşam bulunmakla birlikte öncelik kuramsal yaşama aittir. Yaygın eğitim erdemin kazanılması bakımından yararlıdır.⁵⁷²

Diogenes Aristo’nun doğada nedenlerin araştırılması konusunda herkesten önde geldiğini, en önemsiz olguların bile nedenlerini açıklama gayretinde olduğunu söyler. Bunun sonucu olarak doğa ile ilgili birçok eseri bulunmaktadır. Diogenes Platon gibi Aristo’nun da Tanrı’yı cisimsiz olarak nitelediğini söyler. Aristo’ya göre Tanrının öngörüsü gökcisimlerine kadar uzanır ve Tanrı devinimsizdir. Yeryüzündeki şeyler gökcisimleriyle olan ilişkilerine göre düzenlenirler. Dört ögenin yanında esirdeki cisimleri oluşturan devinimi farklı ve dairesel olan beşinci bir öge bulunmaktadır. Tanrı gibi ruh da cisimsizdir. Çünkü yaşam yetisine sahip doğal ve organik bedenin ilk gerçekleşmesidir. Aristo’ya göre bu gerçekleşme iki türlü olur: İlki cisimsiz bir gerçekleşme ikincisi ise yeti bakımından gerçekleşmedir ki özel biçimler almaya uygun balmumundaki hermes ya da bronzun içindeki heykel gibi yapıp bitirilmiş

⁵⁶⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 219.

⁵⁷⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 219.

⁵⁷¹ Cevizci, *İlk Çağ*, 312.

⁵⁷² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 220.

gerçekleşmedir. Doğal cisimler kategorisinde el işçilerinin elinden çıkan kule, gemi vb. ve doğanın eseri olan bitki ve hayvanları değerlendirir. Organik cisimler kategorisinde ise göz, kulak vb. gibi belli bir amaca hizmet eden cisimleri değerlendirir.⁵⁷³

Yeti açısından oluş, huy açısından ve edim açısından olmak üzere iki türdür. Edim açısından olana “Uyanık insanın ruhu vardır.” demeyi örnek olarak verir. Huy açısından ise aynı şeyi uyuyan insan için de söylemeyi örnek verir. Aristo uyuyan insanın da kapanması için “yeti açısından” terimini eklemiştir.⁵⁷⁴

Şehrezuri onun felsefesini “düşüncenin isabetinin ilmi” olarak tanımlamıştır. Ne var ki bununla birlikte Aristo’nun Tanrı hakkındaki görüşlerinden dolayı, “yaratıcı hakkında kavrayışı olmayan kimseden bilgece bir öğüt beklememek” gerektiğini belirterek mesafeli bir duruş sergilemiştir.⁵⁷⁵ Şehrezuri Aristo ve ona tabi olanların birçok önemli meselede hata ettiklerini dile getirmiştir. Hata ettikleri noktanın ise zorunlu varlık olan Tanrı’yı “ilk hareket ettirici” olarak nitelemelerinde görmüştür. Şehrezuri Aristo’nun metafiziğinde hareket ettiricilerin hep bir hareket ettiricisi olacağını, bu durum sonsuza kadar gideceği için de ilk hareket ettiriciden bahsetmenin imkânsız olacağını söyler.⁵⁷⁶ Şehrezuri’nin buradaki tavrı, kendisinden önceki İslam felsefe geleneğinde Aristo’nun söz konusu fikrine dair yönelttilen eleştirilerin bir yansıması olarak görülebilir. Filozofları ele alırken genelde eleştiri yoluna gitmeyen, yorumlayıcı veya uygun bulmadığı görüşleri görmezden gelen bir tavır içerisinde iken Şehrezuri, Aristo’ya dair bu eleştirel tutumu dikkat çekici görülebilir. Bu noktada Diogenes’in filozofları ele alış tavrının Şehrezuri’ye göre daha nesnel ve sadece aktarıcı mahiyette olduğu söylenebilir.

Bahsi geçen konu Aristo’nun sistemi bağlamında şu şekilde izah edilebilir. Aristo’nun sistemi açısından en dış küreyi meydana getiren sabit yıldızlar kümesinin hareketini başlatan ilahi bir güç gereklidir.⁵⁷⁷ Sabit yıldızlar küresinin ezeli- ebedi hareketini başlatacak, kendisi hareket etmeyen bir “ilk nedenin” olması gerekir. Aristo gökcisimlerinin hareketlerinin ne kadar ezeli olursa olsun belli bir kuvve veya potansiyel unsur ihtiva ettiklerini öne sürer. Gökcisimleri ezeli-ebedi ve canlı olmakla birlikte, sonuçta cisim olan bir unsurdan meydana gelmektedir. Onlardaki gerçekleşecek olan bu potansiyel unsur, bir hareket ettirici olarak, bütünüyle gerçekleşmiş, bil fiil olan

⁵⁷³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 220.

⁵⁷⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 221.

⁵⁷⁵ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 348.

⁵⁷⁶ Şehrezuri, *Nüzhetü’l Ervah*, 350.

⁵⁷⁷ Cevizci, *İlk Çağ*, 366.

bir güce ihtiyaç duyar. Söz konusu ilk hareket ettiricinin, cismani hiçbir şey ihtiva etmemesi, tamamen bilfiil olması, sonsuz bir güce sahip bulunması ve dolayısıyla bölünemez olması gerekir. Hareket eden her şey aslında hareket ettirilir. Aristo işte bu yüzden gök cisimlerinin sabit yıldızlar küresinden başlayıp yeryüzüne kadar uzanan nedensel hareketler dizisinin hareket etmeyen bir hareket ettirici tarafından başlatıldığını ileri sürer.⁵⁷⁸

Aristo'nun sisteminde Tanrı'ya karşılık gelen hareket etmeyen ilk hareket ettirici, hareketin fail nedeni değildir. İlk hareket ettirici dünyadaki değişme veya hareketlerin fail nedenleri gibi bir neden olsaydı, meydana getirdiği hareketten bir şekilde ya da ölçüde etkilenmiş ve dolayısıyla değişmiş olurdu. Bu sebeple ilk hareket ettirici fail neden değil ereksel nedendir. O aşk ve arzu nesnesi olarak, hareket ettirilmeden hareket ettirir. İyi ve yetkin olan şey onu istediğimiz için bizi harekete geçirir. Hareket etmeyen hareket ettiricinin neden oluşu, fail neden veya sanatkâr modelden ziyade bu şekildedir. O, sağlığın harekete geçmemizin nedeni olması anlamında bir ereksel neden, istek ve aşkımızın konusu olan bir varlıktır. Bu şekilde bütünüyle bilkuvve ilahi varlık olarak evrendeki hareketin kaynağıdır. Gökcisimleri ise hareketi dünyaya fail neden olarak aktarırlar. Bunlar hareket eden hareket ettiricilerdir.⁵⁷⁹

Şehrezuri'nin karşı çıktığı şey, Aristo'nun ilk hareket ettiricinin dünyaya müdahalesini sadece ilk hareketi vermekle sınırlandırmış olmasıdır. Şehrezuri'nin hareketin sonsuza kadar gideceği eleştirisine aslında Aristo, hareket etmeyen hareket ettiricinin fail bir nedenden ziyade ereksel bir neden oluşuyla açıklama getirmiştir. Aristo'ya göre ilk muharrik eğer fail neden olursa dünyadaki fail nedenler gibi etkilenmiş ve değişmiş olacaktır. Aristo işte bu şekilde ilk muharriki farklı bir konuma yerleştirmiştir.

Şehrezuri filozofun görüşlerinden bölümün sonlarında şu bilgileri aktarmıştır. Eşyanın ilkeleri dört unsurdan ibarettir. İlk ilke sonsuz karanlık ve boşluktur. Aristo Platon'un "İnsanlardan bazıları vardır ki doğası kendisi dışına taşmayan tek bir şey için hazır olur." sözüne muhalif olarak "Selim bir doğanın her şey için uygun" olduğunu iddia etmiştir. Yine Platon'a göre insani nefislerin her birinin farklı türleri vardır ve her tür sadece tek bir şey içindir. Aristo'ya göre ise insani nefisler tek bir türdür ve bunlardan biri bir şey için hazır olduğunda bu türün tamamı hazır olmuş olur. Yine

⁵⁷⁸ Cevizci, *İlk Çağ*, 367.

⁵⁷⁹ Cevizci, *İlk Çağ*, 368.

Şehrezuri'ye göre Aristo basit olan her şeyin fiilinin de basit olduğunu, dolayısıyla Allah'ın fiilinin de basit olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁰

Şehrezuri bir eserden⁵⁸¹ nakille şunları aktarır;

*Bu erdemli bilgeyi Yunanlı bilginler çoğunlukla nebiler arasında saymaktadırlar. Allah ona "Ben seni eğer melek diye isimlendirseydim insan diye isimlendirmemden sana daha çok yakıştırdı." şeklinde vahyetmiştir. Onun şaşırtıcı ve büyük halleri vardır. Ölümüne dair de farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden birinde alışıldık bir şekilde yaşlılık halinde ölmüş, bazılarına göre nurdan bir sütun içinde gökyüzüne yükseltilmiştir.*⁵⁸²

Şehrezuri son bölümü Aristo'nun çeşitli konulara ait olan öğüt, tavsiye ve sözlerine ayırmıştır; kısa kısa şu şekilde özetlenebilir;

Öğüt veren o öğüdü uygulayandan daha hayırlı değildir. Halk için yönetici gövdedeki baş ve bedendeki ruh gibi önemlidir. İyi bir yönetici halk için en büyük iyiliktir. Hırstan uzak dur insanı ıslah edecek olan şey zühddür. Zühd ise kesin bilgi ile kesin bilgi ise sabır ile sabır ise düşünmekle elde edilir. Düşünüldüğü zaman dünya değersizdir. Kanaat en büyük zenginliktir. Kendin için istediklerini başkaları için de iste. Tutkularını yok et, kalbinden kını sök at ve kıskançlıktan temzilen. Olmayacak emeller konusunda kendine hâkim ol ve insanların hatasız olmadığını bil.⁵⁸³ Arzulardan sakın, arzular insanı olmadık işlere sürükler. Arzular insanı ciddiyetten uzaklaştırır. Oysa din ancak ciddiyetle ayakta durur, dünya ancak ciddiyetle düzen bulur. Faydasız şeylerle ömür ve mal harcanmamalıdır. Adalet yüce ve ulu Allah'ın terzisisidir. Onunla güçsüz güçluden, haklı haksızdan hakkını alır. Benim ilim talebim hırstan değil, bilinmesi gerekeni ve aklın zıddına olmayan şeyleri bilmek isteginden gelir. Nefsinin suretini görmek isteyen hikmeti ayna edinsin. Bilge olmayan kişi daima hastalıklıdır. Nefis bedende değil aksine beden nefistedir. Çünkü nefis bedenden daha geniş ve daha basittir. Cömertlik ihtiyaç duyulan şeyi ihtiyaç anında vermektir, ama cöertliğin sınırını aşıp savurgan olmamak gerekir. Bilgelik tedbirin başı, nefsin silahı ve aklın aynasıdır. Bilgelik sayesinde sıkıntıların üstesinden gelinir.⁵⁸⁴

İki eserde de Aristoteles'in geniş bir çerçeve ile ele alındığı görülmektedir. İki müellifin Aristoteles'in hayatına dair verdikleri bilgiler detaylarda farklılıklar barındırsa da anlatılan hikâye ve olaylar büyük oranda ortaktır. Aristoteles'in Platon'un akademisinden ayrılışı hakkında iki eserde belli noktalarda birbiri ile çelişen bilgiler bulunmaktadır. Diogenes Aristoteles'in daha Platon hayatta iken ondan ayrıldığını ifade ederken, Şehrezuri öldükten sonra ayrıldığını aktarmıştır. Aristoteles'in İskender'le yaşadığı problem ve daha sonraki dönemde yaşadığı mahkeme süreci de iki eserde farklılıklar arzemiştir.

⁵⁸⁰ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 358.

⁵⁸¹ İbnü'l Bitrik'in Me'mun için tercüme ettiğı *Siyasiyyetü'l-müluk* isimli eser.

⁵⁸² Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 360.

⁵⁸³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 360.

⁵⁸⁴ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 362.

Şehrezuri birçok noktada Aristoteles'in mantık ve dilbilime verdiği önemi açıklamaya çalışmıştır. Diogenes diğer filozoflarda da genellikle yaptığı şekilde, Aristoteles'in vasiyetini ayrıntılı bir şekilde aktarırken, Şehrezuri bu vasiyetten birkaç cümle ile bahsetmiştir. Hem Diogenes hem de Şehrezuri Aristoteles'in sözlerine geniş bir şekilde yer vermişlerdir. Diogenes Aristoteles'in eserleri hakkında genel bilgiler vermekle birlikte, ona nispet ettiği 156 tane eserin isimlerini tek tek sıralarken, Şehrezuri sadece eserler hakkında genel bilgiler vermekle yetinmiştir.

Şehrezuri Diogenes'den farklı olarak Aristoteles'in İslam filozoflarınca çokça tartışılmış olan “İlk Muharrik” teorisini kendisinden önceki geleneğin etkisi ile detaylı biçimde irdelenmiştir. Şehrezuri eserdeki genel tarzına aykırı şekilde Aristoteles'i bu görüşü özelinde eleştirmiş ve onu bu konuda tutarsız bulduğunu ifade etmiştir. Diogenes ise genel tutumuna uygun olarak Aristoteles'i de objektif bir bakış açısıyla sunmuştur.

2.10. THEOPHRASTOS

Diogenes Athenodoros'un eserinden nakille Theophrastos'ın çırpıcı Melantas'ın oğlu olduğunu ve Eresos'da doğduğunu aktarmıştır.⁵⁸⁵ Diogenes'e göre Theophrastos ilk önce Alkippos'un öğrencisi olmuş, ardından Platon'un derslerini dinledikten sonra Aristoteles'in yanına gitmiş, Aristoteles Khalkis'e çekilince ise 114. olimpiyatta okulun başına geçmiştir. Amasralı Myrorianos'dan aktardığı bilgiye göre Theophrastos'un Pompylos adlı kölesi de onun yanında yetişerek filozof olmuştur. Diogenes onu şu şekilde tarif eder: Theophrastos zeki, iyiliksever ve çalışkan olup, Pamphile'den nakille ise komedya ozanı Manandros'un hocasıdır.⁵⁸⁶

Diogenes'e göre Kassandros onu yanına kabul etmiş, Ptolemaios ise onu davet etmek için adam yollamıştır. Diogenes'e göre Theophrastos Atina'ya gelince büyük bir saygıyla karşılanmış, Agonides onu mahkemeye vermiş ama kendisi mahkûm olma tehlikesi yaşamıştır. Diogenes'e göre derslerini izleyen 2000 kadar öğrencisi olmuştur. Theophrastos Peripatosçu Hhanias'a gönderdiği mektupta, duruşma salonu hakkında bazı bilgiler vermiş, açık okumalar yapmak için geniş halk kitleleri bulmanın kolay olmadığını ifade etmiş ve bilim adamı terimini kullanmıştır.⁵⁸⁷

Diogenes' göre hem Theophrastos hem de diğer filozoflar, Amphikleides'in oğlu Sophokles'in senato ve halk meclisinin kararı olmadıkça hiçbir filozofun okul başkanı olamayacağına, olursa ölüm cezasına çarptırılacağına dair ilişkin yasa tasarısı getirmesi sebebiyle kentten ayrılmıştır.⁵⁸⁸ Diogenes ertesi yıl Philon'un Sophokles'i yasalara aykırı davranmakla mahkemeye vermesi ve Atinalıların bu yasayı yürürlükten kaldırmalarıyla birlikte filozofların geri döndüğünü söyler. Sophokles'e beş talant para cezası, filozofların da geri dönmesine karar verilince Theophrastos da geri dönerek her zamanki işlerinin başına geçmiştir. Diogenes'in verdiği bilgiye göre Aristoteles, Tanrısal anlatımından ötürü onun Tyrtamos olan isminin Theophrastos olarak değiştirildiğini söylemiştir.⁵⁸⁹

Diogenes, Theophrastos'un, Aristo'nun oğlu Nikomakhos'a, hocası olmasına rağmen âşık olduğunu iddia etmiştir. Diogenes'in aktardığına göre Platon'un Ksenokrates ile Aristo hakkında söylediği sözlerin aynısını, Aristo Theophrastos ile Kallisthenes hakkında söylemiş. Yine Aristo, düşüncesini rahatça dile getirebildiği için

⁵⁸⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 221.

⁵⁸⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 222.

⁵⁸⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 222.

⁵⁸⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 222.

⁵⁸⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 223.

Theophrastos’a dizgin, Kallisthenes’e ise kamçı gerekli olduğunu söylemiştir. Diogenes Aristo’nun ölümünden sonra Theophrastos’un aynı zamanda öğrencisi olan Phaleronlu Demetrios’un yardımıyla, kendi bahçesinin sahibi olduğunu bildirir. Diogenes Theophrastos’a ait bazı sözleri aktarmıştır: Hitabetin önemi ile ilgili olarak “Düzensiz bir konuşmadansa, dizginsiz bir ata güvenmek daha iyidir.” İfadesini kullanmış. Bir şölen sırasında hiç konuşmayan birine ise “Cahilin tekiysen, akıllıca davranıyorsun, ama eğitimiysen aptallık ediyorsun.” şeklinde konuşmuş, zamanın pahalı bir harcama olduğunu sık sık dile getirmiştir.⁵⁹⁰

Diogenes, Theophrastos’un yaşlılığında çalışmalarını bıraktıktan kısa bir süre sonra 85 yaşında öldüğünü söyler. Theophrastos hakkında kendi yazdığı bir epigramı aktarmıştır.⁵⁹¹ Diogenes’e göre, öğrencileri ona son isteğinin olup olmadığını sorduğunda, Theophrastos onlara hiçbir isteğinin olmadığını söylemiş, diyeceği tek şeyi “yaşamdaki sevinçlerin çoğunun şan olsun diye solup gittiği” olmuştur. Theophrastos’a göre dünyada adını duyurma merakı kadar yararsız bir şey yoktur. Ona göre bilimle şanı büyük olduğu için gereğince ilgilenilmesi gerekmektedir. Diogenes’in aktardığına göre Theophrastos, yaşamın boşluğunun yararından büyük olduğunu, yapmaları gerekeni öğütlemeyeceğini, kendilerinin yapılması gerekeni araştırmaları gerektiğini söyleyerek ölmüştür.⁵⁹²

Diogenes Atinalıların ona duydukları saygı sebebiyle onu son yolculuğuna ulusça ve yürüyerek uğurladıklarını söyler. Favorinus’dan nakille bildirdiğine göre Theophrastos yaşlılığında el arabası içinde dolaşmıştır. Diogenes’e göre Hermippos da Pitaneli Arkesilaos’un Kyreneli Lakides’e armağan ettiği yazısına dayanarak bunu doğrulamaktadır. Diogenes Theophrastos’un çok sayıda kitap bıraktığını söyler⁵⁹³ ve bunların isimlerini eserinde listelemiştir.⁵⁹⁴

Diogenes onun bir vasiyetinin de bulunduğunu söyler ve söz konusu vasiyetini şu şekilde aktarır:

Evde bulunan her şeyinin Leon’un oğulları Melantes ile Pankreon’a verilmesini, Hipparkhos’un elinde toplanmış olan parayla, tanrıça heykelleriyle birlikte Museion’un

⁵⁹⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 223.

⁵⁹¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 223.

⁵⁹² Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 224.

⁵⁹³ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 224.

⁵⁹⁴ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 224-230.

yapımının tamamlanmasını, başka süsleme gerekirse Aristoteles'in heykeli ve daha önce tapınakta bulunan adakların hepsinin tapınağa yerleştirilmesini vasiyet etmiş.⁵⁹⁵

Devamında Museion'un yanındaki küçük sundurmanın yeniden yapılmasını, gezginlerin dolaştığı ülkeleri canlandıran levhaların da aşağısındaki sundurmaya konulmasını, sunağın da kusursuz ve derli toplu olacak şekilde onarılmasını, Nikomakhos'un kendi büyüklüğünde bir heykelinin yapılmasını, yapım parasının Praksiteles'te olduğunu geriye kalan harcamaların da bu fondan yapılmasını, heykelin vasiyetinde yazılı olan yürütücülerin uygun gördüğü yerlere yerleştirilmesini istemiştir.

596

Devamında Stageria'daki çiftliğinin Kallinos'a, bütün kitaplarının Neleus'a verilmesini, bahçeyi, gezinti yerini ve bahçenin yanındaki bütün evlerin burada kalıp birlikte çalışmak ve felsefe yapmak isteyen adları yazılı dostlarına verilmesini vasiyet etmiştir.⁵⁹⁷ Hipparkhos. Neleus, Straton, Kallinos, Demotimos, Kallisthenes, Melantes, Pankreon bu yazılı isimlerdir. Metrodoros ile Pythias'ın oğlu Aristoteles'in de eğer felsefe yapmak istiyorlarsa bunlara katılabileceklerini, gömme törenine ve mezar anıtına fazla özen gösterilmeden bahçenin uygun görülen yerine defnedilmek istediğini bildirmiştir. Öldükten sonra tapınak, anıt, bahçe ve gezi yeri ile ilgili düzenlemelerin Pompylos tarafından bir an önce yerine getirilmesini, daha önce kendisinden aldıkları ve kendi kazandıkları şeylerin Pompylos ile Threptes'de kalmasını, Melantes ve Pankreon ile daha önce konuştuğu gibi Hipparkhos'dan onlara ödenmesini istediği 2000 drakhmeyi de onların almasını ve köle kadın Somatale'nin de onlara verilmesini , köle çocuklardan Molon, Timon ve Parmenon'un özgür kalmalarını, Manes ve Kallias'ın ise dört yıl bahçede kalarak hata yapmadan birlikte çalışmalarını koşuluyla serbest kalmalarını, yürütücülerin evde güzel buldukları eşyaları Pompylos'a vermelerini geri kalanları ise satmalarını, Karion'un Demetrios'a, Donaks'ın Neleus'a verilmesini Euboios'un ise satılmasını, Hipparkhos'un Kallinos'a 3000 drakhme vermesini vasiyet etmiştir.⁵⁹⁸

Theophrastos kendi özel işlerinde battığını görmeseydi Melantes ve Pankreon'la birlikte Hipparkhos'a da işleri yürütme görevi vereceğini söylemiş, yönetimi onunla paylaşmanın kolay olmaması sebebiyle, Hipparkhos'un Melantes ve Pankreon'a birer

⁵⁹⁵ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 231.

⁵⁹⁶ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 231.

⁵⁹⁷ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 231.

⁵⁹⁸ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 232.

talant vermesini,⁵⁹⁹ ayrıca vasiyetindeki harcamalar için her birinin ödeme zamanında yürütücülere para vermesini ve kendisine karşı Hipparkhos'un yükümlülüklerinin sona ermesini, Hipparkhos'un Khalkis'de onun adına alacakları varsa onları almasını ve vasiyetinde yazılanlarla ilgili olarak Hipparkhos, Neleus, Straton, Kallinos, Demotimos, Kallisthenes ve Ksenarkhos'un yürütücü olmalarını vasiyet etmiştir.⁶⁰⁰

Diogenes bu vasiyetin kopyalarının Theophrastos'un yüzüğünde, Hipparkhos'un oğlu Hegesias'ta ve Olympiodoros'da olduğunu ve Palleneli Kalliphos, Euonymelialı Philomelos, Hybadailı Lysandros ve Alopekeli Philon'un buna tanık olduğunu söyler. Bir başka kopyayı ise Adeimantos'un almış ona bunu oğlu Androstenes getirmiş ve Diogenes'in yer verdiği bazı isimler buna şahit olmuştur. Diogenes bazı kaynaklara dayanarak Theophrastos'un hekimlik yönüne işaret etmiş ayrıca Erasistratos'un da onun öğrencisi olduğunu ve bunun doğru olabileceğini söylemiştir.⁶⁰¹

Şehrezuri, Theophrastus'un Aristoteles'in öğrencileri arasında yer aldığını ve onun vefatından sonra felsefe kürsüsüne geçtiğini söyler. Şehrezuri'ye göre Theophrastos'a bu görevinde, Aristo'nun ileri gelen öğrencilerinden olan Eudemos ve Arcesilaos yardımcı olmuştur.

Şehrezuri, Theophrastus'un birçok eserinin yanında Aristo'nun kitaplarına yazılmış şerhlerinin de bulunduğunu aktarır. Şehrezuri'ye göre Aristo'ya ait olan "İlahi olan hareket etmez." ifadesi Theophrastos'un erdemine ve söz gücüne delalet etmektedir.⁶⁰² Şehrezuri'ye göre Theophrastos, ölüm döşegine düşünce bedeninin yapısının bir aslının olmadığını, bilakis nefsin yapısının asıl olduğunu ve ona önem gösterilmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁰³

Şehrezuri'de Theophrastus hakkında Diogenes'e göre oldukça sınırlı bilgi bulunmaktadır. Şehrezuri verdiği bilgilerde Theophrastus'un Aristoteles ve onun okulu ile ilişkisine değinmiştir. Theophrastus'un nefis-beden ilişkisine dair bazı görüşlerini dile getirmiştir. Buna karşın Diogenes ailesi, hayatı, kişiliği ve ders aldığı hocalara dair daha detaylı ve geniş çerçevede bilgiler vermiştir. Diogenes ayrıca Theophrastos'un felsefe okuluyla alakalı tavsiyelerinin de yer aldığı oldukça ayrıntılı bir vasiyetini sunmuştur. Diogenes ayrıca Theophrastos'un insanlarla yaşadığı bazı diyaloglarına ve nasihatler içeren sözlerine yer vermiştir.

⁵⁹⁹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 232.

⁶⁰⁰ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 233.

⁶⁰¹ Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları*, 233.

⁶⁰² Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 528.

⁶⁰³ Şehrezuri, *Nüzhetü'l Ervah*, 530.

SONUÇ

Bu çalışmada Diogenes Laertius ve Şehrezuri'nin felsefe tarihine dair yazdıkları eserlerin karşılaştırması yapılmıştır. Diogenes Laertios, M.S. 2. yy.'ın sonu ile 3. yy.'ın başı arasında yaşamıştır. Onun bilinen tek ve meşhur eseri *Filozofların Yaşamları, Öğretileri ve Değişleri Üzerine* adlı yapıtıdır. Bu eser ender bir felsefe tarihi hüviyetindedir. İlk Çağ Yunan felsefesi ile ilgili tam bir bilgi hazinesi kıvamındadır. Bilhassa filozofların yaşam öyküsüne dair verilen bilgiler, ne kendisinden daha önce yazılmış felsefe tarihi literatüründe bu denli derli toplu bir şekilde işlenmiş, ne de filozofların öğretilerine dair irdelediği bazı konular daha önceki kaynaklarda ele alınmıştır.

Diogenes'i genel olarak eski Yunanlı yazar, yaşam öykücüsü ve felsefe tarihçisi olarak tanımlamak mümkündür. Diogenes'in önemi, hakkında bilgi bulunmayan ve eserleri günümüze ulaşmayan veya çok az bir kısmı ulaşan İlk Çağ filozoflarının metinleri ve kendileri hakkında bilgiler içeriyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Diogenes'in eseri kendisinden sonraki literatür için önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Diogenes'in eserine kendisinden sonraki ve güncel eserlerde önemli düşünürler tarafından atıflar yapılmış olup değer görmüştür. Şehrezuri'nin Nüzhetü'l-Ervah isimli eseri bu noktada görmezden gelinmiş veya kaynak olarak kullanılma yoluna gidilmemiştir.

Şehrezuri İslam felsefesi içerisinde bir ekol olan İsraki düşüncenin bir temsilcisi olup ve filozofların felsefi düşüncelerini İslami perspektifle ele almıştır. Tevhid, nübüvvet, yaratıcının ezeliliği vb. kavramlar etrafında filozofları sunmaya çalışmıştır. Örneğin Şehrezuri Kur'an'da peygamberlerin putperestlikle mücadele süreçlerinde karşılaştıkları zorluklara dair anlatımlara paralel şekilde, Sokrates'in idamına putlara tapınmaya karşı insanlara yaptığı uyarıların sebep olduğunu ifade etmiştir. Şehrezuri İslam düşünce geleneğine bağlıdır ve İslam felsefesinin prensiplerini kullanarak filozofların düşüncelerini şekillendirmiştir. Filozofların nazariyelerini açıklarken İslami kavramlarla bağıntılar kurarak uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. Anaksagoras'ın ontolojik sipekülasyonlarına faal akıllı dâhil etmesi ve en sonunda Yaratıcı ile ilişkilendirmesi buna örnek olarak verilebilir.

Şehrezuri Nüzhetü'l-Ervah'ta İslam felsefesindeki anahtar kavramları ve tartışmaları incelemiştir. Faal akıl, varlığın nedenleri, Yaratıcının ezeliliği ve diğer sıfatları meseleleri bu tartışmalara örnek olarak verilebilir. Şehrezuri filozofların

görüşlerini açıklarken büyük oranda bu kavramları kullanmıştır. Şehrezuri eserinde genellikle kronolojik bir yaklaşım benimsemiş ve filozofları tarih sıralamasına göre ele almıştır. Diogenes'in filozofları sunarken kronolojiyi değil daha çok felsefi okulları esas aldığı görülmektedir.

Felsefe tarihi hüviyetindeki iki eser, günümüzdeki felsefe tarihi kitaplarında olduğu gibi analitik ve sistematik bir seyir izlememektedir. Ele alınan filozofların öğretilerinin sistematik bir şekilde işlenmesinden ziyade, filozofun özel ve ilmi hayatına (hocaları, öğrencileri, toplumla ilişkisi) dair biyografik unsurlar ön planda tutulmuştur. Her iki eser için de geçerli olarak, bu tür bir felsefe tarihi yazımında filozofların özel hayatına dair biyografik bilgiler dahi, öğretilerini yansıtacak şekilde hikemî hikâyeler şeklinde örülmüştür.

Nüzhetü'l-Ervah'ta, filozofun hayat hikâyelerine dair bilgilerle beraber felsefi görüşlere ve filozofların hikmetli sözlerine daha fazla ağırlık verdiğine işaret etmek gerekir. Şehrezuri'de Sokrates, Pisagor ve Empodekles anlatımı önemli bir yer tutmuş, Şehrezuri'nin deyiimiyle onların hikmetli sözlerine, diğer filozoflarda olduğu gibi özel başlıklar altında büyük bir alan açılmıştır. Diogenes ise filozofların doğumları, ölümleri ve özellikle bunlarla ilgili tarihsel verilere dair birçok kaynaktan getirdiği birbirleri ile çelişen bilgileri karşılaştırmalı olarak sunmaya çalışmıştır. Buna karşın Şehrezuri sade ve Diogenes'e göre daha sistemli olan anlatım tarzıyla genellikle kaynak belirtmeden filozofları sunmuştur.

Diogenes'in, İyonya felsefecileri ile İtalya felsefecilerini birbirinden ayırdığı, felsefe okullarının kurucularını, öğrencilerini, felsefe akımlarını ve bu akımların gelişme biçimlerini, bilgeleri ve filozofları tanıdığı görülmektedir. Filozofların soyu, nereli oldukları, kişilik özellikleri, olgunluk dönemleri, görüşleri, ölüm şekilleri, belli düzen içinde yapıtları, haklarındaki anekdotlar, vasiyetleri ve mektupları hakkında geniş yelpazede bilgiler sunmuştur. Bazen filozofla aynı adı taşıyan kişilerin bilgilerini de sunmuştur. Diogenes'in eleştirel olmayan filozof-filolog özellikleri taşıyan tam bir araştırmacı tutum içerisinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Diogenes kendisine ulaşan bilgileri doğrudan önemli-önemsiz kriterine tabi tutmadan derleme yoluna gitmiştir.

Şehrezuri'nin tarafsız ve eleştirel olmayan bir tavır içinde olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çünkü filozofların görüşlerini birçok noktada İslam düşüncesi ile harmanlama yoluna gitmiştir. Bu noktada Hz Davut ve Hz Lokman gibi isimleri filozoflarla ilişkili göstermiş, Hz Adem'i ilk filozof olarak görmüştür. Şehrezuri

Aristoteles'in "İlk Muharrik" fikrine yönelik yukarıda metinde geçtiği şekliyle bazen bazı görüşlere eleştirilerini de dile getirmiştir.

Şehrezuri Nüzhetü'l Ervah'ta Hz. Âdem'den başlayarak, Hermes, Empedokles, Pisagor, Sokrat, Platon, Zerdüş, vb. gibi farklı felsefi, dini gruplara mensup düşünürler yanında kendi zamanına kadar felsefi çalışmalarda bulunmuş olan Ebu Berekat el-Bağdadi, İbn Sînâ, Sühreverdî vb. gibi pek çok İslam düşünürünün hayatını, düşünce biçimlerini değerlendirmiştir.

Diogenes kitabında genellikle filozofların yaşam hikâyelerine ve bunlara dair dedikodu olarak nitelendirilebilecek türden bilgilere yer vermesine rağmen çoğu zaman filozofların öğretilerinden kesitleri de sunmaktadır. Her filozofun yaşamı ile öğretisi arasında bir bağ olduğu tezinden yola çıkılırsa eserin önemi daha da ön plana çıkmaktadır.

Diogenes on kitaptan oluşan eserinde 84 düşünürün yaşamı, yapıtları, doktrinleri ve felsefe okullarıyla ilgili bilgiler verir; yapıtları günümüze ulaşmamış kimi filozofların düşüncelerinden, şiirlerinden, sözlerinden ve mektuplarından alıntılar yapmıştır. Diogenes metinde birçok yerde örnekleri verildiği şekilde düz felsefe tarihi anlatımı yapmamış okul içerisindeki filozoflar arasındaki meydana gelen iç çekişmeler ve atışmaları da aktarmıştır.

Diogenes'in dönemi itibarıyla Şehrezuri'ye nazaran Yunan filozoflarına daha fazla yer verdiği görülmektedir. Diogenes'in eserinde Antik döneme dair hem daha fazla filozof ele alınmış hem ele alınan filozoflara dair daha fazla detaya yer verilmiştir. Diogenes'in birinci ve ikinci elden kaynaklarının çokluğu bunda etkili olmuştur.

Diogenes'in eseri kaynak açısından oldukça zengin bir yapıdadır. Filozoflar hakkında verdiği bilgileri yararlandığı kaynakların isimlerini vererek aktarma gayretinde olmuştur. Şehrezuri'de bu durumun oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Birkaç istisna dışında verdiği bilgilerde herhangi bir isme atıf yapmamıştır.

Diogenes'in eserinde çalışmamızda da bazı örneklerini sunduğumuz üzere filozoflardan ve kendisine ait şiirlerden yer yer alıntılar yaptığı görülmektedir. Bu alıntıları yaparken de kaynak göstermeyi çoğunlukla ihmal etmemiştir. Bu şekilde alıntılara Şehrezuri'de sınırlı şekilde rastlamaktayız. Diogenes'in kendi şiirlerine birçok filozof sunumunda yer vermesi, şiir konusunda yetenekli olduğunu ve bu alanda eserlerinin olabileceğini düşündürmektedir.

Diogenes filozoflar hakkında bilgileri sunarken, bazen müstehcen içerikli detaylara yer verir. Şehrezuri ise filozofları ele alırken İslami perspektifle ele almış,

İslam dışı bazı görüşleri kimi zaman yumuşatma, törpüleme hatta bazen hiç dikkate almamayı tercih etmiştir. Öyle ki Şehrezuri birçok filozofu Platon’u “Allah’ın genci” şeklinde nitelendirmesinde görüleceği üzere, Allah’a iman eden ibadet ehli kimseler olarak tasvir etmiştir. Yine Pisagor’un tenasüh inancına dair görüşlerine hiç temas etmemiştir.

Diogenes eserindeki anekdotlar, hikâyeler ve alıntılar aracılığıyla filozofları ele alırken sık sık alaycı bir üslup kullanmıştır. Filozofları incelerken onlar hakkında alaycı üslupla yazılmış olan tragedya ve şiirlere (Bunlar içerisinde kendi yazdıkları da bulunmaktadır.) sıklıkla ye vermiştir. Şehrezuri’de bu noktada daha felsefi ve pedagojik bir sunumla karşılaşılmaktadır.

Şehrezuri’nin Diogenes’in eserine yaptığı bir atıfa genel olarak kaynak belirtmemiş olmasından dolayı ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte Platon’un görüşlerinin kaynaklarına dair kurdukları bir cümlemin iki eserde birebir aynı olması dikkat çekici olmuştur. Bunun dışında kullandıkları ifadelerin ve verdiği bilgilerin birebir aynı olduğu kısımlar bulunmamaktadır. Ancak aynı hikâyeleri farklı yorumlamalarla anlattıkları bölümler oldukça fazladır. Tamamen aynı ifadeleri kullandıkları kesit ise ya aynı kaynaktan alıntı yaptıkları ya da Şehrezuri’nin Diogenes’in eserinden haberdar olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ama bu noktada kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Çünkü Şehrezuri’nin eserinde bu şekilde başka bir bölüme rastlanamamıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada ele aldığımız Diogenes ve Şehrezuri iki farklı coğrafyadan, iki farklı kültürün etkisi altında yetişmiş, felsefe tarihçiliği açısından bazı noktalarda benzer, bazı noktalarda ise farklı yazım tarzlarına sahip iki müelliftir. İki eserde de filozofların hayatlarına dair birçok ortak hikâye tespit edilmiştir. Bu noktada Şehrezuri’nin Diogenes’i doğrudan veya dolaylı olarak kaynak olarak kullandığı söylenebilir. Diogenes’in eseri akademik anlamda daha başarılı ve nesnel bir felsefe tarihi kimliğine sahipken, Şehrezuri amaç olarak felsefe tarihi yazımından ziyade mensup olduğu din, kültür ve düşünce iklimini filozoflar üzerinden gösterme ve filozofların hayatları ve görüşleri ile buluşturma gayretinde olmuştur. Bu iki müellife ait iki değerli çalışmada yer alan tüm bilgilere ışık tutabilmek için bu alandaki çalışmaların derinleştirilmesi ve literatüre kazandırılması oldukça önemlidir. Özellikle İslam düşünürlerine ve müelliflerine ait hikemiyat literatürünün kaynakları bakımından incelenmesi oldukça faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyol, A. (2008). Şehrezuri ve Adalet Anlayışı. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7(13): 97-111.
- Akyol, A. (2009). *Şehrezuri Metafiziği*. [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Altıparmak, Ö.F. (1999). *Şehrezuri'de Tasavvuf Felsefe İlişkisi*. [Doktora Tezi]. Harran Üniversitesi.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik*, (A. Arslan, Çev.). Sosyal Yayınları.
- Arslan, A. (2014). *İlkçağ Felsefesi Tarihi 1*. (3. Baskı). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, F. (2017). Şehrezuri'de İnsani Nefsin Yetkinliği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6(5): 781-796.
- Cevizci, A. (2014). *İlk Çağ Felsefesi*. (12. Baskı). Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2017). *Felsefenin Kısa Tarihi*. (5. Baskı). Say Yayınları.
- Diogenes, (2021). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (C. Şentura, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Erdem, H. (1993). *İlk Çağ Felsefe Tarihi*. (2. Baskı). Sebat Ofset Matbaacılık.
- Gökberk, M. (1998). *Felsefe Tarihi*. (1. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Güçlü, A. B. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. (1. Baskı). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güzel, S. (2018). Şehrezûrî'nin Siyaset Anlayışında Temel Kavramlar: Yardımlaşma, Sevgi ve Adalet. *Mizanül-Hak İslami İlimler Dergisi*.43(6): 43-55
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Düşünce Tarihi*.(1. Baskı). Remzi Kitapevi.
- Hegel, (2018). *Felsefe Tarihi (Thales'ten Platon'a Grek Felsefesi)*, (D. B. Kılınç, Çev.). Notabene Yayınları. (Orijinal metin 19. yüzyılda yazılmıştır.)
- Erdem H. (1993). *İlk Çağ Felsefe Tarihi*. (2. Baskı). Sebat Ofset Matbaacılık.

- Köroğlu B. (2014). İşraki Filozof Şemseddin Muhammed İbn Mahmud eş-Şehrezuri'nin Felsefî Sistemi ve İslam Düşüncesi İçindeki Yeri. *Kelam Araştırmaları Dergisi*. 12(1)
- Marks K. (2009). *Epikuros ve Demokritos Doğa Felsefeleri*, (Hüseyin D. Çev.). Sol Yayınları. (Orijinal metin 1841 yılında yayınlanmıştır)
- Ovacık, Z. (2003). *Şehrezuri Felsefesinde Unsurlar Öğretisi*. [Yükseklisan Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Sözen, K. (1989). *Şehrezuri'nin el-Şeceret el- İlahiyye İsimli Eseri ve Türkçe Tercümesi Semeret el- Şecere*. [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Şehrezuri. (2015). *Nüzhetü'l Ervah ve Ravzatü'l-Efrah: Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri*, (Eşref A. Çev.) Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Timuçin, A. (1997). *Düşünce Tarihi*.(1. Baskı). İnsancıl Yayınları.
- Thilly F. (2010). *Bir Felsefe Tarihi*, (Nur K., Yasemin Ç. Çev.). İdea Yayınevi. (Orijinal eser 1905 yılında kaleme alınmıştır.)
- Vico G. (2007). *Yeni Bilim*, (Sema Ö. Çev.). Doğu-Batı Yayınları. (Orijinal metin 1725 yılında yayınlanmıştır.).

ÖZGEÇMİŞ

